

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Попадич О.О.

Методичні рекомендації до вивчення курсу

«ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ»

для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»

Ужгород 2021

УДК 378.14 (371.39)

Попадич О.О. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Теорія виховання» для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта». Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 100 с.

Методичні рекомендації до вивчення курсу «Теорія виховання» містять контрольні завдання та практичні педагогічні задачі, що дозволить студентам за порівняно короткий проміжок часу здійснити самоконтроль та оцінити результативність власної пізнавальної діяльності.

Призначено для викладачів, педагогів-практиків, класних керівників, вихователів, студентів, а також усіх, хто причетний до справи виховання підростаючого покоління.

Укладач:

Попадич О.О., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДЗВО «УжНУ»

Рецензент:

Опачко М.В., доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДЗВО «УжНУ»

Товканець Г.В., доктор педагогічних наук, професор, професор Мукачівського державного університету

*Рекомендовано до друку:
кафедрою загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
(протокол № 1 від 31.08.2021 р.)
науково-методичною комісією факультету суспільних наук
ДЗВО «Ужгородський національний університет»
(протокол №1 від 01.09.2021 р.)*

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Мета навчальної дисципліни «Теорія виховання»	5
2. Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання ...	6
3. Програма навчальної дисципліни	10
4. Теоретичний матеріал	13
5. Теми практичних (семінарських) занять.....	83
6. Самостійна робота	84
7. Контрольні питання	88
8. Короткий термінологічний словник	90
9. Рекомендовані джерела інформації	96

ПЕРЕДМОВА

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Закон України «Про освіту» в основу пріоритетних принципів розвитку системи освіти поклали гуманізацію і демократизацію всіх її складників, а також національну спрямованість, що свідчить про невіддільність освіти від національного ґрунту. Як зазначено в цих документах, нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, виявлення її талантів, розумових і фізичних здібностей; виховувати громадян, здатних до свідомого суспільного вибору і творчого збагачення культурного потенціалу народу; готувати для народного господарства кваліфікованих працівників і фахівців високого рівня.

За умов становлення та розвитку незалежної України роль духовних і моральних засад, які визначають поведінку людини, сприяють утвердженню її активної життєвої позиції, дедалі зростатиме. Кожен має усвідомлювати, що наша мораль увібрала в себе як загальнолюдські моральні цінності, так і загальноприйняті норми поведінки.

Аналіз наукового доробку, спрямованого на підвищення ефективності професійної підготовки майбутнього вчителя, свідчить, що традиційна система викладання педагогіки не відповідає вимогам, які висуває суспільство перед сучасним учителем, формує інтелектуального споживача, пасивного виконавця. Недостатній рівень розвитку педагогічних умінь майбутнього вчителя, невміння застосовувати здобуті знання у практичній діяльності засвідчує про відсутність у студентів глибоких знань стосовно сутності головних педагогічних процесів, явищ, понять, законів, закономірностей.

Щоб покращити підготовку студентів до практичної педагогічної діяльності, сформувані їхню особистість відповідно до вимог сучасної школи, необхідно пов'язати процес навчання з майбутньою педагогічною діяльністю. Специфіка підготовки вчителя початкової школи полягає у багатофункціональності його діяльності. Учитель повинен не лише володіти предметними знаннями і вміннями, а також мати здібність до моделювання, планування, проєктування навчально-виховного процесу, що допоможе ефективно сформувані особистість школяра.

Реформування системи освіти в сучасній Україні вимагає підвищення рівня підготовки фахівців, яке забезпечить опанування студентами вищих навчальних закладів курсу «Теорія виховання». Навчальна дисципліна «Теорія виховання» має на меті вдосконалити теорію і технологію виховної діяльності майбутніх учителів початкових класів, спрямована на ґрунтовне вивчення фундаментальних питань освіти і виховання, а також засвоєння загальних закономірностей, принципів, методів і форм навчання і виховання молодших школярів.

Завдяки проведенню занять із теорії виховання у майбутніх учителів сформується система педагогічних умінь, більше розвиватимуться їхні педагогічні здібності, які дозволять їм стати майстрами педагогічної справи.

Методичні рекомендації зі вивчення курсу «Теорія виховання» містять теоретичні відомості та інформаційно-методичні матеріали, які будуть корисні викладачам, педагогам-практикам, класним керівникам, вихователям, студентам, а також усім причетним до виховання підростаючого покоління.

1.МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ»

Мета вивчення навчальної дисципліни «Теорія виховання» полягає в ознайомленні студентів із змістом, сутністю, принципами, закономірностями, методами та організаційними формами виховання молодших школярів, спрямуванні майбутнього педагога на творчу діяльність та самореалізації особистості. У взаємодії з іншими педагогічними дисциплінами, навчальна дисципліна «Теорія виховання» забезпечує науково-теоретичну й практичну підготовку щодо виконання професійних обов'язків вчителя (вихователя, класовода, класного керівника, куратора) у полікультурному суспільстві. Адже сучасний учитель початкової школи одночасно є викладачем, вихователем, організатором діяльності дітей, активним учасником спілкування з учнями, їх батьками та колегами, консультантом, дослідником. Дисципліна «Теорія виховання» передбачає забезпечити студентів систематизованими знаннями, педагогічними вміннями та формує професійно-педагогічні ціннісні орієнтації та компетентності.

Завдання курсу: студенти повинні засвоїти ключові категорії теорії виховання, їх сутність, методи, прийоми, засоби, форми виховання, їх характеристику; узагальнення на міждисциплінарному рівні сутності зв'язків і педагогічних категорій; критичне осмислення теоретичної спадщини з проблем виховання вітчизняних і зарубіжних педагогів; засвоєння студентами змісту, організаційних форм і методів виховання учнів початкової школи; особливостей виховання в позашкільних закладах освіти; формування педагогічного мислення студентів; усвідомлене розуміння студентами сутності зв'язку між теорією та практикою виховання; формування у студентів навичок планування виховної роботи з учнями з метою реалізації пізнавальних, розвивальних і виховних аспектів педагогічного процесу в полікультурному суспільстві, забезпечення особистісно зорієнтованого і диференційованого підходів до вихованців.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприятиме формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей й:

ЗК-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт.

ЗК-4. Здатність працювати в команді.

ЗК-6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК-7. Здатність діяти соціально відповідально і свідомо.

СК-1. Здатність спілкуватися державною та іноземною мовами як

усно, так і письмово.

СК-2. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності.

СК-3. Здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

СК-6. Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій.

СК-7. Здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, вибору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформативної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної.

СК-9. Здатність до різних видів оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти на засадах компетентнісного підходу.

СК-10. Здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами.

СК-12. Здатність доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи.

СК-13. Здатність працювати в полікультурному середовищі.

2. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Викладання та навчання: компетентнісне, студентоцентроване, проблемне, практично-спрямоване навчання, самонавчання.

Методи навчання: словесні (розповідь, бесіда, лекція тощо), наочні (ілюстрація, демонстрація тощо), практичні (вправи, навчально-продуктивна діяльність тощо), репродуктивний метод, метод проблемного навчання, самостійна робота студентів, розв'язування задач/творчих завдань, інтерактивні методи навчання, презентації, рольові ігри, банки візуального супроводу освітнього процесу, метод проєктів тощо.

Методи та форми дистанційного навчання: система Moodle; Інтернет конференція Google Meet.

Технології навчання: інформаційно-комунікаційні, проєктні, інтерактивні,

модульні, ігрові, співробітництва.

Засоби оцінювання: накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання студентів за всі види аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямовані на опанування навчального навантаження з освітньої програми: поточний контроль, поетапний, модульний, підсумковий контроль, усний залік.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни «**Теорія виховання**» є:

- поточний контроль, який під час вивчення навчальної дисципліни проходить у індивідуальній, груповій, фронтальній формах;

- 2 модульні контрольні роботи з навчальної дисципліни «**Теорія виховання**», які передбачають варіанти завдань із переліку теоретичних питань та тестових завдань;

- підсумковий контроль – іспит, який проводиться в усній формі.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Під час семестру студенти вивчають два змістових модулі з дисципліни. Після виконаного кожного змістового модуля здійснюють поточний контроль у вигляді письмової роботи. Студентів, які не відвідували лекції, або не в повному обсязі виконали програму практичних занять, до поточного модульного контролю не допускають. Вони мають право відпрацювати пропущені заняття.

Поточне оцінювання здійснюють за такими складовими:

- активність під час аудиторних занять, виконання індивідуальної та самостійної роботи;

- виконання модульних завдань.

Оцінювання модульних завдань. Після виконання програми змістового модуля у визначений деканатом термін здійснюють поточний модульний контроль у вигляді письмової роботи, який оцінюють у межах від 1 до 50 балів.

Модульна робота 1 (max. – 50 б.)

1) Теоретичні завдання: відповіді на 2 питання (2x15б. = max. – 30 б.).

2) Тестові завдання: (20x1б. = max. – 20 б.).

Модульна робота 2 (max. – 50 б.)

1) Теоретичні завдання: відповіді на 2 питання (2x15б. = max. – 30 б.).

2) Тестові завдання: (20x1б. = max. – 20 б.).

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Після виконання програми змістового модуля у визначений деканатом термін здійснюють поточний модульний контроль у вигляді виконання письмових завдань репродуктивного й творчого характеру, який оцінюють від 1 до 50 балів. Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право з дозволу деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості.

50 балів (оцінка «відмінно») – студент виконав запропонований йому варіант завдання у повному обсязі і виявив при цьому:

- глибокі та повні знання матеріалу дисципліни;
- вільне володіння науковою термінологією;
- творчу самостійність;

- високу культуру оформлення знань та відповідний рівень умінь і навичок.

40 балів (оцінка «добре») – студент виконав запропонований йому варіант завдання у повному обсязі, дав вичерпну відповідь на усі питання, проявив творчу самостійність, добре орієнтується у сучасних проблемах основ педагогіки, продемонстрував високу культуру оформлення знань, належний рівень умінь та навичок, але в роботі наявні окремі несуттєві помилки. Ставлять за виконані 75 % з усіх завдань.

30 балів (оцінка «задовільно») – студент проявив задовільні знання матеріалу, але допустив при цьому окремі грубі фактичні помилки та неточності, а культура оформлення знань та рівень його умінь і навичок ще недостатні. Правильно виконано більше 50% запропонованих завдань.

20 балів (оцінка «незадовільно») – студент не проявив достатні фахові знання із предмету, не реалізував завдання через загальну слабку орієнтацію у програмовому матеріалі, а культура його мовлення й оформлення знань незадовільні. Завдань виконано менше ніж 50 %.

Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право за дозволом деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості.

Оцінювання активності під час аудиторних занять, індивідуальної та самостійної роботи здійснюють у межах 50 балів за кожен із модулів:

- **мак 20 балів** – опрацьовано увесь практичний (семінарський) матеріал (4 заняття за відповідний модуль по мак. 5 балів за кожне заняття);

- **мак 20 балів** – підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання згідно з темами, передбаченими програмою за відповідний модуль та його захист;

- **мак 10 балів** – підготовка реферату згідно з темами, передбаченими програмою за відповідний модуль та його захист.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота							Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	50	100
7	7	7	7	7	7	8		

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота							Модульна контрольна робота	Сума
T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	50	100
7	7	7	7	7	7	8		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) Заняття	7	20	7	20
Творчі завдання (есе)	1	20	1	20
Реферат	1	10	1	10
Модульна контрольна Робота	1	50	1	50
Разом	10	100	10	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Після виконання програми змістового модуля у визначений деканатом термін здійснюють поточний модульний контроль у вигляді виконання письмових завдань репродуктивного й творчого характеру, який оцінюють від 1 до 50 балів. Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право з дозволу деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості.

50 балів (оцінка «відмінно») – студент виконав завдання запропонованого йому варіанта в повному обсязі і виявив при цьому:

- глибокі та повні знання матеріалу дисципліни;
- вільне володіння науковою термінологією;
- творчу самостійність;
- високу культуру оформлення знань та відповідний рівень умінь і навичок.

40 балів (оцінка «добре») – студент виконав завдання запропонованого йому варіанта в повному обсязі, дав вичерпну відповідь на усі питання, виявив творчу самостійність, добре орієнтується в сучасних проблемах основ педагогіки, продемонстрував високу культуру оформлення знань, належний рівень умінь та навичок, але в роботі наявні окремі несуттєві помилки. Ставлять за виконані 75 % з усіх завдань.

30 балів (оцінка «задовільно») – студент проявив задовільні знання матеріалу, але допустив при цьому окремі грубі фактичні помилки та неточності, а культура оформлення знань та рівень його умінь і навичок ще недостатні. Правильно виконано більше 50% запропонованих завдань

20 балів (оцінка «незадовільно») – студент не виявив достатніх фахових знань із предмета, не досяг реалізації завдання через загальну слабку орієнтацію в програмовому матеріалі, а культура його мовлення й оформлення знань незадовільні. Завдань виконано менше ніж 50 %.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Підсумковим семестровим контролем із дисципліни «Теорії виховання» є іспит, який проводять в усній формі. Студент, який у результаті поточного оцінювання або підсумкового контролю за модулем отримав більше 60 балів, має право не складати іспит із дисципліни. У такому разі в заліково-екзаменаційну відомість заносять загальну підсумкову оцінку. Щоб покращити підсумкову оцінку з дисципліни обов'язково потрібно скласти іспит.

Студент, який унаслідок підсумкового оцінювання отримав середнє арифметичне менше 60 балів зобов'язаний складати іспит із дисципліни. У разі, коли відповіді студента під час іспиту оцінені менше ніж 60 балів, він (вона) отримує незадовільну підсумкову оцінку.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Сутність процесу виховання в початковій школі

Тема 1. Теоретико-методологічні засади виховного процесу

Сутність процесу виховання. Виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості. Структура процесу виховання. Рушійні сили виховання. Внутрішні суперечності процесу виховання. Зовнішні суперечності. Складові виховного процесу. Закономірності виховного процесу. Принципи виховання. Цілеспрямованість виховання. Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів. Зв'язок виховання з життям. Єдність свідомості та поведінки в вихованні. Виховання під час праці. Комплексний підхід у вихованні. Функціонування гуманістичного освітнього середовища. Виникнення перших освітніх закладів на території сучасного Закарпаття. Виникнення загальної початкової освіти. Організація початкових шкіл

у великих селах Закарпаття. Освітні реформи Андрія Бачинського. Впровадження толерантності у практику загальної освіти. Вплив вчителя (духовенства) на обмеження або переваги при навчанні представників різних релігійних (етнічних) груп. Відмінності в освіті різних релігійних (етнічних) груп. Полікультурності в освіті періоду Чехословацької республіки. Особливості навчання українців та представників інших національних меншин. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів. Можливості творчого використання історичного досвіду полікультурного виховання у сучасних умовах.

Тема 2. Основні закономірності та принципи виховання

Закономірності виховання: органічний зв'язок виховання із суспільними потребами та умовами, взаємодія у виховному процесі всієї сукупності різноманітних чинників; опора у виховному процесі на позитивні якості дитини, стимуляцію активності особистості, позитивні емоції від досягнутих успіхів; результати виховання залежать від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовну, емоційну сфери; діяльність і спілкування як визначальні чинники. Принципи виховання: цілеспрямованість, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, повага до особистості дитини, поєднана з розумною вимогливістю до неї та інші.

Тема 3. Українська національна система виховання. Структура системи виховання в Україні

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Концепція «Нова українська школа». Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Методи Нової української школи (наставництво, супервізія, інтервізія, моделювання, проектування, тощо), можливості їх використання для організації роботи інклюзивного класу в умовах полікультурного освітнього простору.

Тема 4. Специфіка процесу виховання в полікультурному середовищі

Характеристики провідної діяльності у молодшому шкільному віці. Психічні новоутворення молодших школярів: довільність психічних процесів, рефлексія, внутрішній план дій. Основні психічні процеси: мовлення, мислення, пам'ять, увага, уява. Психологічні умови розвитку молодших школярів. Орієнтовні завдання виховної роботи в 1-4 класах. Позакласна робота з молодшими школярами. Суть і змістове наповнення в полікультурному просторі початкової освіти складових педагогіки партнерства: спілкування, взаємодія та співпраця.

Тема 5. Основні напрями виховання

Полікультурне виховання. Громадянське виховання. Розумове виховання. Моральне виховання. Екологічне виховання. Статеве виховання. Правове виховання. Трудове виховання. Естетичне виховання. Фізичне виховання.

Тема 6. Методи і прийоми виховання в початковій школі

Поняття про методи виховання. Підходи до класифікації методів виховання. Структура методів виховання. Методи формування свідомості особистості. Методи організації діяльності та формування досвіду громадської поведінки. Методи стимулювання поведінки і діяльності особистості. Методи контролю, самоконтролю та самооцінки у вихованні. Прийоми педагогічного впливу. Вимоги до використання методів виховання в навчально-виховному процесі початкової школи. Вибір методів виховання. Засоби виховання.

Тема 7. Форми організації виховного процесу в початковій школі

Виховання особистості в колективі. Позакласна виховна робота. Колективні творчі справи (КТС). Колективне планування виховної роботи. Виховання представників усіх національностей на засадах демократичності та гуманізму. Формування позитивного досвіду міжкультурної взаємодії. Міжкультурна толерантність.

Змістовий модуль 2. Виховна діяльність у початковій школі

Тема 8. Поняття про формування учнівського колективу та його вплив на виховання особистості

Проблема особистості і колективу в науково-педагогічних дослідженнях. Дитячий колектив, його ознаки. Основні типи дитячих колективів: первинний і загальний, постійний і тимчасовий, одно- і різновіковий. Структура первинного учнівського колективу. Стадії розвитку колективу. Шляхи та чинники розвитку дитячого колективу. Педагогічне керівництво процесом формування дитячого колективу. Виховання колективу і організація самоврядування молодших школярів у режимі повного і продовженого дня. Учнівське самоврядування у школі і в класі. Формальні і неформальні групи учнівського колективу. Дитячі і юнацькі громадські організації. Неформальний молодіжний рух. Суть і змістове наповнення в полікультурному просторі початкової освіти складових педагогіки партнерства: спілкування, взаємодія та співпраця

Тема 9. Ознайомлення з діяльністю класного керівника, основними функціями, напрямками і формами його роботи

Класний керівник у школі. Функції класного керівника. Напрями і форми роботи класного керівника. Критерії оцінювання ефективності виховного процесу. Зміст й основні напрями організації роботи класного керівника. Функції класного керівника (діагностична, організаційна, виховна, координаційна, стимулююча). Роль класного керівника в організації виховної роботи початкової школи. Критерії оцінювання діяльності класного керівника. Планування виховної роботи в ЗОШ I ступеня. Поняття та види планування. Функції планування. Структура плану виховної роботи класного керівника. Умови ефективності планування. Орієнтовний зміст виховання в загальноосвітній школі. Можливості реалізації в полікультурному освітньому просторі початкової освіти принципів педагогічного партнерства: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільне прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Тема 10. Основні етапи роботи з батьками школярів

Форми взаємодії педагогів та батьків. Батьківські збори. Лекторій. Педагогічні практикуми. Педагогічні умови успішного виховання дітей у сім'ї. Вивчення батьками своїх дітей. Особистий приклад батьків. Спільна діяльність, розумне спілкування. Педагогічна культура батьків. Подолання конфлікту між батьками і дітьми. Подолання недоліків сімейного виховання. Участь громадськості у вихованні дітей. Орієнтовна програма вивчення сім'ї. Методи вивчення сім'ї. Педагогічна просвіта батьків. Батьківські університети.

Тема 11. Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми

Сутність поняття «педагогічно занедбані діти». Які соціально-педагогічні умови спричиняють появу важковиховуваних дітей. Яких вихованців відносять до категорії педагогічно занедбаних дітей. Які основні принципи, шляхи й засоби перевиховання педагогічно занедбаних дітей. Які є етапи роботи з перевиховання педагогічно занедбаних «важких» дітей. На які загально педагогічні чинники варто спиратись у процесі перевиховання педагогічно занедбаних дітей

Тема 12. Планування виховної роботи в початковій школі

План виховної роботи. Мета планування. Педагогічні вимоги до плану виховної роботи. Джерела планування. Технологія планування виховної роботи. Етапи: діагностичний, прогностичний, орієнтаційно-пошуковий, структурно-змістовий, конструктивно-операційний, контрольно-оцінний. Види підходів до планування у сучасній школі. Формальний план. Традиційний план. Випадковий план. Механічне планування. Форми залучення педагогів до розроблення плану виховної роботи на новий навчальний рік. Залучення батьків до планування виховної роботи. Форми залучення учнів до планування. Орієнтовні вимоги до плану виховної роботи.

Тема 13. Поняття про педагогічну діагностику в роботі вчителя сучасної початкової школи

Поняття, зміст і основні функції педагогічної діагностики. Об'єкти педагогічної діагностики. Структура діагностичного дослідження. Сутність, зміст основних принципів діагностичного дослідження педагогічних явищ. Рівні педагогічної діагностики. Організаційні вимоги до проведення педагогічної діагностики. Використання тестів при діагностиці учнів у

початковій школі. Вимоги до тестів у початковій школі. Значення діагностики в початковій школі.

Тема 14. Позакласне та позашкільне виховання

Завдання, зміст і основні напрямки позакласної виховної роботи з молодшими школярами. Форми позакласної виховної роботи. Позашкільна виховна робота. Поняття про позаурочну і позашкільну роботу як важливу ланку навчання і виховання в системі безперервної освіти. Закон України «Про позашкільну освіту». Завдання позашкільного навчання і виховання та шляхи їх реалізації відповідно до вимог сучасного суспільства. Види позашкільної виховної роботи. Позашкільні навчально-виховні заклади і основні напрямки їх діяльності. Виховна діяльність громадських організацій дітей та молоді. Перебудова змісту і форм позаурочної і позашкільної виховної роботи на засадах народної педагогіки.

4. ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

Виховання – це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості, по-друге, вплив вихователя на вихованців із метою формування у них соціально-психологічних і фізичних якостей.

Виховання – це організований і цілеспрямований процес формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Виховання використовують у значенні	
У широкому	У вузькому
це вся сума впливу на психіку дитини (освіта, засоби інформації, література, вулиця)	планомірний вплив сім'ї і виховних закладів на формування в учнів певних рис, якостей і властивостей

Закономірності виховання – це стійкі суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність.

Закономірності:

- виховання особистості відбувається лише у процесі залучення її до спілкування та різносторонньої діяльності, як активного учасника та організатора;
- процес виховання будується на принципах гуманізму і демократизму, що забезпечує поєднання поваги до особистості та високих вимог до неї;
- процес виховання спирається на позитивні якості особистості. На забезпечення її задоволення успішності від якості та досягнення результату;
- виховання особистості найбільш ефективно в колективі і через колектив;
- процес виховання залежить від єдності і узгодження зусиль педагогів, школи, сім'ї та громадськості;
- ефективність виховання залежить від врахування вікових та індивідуальних особливостей учня.

Компоненти процесу виховання:

- свідомість особистості;
- емоційно-почуттєва сфера;
- навички та звички;

Свідомість – це властивий людині спосіб відношення до світу, який формується завдяки виробленій системі знань.

Почуття – це форма суб'єктивного, особистого переживання відношення людей до явищ навколишньої дійсності, до інших людей та їх вчинків, до самого себе та своїх дій.

Емоції – це короточасні переживання (радість, обурення, смуток), які можуть бути стійкими (любов, повага, ненависть)

Навички – це дії, складові яких у процесі виховання виконуються автоматично (психічне новоутворення), завдяки чому людина спроможна виконувати дію раціонально, з належними

точністю й швидкістю без зайвих витрат (психічна та фізична енергія).

Звичка – це особлива форма поведінки людини, яка виявляється у схильності до повторення одноманітних дій у схожих ситуаціях, а їх багаторазове повторення веде до автоматизації.

Виділяють основні ступені етапів формування особистості дітей:

- ✓ стимул (зовнішній вплив)
- ✓ мотив (внутрішній вплив)
- ✓ вибір програми та форми поведінки
- ✓ реалізація мотиву в поведінці і перехід її у звичку, що здійснюється в процесі

різних видів діяльності, як наслідок багаторазових повторень

- ✓ перетворення звичної форми поведінки у властивість особистості

Обставини, які ускладнюють процес виховання:

- 1) співпадіння багатьох впливів на людину
- 2) наявність у дітей певних вже сформованих поглядів, бажань, звичок і смаків
- 3) важкість розкриття внутрішнього стану дитини
- 4) варіативність результатів того самого первинного впливу
- 5) діяльнісний характер особистості дитини

Специфіка виховного процесу

Особливості виховного процесу:

- a) виховання – це багатофакторний процес
- b) виховання – це тривалий процес
- c) виховання має ступінчатий характер
- d) виховання має концентричний характер
- e) виховання – двосторонній та активний процес
- f) важливе значення у процесі виховання має організаційна робота
- g) результативність процесу виховання малопомітні для зовнішнього сприйняття
- h) виховання – це діяльність, спрямована на майбутнє

Рушійні сили процесу виховання:

• діалектика виховного процесу полягає у суперечностях або протиріччях, тому виховний процес спрямований на виховання суперечностей між вимогами, які висувають до учня, та їх готовності до виконання поставлених вимог

• суперечності, які складають рушійну силу виховання, можуть бути зовнішніми та внутрішніми.

До зовнішніх належать: а) суперечності між вимогами до учня та поведінки власне учня; б) його неготовність або небажання виконувати поставлені вимоги.

- суперечність між реальними даними учня та вимогами його поведінки і діяльності
- суперечності між зовнішніми впливами і внутрішніми прагненнями учнів
- суперечності між організованому впливу школи та стихійними впливами оточення
- суперечності між вимогами різних вчителів

До внутрішніх належать: суперечності між прагненнями, потребами, баченнями учнів та можливостями, способами їх задоволення.

Конкретні якості виховання		
Громадянські	Якості працівника	Сім'янина
- виконання громадських обов'язків, почуття відповідальності між країною, суспільством; - почуття національної гордості та патріотизму, поваги до Конституції, органів влади, президента,	- дисциплінованість та відповідальність; - працездатність та організованість; - загальні аналітичні та політичні знання; - творче відношення до праці;	- працездатність і відповідальність, тактовність, ввічливість; - вміння тримати себе в товаристві; - акуратність, гігієнічні навички, здорові звички до активного способу життя;

<p>державних символів України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - відповідальність за долю держави; - громадянська дисципліна і культура спільного проживання; - бережливе ставлення до національного багатства країни: мови, культури та традицій; - громадська активність; - дотримання демократичних принципів; - бережливе ставлення до природи; - повага прав та свобод інших людей; - активна життєва позиція; - правосвідомість і громадська відповідальність; - відповідальність за свої справи та вчинки; - інтернаціоналізм, повага до людей інших країн. 	<ul style="list-style-type: none"> - наполегливість; - прагнення швидко і якісно виконувати доручену справу; - професійна гордість; - повага до майстерності; - свідомість, ввічливість, акуратність; - досвід трудової діяльності; - емоційна виробнича культура; - естетичне ставлення до праці, життя і діяльності; - колективізм та вміння спільно працювати; - ініціатива та самостійність; - готовність плідно працювати на благо країни і суспільства; - діловитість; - винахідливість; - відповідальність за результативність праці; - повага до людей праці (майстрів виробництва). 	<ul style="list-style-type: none"> - уміння організовувати та проводити дозволя; - знання правових норм; - елементарні знання практичної психології та етики; - готовність до шлюбу та виконання сімейних обов'язків; - повага до батьків та людей похилого віку.
--	---	--

Мотиви виховання – це внутрішні збудники, які спонукають особистість до певних дій і вчинків, оскільки основою формування мотивів виступає схильник (зовніш. збудник), то завдання педагога полягає в тому, щоб підставляти певні стимули для планування мотивів, розуміючи сутність кожного мотиву.

Американський психолог Маслоу визначив піраміду потреб людини, всі компоненти якої внутрішньо програмують виховний процес і виступають у ролі мотивів виховання.

Зміст виховання – передусім має будуватися на національних засадах. Головна мета національного виховання полягає у набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнаціональних відносин, формуванні у молоді незалежно від національної незалежності особистісних рис, громадянина Української держави розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової та екологічної культури.

Змістові компоненти програми виховання:

- 1) формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- 2) забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки, матері, культури та історії рідного народу;
- 3) формування високої мовної культури, володіння українською мовою;
- 4) виховання шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що проживають в Україні;
- 5) виховний дух культурної особистості, створення умов для вільного вибору нею світогляду, позицій;
- 6) утвердження принципу загальнолюдської моралі, правди, справедливості, патріотизму, доброти, працьовитості та інших добродієвостей;
- 7) формування творчої працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря, забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їх здоров'я;

- 8) виховання поваги до Конституції, законодавства України та державних символів;
- 9) формування глибокого усвідомлення взаємозв'язків між ідеями Свободи, правами людини та її громадської відповідальності;
- 10) забезпечення високої художньо-естетичної освіченості та вихованості особистості;
- 11) формування у дітей та молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовки їх до життя в умовах ринкових відносин;
- 12) розвиток індивідуальних здібностей та талантів молоді і забезпечення належних умов для їх реалізації.

Форми організації процесу виховання – це заходи, що втілюють у собі зміст зміст виховної діяльності:

- класний час керівника
- бесіда на етичну тему
- зустрічі з цікавими людьми
- перегляд та обговорення фільму та ТЕЛЕпередачі
- дитячі ранки
- рольові ігри
- походи і екскурсії
- відвідування виставок та музеїв
- змагання та ігри
- благодійні акції
- олімпіади і конкурси
- вікторини
- конференції
- екологічні рейди
- збір лікарських рослин
- суспільно-корисна праця тощо.

Принципи виховання

Принципи виховання – це основні вихідні положення, керівне начало, на які педагог орієнтується з метою кращої організації виховного процесу; це фундамент змісту, форм, методів і прийомів виховного процесу.

Процес виховання ґрунтується на таких принципах:

1. Народності – передбачає єдність загальнолюдських і національних цінностей, забезпечення національної спрямованості виховання; оволодіння духовними багатствами свого народу; мовою, традиціями, звичаями, національно-етнічною культурою; шанобливе ставлення до національних надбань тих народів, які мешкають в Україні.

2. Демократизації – вимагає подолання авторитарного стилю виховання, забезпечує співробітництво вихователів і вихованців, врахування думки колективу і кожної особистості, визнання особистості як вищої природної і соціальної цінності, формування колективу на засадах волі і прагнень його членів, у цілому: формування вільної особистості.

3. Природа відповідальності – спрямована на врахування багатогранності природи людини, особливості її анатомо-фізіологічного і психічного розвитку з урахуванням віку і статі.

4. Гуманізації – передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного вихованця, виявляє глибину поваги до людини, визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей, і виявляє індивідуальність, на самореалізацію фізичних, психологічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтру проти руйнівних впливів негативних факторів навколишньої природи і соціального середовища, виховання в молоді почуття гуманізму, милосердя, доброзичливості.

5. Неперервності – впливає з того, що виховання є багатогранним і багатофакторним процесом, який не обмежується ні часовими, ні віковими рамками, виховання здійснюється з часу народження дитини і триває упродовж усього її життя,

формування певних якостей, процес навчання – важливий фактор виховання завдяки подачі навчального матеріалу також через організацію такої діяльності.

6. Індивідуалізації та диференціації – врахування у навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей фізичного, психічного і соціального розвитку особистості, застосування засобів впливу на особистість із урахуванням її індивідуальних, фізичних, соціально-психологічних властивостей, моделювання на основі індивідуальних потенціальних можливостей групових та індивідуальних програм розвитку, стимулювання фізично-оздоровчої, предметно-практичної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, орієнтаційно-оцінної діяльності вихованців.

7. Єдності виховання і життєдіяльності – процес виховання – це невідокремлена сфера діяльності окремих людей, він становить цілісну систему організації життєдіяльності дітей і дорослих у сім'ї, школі, на виробництві, в соціально-природному середовищі, кожен компонент такої діяльності певним чином впливає на формування тих чи інших якостей особистості, організовується будь-який вид діяльності, необхідно турбуватися, щоб вона несла в собі виховний потенціал.

8. Етнізації – передбачення наповнення процесу виховання національним змістом, спрямованим на формування національної свідомості і національної людяності, створення умов для дітей усіх національностей, що є громадянами України, навчатися рідною мови, вивчати традиції, звичаї, обряди свого народу, його культури, формування рис національної ментальності, виховання в молоді почуття соціальної відповідальності за збереження, примноження і подовження етнічної культури.

9. Послідовності і систематичності – покликаний забезпечувати певний вплив на особистість дитини з урахуванням її вікових можливостей і розвитку, поступово розширюється система вимог до діяльності, забезпечує доцільну єдність вимог до вихованця з боку вихователів (членів сім'ї, вчителів та інших), створення оптимальних умов для вияву самостійності вихованця під час розв'язання виховних завдань, дбаючи про розумне дотичне педагогічне керівництво

10. Культуровідповідності – передбачає невід'ємний зв'язок виховання з культурним надбанням усього людства і, зокрема, свого народу, знання загальнолюдських багатств у царині культури, особливості розвитку і становлення національної культури та її взаємозв'язок із загальнолюдською, знання історії свого народу, його культури, забезпечення духовної єдності та спадкоємності поколінь.

Класифікація принципів виховання на основі гуманістичної педагогіки

Виховання	
Авторитарне	Гуманітарне
(авторитарний – заснований на беззаперечному підкоренні владі) базується на авторитеті влади дорослих над дітьми	(від латинського – людський, людяний) визнає права і свободу особистості, щастя, розвиток, захист її гідності тощо

Критерії вихованості особистості

Критерії оцінки виховання – це ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівень вихованості людини, оцінити результат виховного впливу.

Складність процесу виховання полягає у тому, що за результат роботи оцінюють вихователя у не завжди очікуваний час.

Критерії виховання кожної особистості – це не лише знання нею законів, правил і норм поведінки, а й особливості конкретних дій відповідно до визначених норм і правил.

Рівень виховання можна наближено визначити як: **високий, середній і низький.**

Ознаки прояву у процесі діяльності певних фізичних і соціально-психологічних

якостей, що характерні для різних видів виховання:

I. Високий рівень виховання

1. сформований науковий світогляд, прагнення до вдосконалення навколишнього середовища,
2. розуміння власного «Я» з погляду фізичного і духовного розвитку,
3. розумна активність,
4. сформованість великих ідеалів,
5. вміння у сфері інтелектуальної праці,
6. почуття обов'язку,
7. національна гідність,
8. високий професіоналізм,
9. прояв доброти, чуйності, гуманізму, милосердя,
10. великодушність і справедливість,
11. почуття відповідальності,
12. висока етична культура,
13. совісність.

II. Середній рівень виховання:

1. спостережливість,
2. вразливість,
3. енергійність,
4. працьовитість,
5. щедрість,
6. відвертість,
7. наполегливість,
8. сором'язливість,
9. розсудливість,
10. людяність,
11. скромність,
12. ентузіазм,
13. сміливість,
14. гордість.

III. Низький рівень виховання:

1. пасивність,
2. лінощі,
3. неуважність,
4. підступність,
5. забіякуватість,
6. ревнощі,
7. самолюбство,
8. егоїзм,
9. пияцтво,
10. нерішучість,
11. скупість,
12. сварливість,
13. чванливість,
14. жадібність,
15. непостійність,
16. неслухняність,
17. паління,
18. запальність,
19. грубість,
20. нахабство,
21. наркозалежність,

Концепції виховання

Упродовж століть на основі розуміння закономірностей виховання, залежно від особливостей соціально-економічного розвитку певної етнічної спільноти, складаються різні концепції (лат. *conceptio* – сукупність, система) виховання.

Термін «концепція» – вживається також для позначення провідного задуму, конструктивного принципу в науці, мистецтві, політиці та інших видах діяльності.

У педагогіці концепція – це система поглядів на те чи інше педагогічне явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ, подій; провідна ідея педагогічної теорії.

Концепції виховання			
Прагматизм	Неопозитивізм	Екзистенціалізм	Неотомізм
(Неопрагматизм) суб'єктивно-ідеалістичне вчення, за яким цінність понять, суджень, інших знань про об'єкти навколишньої дійсності визначають практичними для людини наслідками дій, що базуються на цих знаннях. Прагматисти абсолютизують практичне призначення людського пізнання.	Ігнорує світоглядні аспекти наукових знань, підносить до принципу плоский емпіризм (грец. <i>empeira</i> — досвід) — напрям у теорії пізнання, який на протигагу раціоналізму вважає єдиним джерелом і критерієм пізнання життєвий досвід, применшує роль логічного аналізу і теоретичних узагальнень. Прихильники цієї концепції недооцінюють роль теоретичних знань, заперечують об'єктивні закони моралі, зумовленість їх особливостями національного розвитку, соціальними потребами.	Суб'єктивно-ідеалістична філософська течія. Апологети цієї концепції протиставляють людині суспільство, як щось вороже, що руйнує внутрішній світ індивіда, його свободу. Прихильники виступають проти природи людини, її соціальної сутності.	(Започаткував – Фома Аквінський) Неотомісти вбачають кризу сучасної цивілізації (особливо в царині духовності) у тому, що люди відійшли від релігійної моралі, порушили своє буття з Богом, дбають лише про особисті земні потреби. Прихильники неотомізму переконані, що поза вірою в Бога, поза релігією немає повноцінної моральності.

Монархічно-релігійна	Тоталітарно-класово-партійна	Національно-демократичного виховання
Була провідною у царській Росії та інших державах із монархічним устроєм. У її основі лежать три постулати: служіння Церкві, Монарху і Вітчизні. Тому вся система виховання спрямована на формування у громадян морально-духовних якостей, які б відповідали таким вимогам: слухняність, покіра, сумирність, готовність принести себе в жертву Богові, Царю і Вітчизні.	Перебуває в основі організації суспільного життя громадян у тоталітарних державах (колишні Радянський Союз, фашистська Німеччина, Іспанія доби франкізму, сучасна Північна Корея та ін.). На її основі утверджувалася класово-партійна мораль без опори на загальнолюдські морально-духовні цінності, без урахування національних особливостей, природи людини.	Ця концепція якнайповніше відповідає природі людини, її прагненню до вільного розвитку і повноцінного життя. Її основу складають такі постулати: оволодіння загальнолюдськими морально-духовними цінностями, збереження і розвиток духовних надбань свого народу, поважне ставлення до інших народів, визнання влади, законів, демократизм суспільно-громадських

		відносин, створення оптимальних умов для всебічного гармонійного розвитку особистості з урахуванням її можливостей, інтересів і потреб. Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації та розвитку культури.
--	--	--

Загальні методи виховання. Методи формування свідомості та переконань

Поняття методу, прийому, засобу і форм виховання

У загальному розумінні метод – це спосіб, шлях досягнення передбаченої мети. Метод виховання – під цим розуміють спосіб впливу вихователя на свідомість, волю і поведінку вихованця з метою формування у нього стійких переконань і певних норм поведінки.

Методи виховання – способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців для формування в останніх поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки (М.М.Фіцула).

Інші науковці:

Методи виховання – як сукупність засобів і прийомів, за допомогою яких вихователь впливає на психіку вихованця відповідно до поставленої мети – формування і розвиток у нього конкретних почуттів, мотивів, здібностей, умінь і ставлення, готовності вибрати кращі уподобання (Нечипуренко, с. 54).

Методи виховання – шляхи і способи сильної, взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців для досягнення виховних цілей.

Методи виховання – розуміють також найбільш ефективний, найкоротший шлях досягнення найкращих виховних результатів (Ярмаченко, с. 28)

Прийоми виховання – складові методів, які визначають шляхи реалізації вимог методів.

Методи і прийоми виховання тісно між собою пов'язані і в конкретних педагогічних ситуаціях можуть замінювати один одного. Наприклад, етична бесіда у певних педагогічних ситуаціях може виступати як метод і як методичний прийом.

Засоби виховання використовують задля забезпечення дієвості методів і прийомів.

До засобів виховання належить усе, що сприяє раціональній організації виховної роботи:

- слово,
- методичні посібники,
- підручники,
- художня література,
- мистецтво,
- наука,
- музика,
- спорт,
- радіо,
- телебачення.
- кіномистецтво,
- комп'ютер тощо.

У шкільній виховній діяльності поряд із засобами широко використовують форми і види організації – сукупність засобів і прийомів залучення учнів до різноманітних видів діяльності (збори, бесіди, інформації, екскурсії, прогулянки, походи, класна година, чергування, змагання, зустрічі, дитячі ранки, свята тощо).

Класифікація методів виховання

Класифікація методів – це побудована за певними ознаками система методів, згідно з якою їх поділяють на 4 групи:

Перша група – методи формування свідомості і переконань особистості: пояснення, розповідь, бесіда, переконання, навіювання, приклад, лекція, диспут, конференція, інформації.

Основа – слово вчителя, найбільш важливий інструмент навчально-виховної діяльності.

Друга група – методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки: гра, режим, доручення, вправи, привчання, тренування, педагогічна вимога, громадська думка, створення виховних ситуацій, перспектива.

Третя група – методи стимулювання: гра, змагання, романтика, заохочення, покарання та вербальні методи заохочення.

Четверта група – методи самовиховання: самопостереження, самоаналіз, самопереконання, самозобов'язання, самосхвалення, самозасудження.

Методи формування свідомості та переконань (перша група методів)

1. Переконання – поняття, які стали стійкими потребами особистості у поведінці.

Переконування – це метод виховання, що передбачає навмисний, цілеспрямований вплив на свідомість, волю і почуття вихованців задля формування у них свідомого ставлення до дійсності, моральних переконань, певних норм і правил поведінки, або ж гальмування негативних рис характеру і поведінки.

(Переконування – процес,
Переконання – результат)

2. Розповідь – це коли слово вчителя стосується найрізноманітніших тем: життя школи, села, міста, країни, важливі події країни, оцінка кінофільму, досягнення у галузі науки, культури, мистецтва, спорту тощо.

Головне, щоб розповідь була життєво актуальною для учнів, щоб її зміст і форма вираження викликала в учнів відповідну реакцію, інтерес, моральну довіру тощо.

3. Пояснення – передбачає розкриття сутності норм правил поведінки у школі, вдома, у громадських місцях, театрі, кіно, на лоні природи тощо. У процесі пояснення вчитель на основі інформації про важливі події духовного і матеріального життя суспільства акцентує увагу учнів на формування у них свідомого ставлення до навколишньої дійсності, громадських, моральних і трудових обов'язків, людських стосунків тощо.

Мета пояснення – розкрити соціальний, моральний, естетичний зміст тих чи інших подій, явищ, вчинків, допомогти учням сформуванню адекватну оцінку поведінки, людських стосунків тощо.

4. Навіювання (від латин. слова – сугестія, навчання, навіювання) – це психологічний вплив вихователя на вихованця або групу вихованців, що розрахований на безпосереднє сприйняття і прийняття слів, висловлених у них думок, почуттів і волі.

Навіювання	
Пряме педагогічне навіювання	Опосередковане навіювання
<p>характерне у тому, що вчитель виражається у вимогливій формі, без аргументів і спрямоване на відповідну поведінку або дію учня: команда, наказ, настанова тощо.</p> <p><i>(У більшості випадків застосовується як заохочувальний засіб, на кшталт: «Я переконаний, що тобі під силу виконати це завдання». «Запам'ятайте, я більше нагадувати не буду», «Ти дуже здібний хлопчик і можеш прекрасно навчатися», «Ви завжди повинні бути ввічливими,</i></p>	<p>також спрямоване на беззаперечне прийняття інформації, але навіювання подається не в наказовій формі, а у вигляді певного випадку, прикладу, натяку, які учень сприймає і відображає у своїй поведінці.</p> <p><i>(Слід відзначити, що опосередковане навіювання краще сприймається учнем, ніж пряме. Наприклад: «Який чудовий і як гарно навчається твій брат у 9 класі», «Які чисті й акуратні підручники у нашої Галини», «Як</i></p>

<p><i>чесними, правдивими», «Ти чудово виконав доручення учнів класу, ти чудовий хлопець». Одночасно вчитель повинен пам'ятати, що навіювання може мати і негативний вплив на учня, іноді сформувавши в учня почуття неповноцінності: «Я переконана, що ти ніколи не справишся», «Ти ніколи не одтримаєш позитивну оцінку», «Ти завжди говориш дурниці, ніколи не думаєш, про що говориш. Сідай!» тощо.)</i></p>	<p><i>гарно доглядають за квітами у паралельному класі» тощо.)</i></p>
--	--

5. Приклад – це метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування задля успадкування кращих рис і якостей певних людей. Прикладом для виховання можуть бути: батьки, інші рідні і близькі люди; вчителі-вихователі; історичні національні персонажі; особистості, які оточують вихованців у щоденному житті; літературні персонажі, діячі науки і культури тощо.

6. Лекція – це системний виклад певної проблеми у доступній і розгорнутій формі. Відомо, що лекцію, як метод виховання, використовують у старших класах під час організації позакласної та позашкільної роботи.

Виховна ефективність лекції залежить від багатьох чинників:

- оригінального викладу проблеми,
- нестандартного стилю мислення,
- власного відношення до матеріалу лекції,
- долучення до тексту лекцій життєвих фактів, подій, елементів бесіди, дискусії,
- створення проблемних ситуацій,
- використання наочності, сучасних технічних засобів, комп'ютерної техніки тощо.

Структура більшості лекцій містить три етапи:

- 1) **Підготовчий етап** (передбачає: вибір теми, визначення основної мети, складання плану лекції, відбір і вивчення відповідної літератури, збір матеріалу з різноманітних джерел за допомогою вирізок, записів, інформації з газет, журналів, інтернету тощо.)
- 2) **Виклад змісту лекції** (містить: вступ, виклад основного змісту, заключну частину. Вимоги до вступу: чіткість, лаконічність, зосередження уваги на основних ідеях лекції.)
- 3) **Заключна частина** (останній етап викладу змісту лекції. До неї відносять такі ж вимоги, як і до вступу. Мета заключної частини: підсумок, закріплення та емоційне підсилення вражень учнів від змісту лекції, мотивація учнів до глибокого подальшого вивчення проблем, рекомендацій вчителя щодо висновків та їх використання у житті, відповідь на запитання тощо.)

Показники ефективності лекції:

- ✓ реакція слухачів на хід і завершення лекції виникнення багатьох питань до лектора,
- ✓ виникнення дискусій,
- ✓ доповнень,
- ✓ наведення прикладів тощо.

7. Диспут (з лат. – розмірковувати, дискутувати) – це один із методів формування переконань і свідомої поведінки за допомогою суперечки, дискусії у процесі вербального спілкування. У процесі диспуту відбувається зіткнення різних, іноді протилежних точок зору на певну проблему з метою правильного її розв'язання.

8. Інформація – як метод виховання широко використовують у виховному процесі у вигляді класної години, яку у переважній більшості шкіл проводять щотижнево в кожному класі. Її мета полягає в інформуванні учнів про визначні події, які відбуваються у школі, місті, селі, країні, світі.

У практиці виховної роботи визначено три види проведення інформації:

- 1) **оглядова** – при якій подається інформація з різних галузей науки, культури, спорту, життя країни про визначні події тощо;
- 2) **тематична** – присвячена окремій тематичі з різних сфер життєдіяльності;
- 3) **оперативна** – проводиться тоді, коли учням слід терміново повідомити про визначні події з

життя країни, світу, школи, міста, зі сфери науки, культури, техніки, про політичні події, космічні відкриття, результати шкільних, всеукраїнських конкурсів, олімпіад, спортивних міжнародних перемог, нагороди вчителів школи, визначні досягнення випускників школи у різних галузях тощо.

Методика підготовки і проведення етичної бесіди

Етична бесіда – як метод виховання широко використовують для розширення спектра уявлень і понять учнів у сфері суспільного життя, науки, культури, техніки, фізичної культури і спорту, етики й естетики за допомогою безпосереднього спілкування вчителя та учнів.

Головним у бесіді повинні бути: факти, явища, події, окремі епізоди, вчинки окремих осіб тощо, які розкривають моральний, естетичний, соціальний зміст суспільного життя класу, школи, міста, держави тощо. Бесіда дає можливість учням у доступній формі сприйняти, зрозуміти, узагальнити та продумати моральний, естетичний і соціальний досвід на основі наведених конкретних фактів.

Зауважимо, що науковець С.Г. Карпенчук класифікує бесіди на:

- фронтальні і групові
- індивідуальні,
- прогнозуючі
- непередбачувані.

Структура більшості бесід може складатися з таких етапів:

I етап. Обґрунтування теми бесіди. Мета – підготувати учнів до бесіди як життєво важливої, а не штучно надуманої події. Це підготовчий, досить важливий етап, адже від нього залежить активність учнів у обговоренні поставленої проблеми.

II етап. Розв'язання поставленої у бесіді проблеми (питання) через проведення діалогу з дітьми, формулювання запитань і відповідей на них.

III етап. Підведення підсумків та ухвалення конкретної програми дій. Провідну роль на цьому етапі відіграє вчитель, його заключне слово, в якому він узагальнює результати обговорення в бесіді проблеми і передбачає програму дії відповідно до змісту і мети бесіди, тобто, щоб моральна норма, до якої учні прийшли у процесі бесіди, могла бути реалізована у поведінці і діяльності дітей.

Індивідуальні бесіди – такі бесіди проводять через порушення окремими учнями дисципліни, встановленого порядку, отже вчитель повинен у таких ситуаціях діяти експромтом, часто без попередньої підготовки, що вимагає від нього відповідного володіння всіма методами впливу на особистість учня. Такі випадки вимагають від учителя великого терпіння. По-перше, слід уважно вислухати пояснення власне учня. Тут майстерність учителя полягає в тому, щоб завдяки засобам впливу на особистість учня, дитина довірилась учителю, розповіла про свою проблему. Обираючи вид бесіди у таких екстрених ситуаціях, вчитель повинен добре знати і враховувати індивідуальні особливості учня.

Один із активних прийомів – це «атака в лоб». *А.С. Макаренко пише, що коли хлопчик зробив поганий вчинок, щось огидне, то педагог про це говорить прямо: «Ти зробив поганий вчинок». А. С Макаренко вважає, що у таких випадках розмова найменше допомагає, але це слід робити щиро, просто, відверто нічого не приховуючи. І говорити те, що насправді думають.*

Використовують також інший прийом. *Учень скоїв поганий вчинок, про який довідався вчитель. У цій ситуації вчитель не веде з учнем ніякої розмови щодо скоєного, але призначає йому час для індивідуальної бесіди після уроків, чи на інший день. Це дає можливість учневі обдумати та оцінити свій вчинок. Учень з'являється у призначений час і вчитель запитує: «Ти зрозумів?». Учень відповідає: «Так». Учитель: «Йди і більше таких речей не дозволяй».*

Більш ефективними є індивідуальні бесіди за наперед розробленою програмою. *Такі бесіди проєктує вчитель з метою пропедевтики щодо поведінки учнів, їх участі в різних видах діяльності, з метою сприяти розвитку задатків, їх здібностей, інтересів, талантів тощо, Індивідуальні бесіди в разі потреби можуть торкатися проблем режиму дня, сімейного виховання, дружби, товаришування, впливу на учня вулиці, подвір'я, попередження шкідливих звичок тощо.*

Правила індивідуальної бесіди:

- не намагайтесь говорити лише сам;
- якщо виникне бажання перервати розмову, стримуйте себе;
- виявіть свою зацікавленість і повну повагу до учня;
- уважно слухайте учня, спокійно реагуйте на висловлювання учня, навіть тоді, коли Ви з ним не погоджуєтесь;
- слідкуйте за основною думкою учня, прагніть зрозуміти хід його думок тощо.

Методи організації діяльності, спілкування та досвіду поведінки. Педагогічна вимога

Особистість формується під час різних видів діяльності.

Діяльність – це важлива форма прояву активного ставлення людини до навколишньої дійсності, до людей, до природи тощо. Правильно, раціонально організована діяльність учнів – це той фундамент, на якому будується виховний процес, усі види робіт. Зокрема, колективна діяльність учнів – це справжня школа життя, де активно засвоюються знання, уміння, виробляються навички, необхідні у праці, громадському житті, коли діти засвоюють навички поведінки у школі, сім'ї, громадських місцях тощо. Під час різноманітних видів діяльності найбільш успішно розвивається свідомість учнів, інтенсивно накопичується досвід, збагачуються почуття, формується відповідальність, відбувається інтенсивне збагачення життєвого, трудового досвіду.

Педагогічна вимога – метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою стимуляції або гальмування окремих видів його діяльності.

Вимоги	
Безпосередні	Опосередковані
спрямовані на тих вихованців, від яких педагог домагається конкретних дій	спрямовані на інших учнів, колектив, які можуть трансформувати вимогу на конкретну особистість
Прямі	Непрямі
<p>звернення педагога має чітку конкретну вказівку на певну дію і виражене в рішучій наполегливій манері за формулою: «Роби так і лише так» / «Візьми зошит з домашнім завданням і йди до дошки», «Прибери класну кімнату».</p> <p>У процесі використання прямих вимог необхідно дотримуватися певних правил:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вимога має бути позитивною, тобто, стимулювати вихованців до певних вчинків, а не забороняти, гальмувати їхні дії. 2. Пряма вимога має бути однозначною, зрозумілою, конкретною, мати інструктивний характер. 3. Будь-яка пряма вимога має бути виконана і доведена до позитивного кінця. 4. За результатами виконання певної вимоги вихователь має схвалити дії вихованця, водночас формуючи у нього впевненість у діяльності і стимулюючи до позитивних вчинків. 	<p>Непряма вимога виражена завуальовано і розрахована на дію внутрішніх психологічних стимулів, пов'язаних із переживаннями, почуттями вихованців. Можна виділити три групи непрямих вимог:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) позитивні вимоги (прохання, довіра, схвалення), 2) нейтральні вимоги (порада, натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні), 3) негативні вимоги (осуд, недовіра, погроза). <div style="text-align: center;"> <pre> graph TD A[Непрямі вимоги] --> B[Позитивні] A --> C[Нейтральні] A --> D[Негативні] B --> B1[Вимога-прохання] B --> B2[Вимога-довіра] B --> B3[Вимога-схвалення] C --> C1[Вимога-порада] C --> C2[Вимога-натяк] C --> C3[Умовна вимога] C --> C4[Вимога в ігровому оформленні] D --> D1[Вимога-осуд] D --> D2[Вимога-недовіра] D --> D3[Вимога-погроза] </pre> </div> <p style="text-align: center;"><small>Рис. 3.2. Види непрямих вимог</small></p>

Розглянемо сутність названих видів непрямих вимог:

(+)

1. **Вимога-прохання** – це досить дієвий засіб впливу на особистість і ґрунтується на довірі між вихователем і вихованцями. Вона відіграє роль внутрішнього стимулу вихованця до позитивної діяльності. Його треба висловлювати так, щоб дитині здалося, ніби це вона виконує прохання від свого власного бажання, не мотивуючи до цього.

Треба сказати: – У мене є до тебе прохання. Хоч це й важливо, і в тебе є всякі інші справи...

2. **Вимога-довіра** – також дієвий виховний засіб. Він стимулює внутрішні сили особистості, яка починає відчувати важливість і корисність своїх дій, бажання виправдати, довіру педагога, прагнення утвердити себе в колективі

Наприклад: класний керівник організовує учнів на генеральне прибирання класної кімнати.

Перед усім класом звертається до шестикласника: «Сергійку, доручаємо тобі на завтра забезпечити усіх нас господарським знаряддям (відра, ганчірки, мийні засоби тощо). Ти в нас гарний господар» тощо.

3. **Вимога-схвалення** – спрямована на стимулювання вихованців до позитивних дій. Оскільки у дітей молодшого і середнього шкільного віку недостатньо сформований психологічний механізм самооцінки, тому так важливо підтримати вихованця, формувати в нього впевненість у власних силах і правильності своїх дій.

Скажімо, на уроці фізики учні самостійно розв'язують задачі. Учитель проходить між рядами, спостерігає за роботою учнів. Зупиняється біля Дмитра, який не завжди відзначається дбайливістю. Але на цей раз учитель побачив певну старанність учня. Учитель голосно зауважує «Сьогодні ти старанно працюєш. Молодець. Працюй так і надалі».

(Нейтральні)

4. **Вимога-порада** – це звернення до свідомості вихованця, яке містить певні рекомендації вихователя для самостійного сприйняття вихованця рішення щодо доцільності певного вчинку. Це дає вихованцеві можливість вибору, стимулює його самостійність.

Учні 5-го класу на пришкільній ділянці обкопують дерева. Учитель спостерігає за працею учнів. Один учень дещо недбайливо ставиться до роботи. Класний керівник підійшов до нього і зауважив: «Миколо, на мій погляд, ти ображаєш яблуньку. Я радив би тобі копати глибше і робити ширші круги».

5. **Вимога-натяк** – є прихованою формою стимулювання дій вихованця. Ця вимога ґрунтується на довірливих взаєминах між педагогом і вихованцем та передбачає врахування його індивідуальних особливостей.

На початку уроку вчитель мови дав учням самостійну роботу. Не всі учні розпочали свою діяльність. Учитель, не називаючи нікого конкретно, говорить: «Мені здається, що дехто ще на перерві».

6. **Умовна вимога** – полягає в тому, що певний вид діяльності, приємний для вихованця, виступає своєрідним стимулом діяльності особистості щодо виконання небажаного або дуже важливого доручення.

Мама звертається до п'ятирічної Наталочки, яка грається з ляльками: «Наталочко, якщо ти швиденько складеш усі іграшки на полицю, підемо гуляти на вулицю. Бачиш, як там гарно!»

7. **Вимога в ігровому оформленні** – використовують тоді, коли доводиться виконувати нецікаві доручення та долати труднощі, нерідко пов'язані зі виснаженістю у вихованців. Гра в житті дітей є важливим стимулом їх діяльності. Гра захоплює дітей, викликає радість, сприяє виникненню емоційних почуттів задоволення від виконання навіть непривабливих справ, але які досить важливі в житті колективу.

Учні 6-го класу в одноденному поході. Дещо втомилися. Класний керівник поділив клас на 4 загони, в кожному загоні обрали командира, розробили різні маршрути, якими загони мають добратися до визначеного місця, де на переможців чекав сюрприз-подарунок.

(–)

8. **Вимога-осуд** – використовують тоді, коли негативна оцінка тих чи інших дій вихованця відіграє роль психологічного гальма для його негативних дій, вчинків і стимулює до позитивних дій.

Два хлопчики після уроків прибирають класну кімнату. Але роблять це невдало, лише розмазують по підлозі бруд. Черговий учитель звертається до них: «Так працювати не можна. негайно поміняйте воду і все зробіть дбайливо!»

9. **Вимога-недовіра** – використовують тоді, коли інші не дають бажаних результатів. Якщо вихованець відчуває часткову втрату довіри з боку товаришів, педагога, він психологічно переживає свій стан у колективі. При розумному використанні вимоги, через недовіру, з'являється внутрішній стимул до подолання негативу у власних діях. Та вдаватися до цієї вимоги треба досить обережно, вибірково, аби не стимулювати вихованців до вироблення почуття байдужості.

Семикласники готуються до свята Мами. Два хлопчики, Сергій та Андрій, переважно безвідповідально ставляться до виконання своїх доручень. На цей раз спостерігається те ж саме. Класний керівник зауважує: «Хлопці, ви знову хочете бути утриманнями. Ми вилучаємо вас із справи. Так і скажемо мамам: «Сергій та Андрій не поважають своїх мам».

10. **Вимога-погроза** – спрямована на гальмування негативних дій, вчинків вихованців через попередження їх про позбавлення можливості займатися приємним видом діяльності, користуватися певними правами членів колективу. Погроза - це крайній вид вимог, досить тонкий інструмент впливу педагога на вихованців.

У 8 класі учні Юра та Ігор недбайливо повелися з партою, і в неї відламалась одна стійка. Класний керівник звертається до вихованців: «Якщо до завтрашнього дня парта не буде відремонтована, будете на всіх уроках працювати стоячи, а парту ремонтуватимуть ваші батьки».

У процесі застосування непрямих вимог необхідно дотримуватися певних правил:

- враховувати індивідуальні та вікові можливості вихованців;
- вимоги мають бути реальними та посильними для дітей;
- кожна вимога повинна бути спрямована на залучення особистості до конкретної діяльності;
- не торкатись особистих таємниць вихованців;
- не принижувати гідність особистості.

Гра

Гра – один із досить поширених видів людської діяльності взагалі, а в діяльності дітей займає особливе місце, це один із засобів фізичного, розумового і морального виховання. Розрізняють **ігри-дозвілля**, під час яких діти грають за власним бажанням, та **педагогічні ігри**, які використовують педагоги для розв'язання конкретних навчально-виховних завдань.

Колективні розважальні ігри можна поділити на 2 групи:

1. **Творчі ігри:** сюжетно-рольові, конструкторські, ігри-драматизації, ігри-жарти, ігри-розіграші.

2. **Ігри за встановленими правилами:** хороводні, рухливі, настільні і спортивні.

У виховній роботі з молодшими школярами досить ефективні ігрові ситуації. Наприклад, учитель помітив в учня прояви егоїстичних рис характеру. У розробленій грі вчитель ставить учня в таку ситуацію, коли він, як старший, повинен турбуватися про малят, забезпечити їх іграшками. Ця ситуація допоможе зрозуміти помилкову поведінку учня.

Ігрові ситуації, як і самі ігри, допомагають учителеві виробити навички і звички культури поведінки, почуття відповідальності, дружби, товаришування, взаємодопомоги тощо.

Учитель здійснює підготовку до відвідування театру. Це буде колективний вихід, тому вчитель хоче переконатися, чи вміють учні поводити себе у театрі. Для цього він організовує для дітей ігрову ситуацію «У театрі», опитує, хто був у театрі, хто продає в театр білети, як знайти своє місце в театрі відповідно до квитка, як пройти на вказане місце, якщо воно посередині ряду тощо. Гра «У театрі» допомагає вчителю виявити в учнів уміння і навички, навчити їх правильно і культурно поводити себе в театрі. Аналогічні ситуації вчитель може створити в разі іншої потреби. Наприклад, гра «Як підготувати для гостей стіл!». Учні в цій грі виставляють чашки, ложки, виделки тощо відповідно до правил поведінки за столом,

тощо.

Вправи

Вправи – це організація життя, розумної, цілеспрямованої і різнобічної діяльності дітей, привчання їх до виконання прийнятих у суспільстві норм і правил поведінки. Вони містять багаторазове повторення певних дій і вчинків.

Для формування міцних навичок і звичок під час організації виконання вправ і привчання вчитель повинен дотримуватися таких правил:

- учні повинні розуміти суть і значення тих якостей, які ми можемо виховати;
- вимоги до учнів для вироблення у них навичок і звичок формувати в коротких і чітких фразах;
- на кожному відрізку часу цих правил повинно бути якомога менше;
- висунута вчителем вимога повинна бути неухильно виконана;
- при виробленні навичок і звичок у процесі привчання уникати поспіхів.

Звички і навички поведінки – це результат багаторазового повторення образу дій, певних нервових зв'язків між організмом людини і середовищем.

Привчання

Привчання – це своєрідне продовження вправ, але з більш чітко вираженими елементами обов'язковості і примусу, передбачає організацію планомірного і регулярного виконання учнями певних дій задля формування певних звичок у поведінці.

Досвід свідчить, що дитину потрібно не стільки повчати щодо необхідності правильно себе поводити, а систематично привчати до розумової поведінки. Як у навчанні, так і в позакласній виховній роботі дітей привчають до загальноприйнятого порядку, до організації робочого місця за партою, вдома, у виконанні домашніх завдань, виконанні режиму дня тощо.

Привчання складається з низки послідовних дій:

- показу, як виконується та чи інша дія (як сидіти за партою, користуватися класною дошкою, чергувати в класі, прибрати зі стола тощо),
- закріпленням правильних дій під безпосереднім наглядом учителя або батьків.

Режим дня

Режим дня для дитини – у школі і сім'ї виконує функцію вправ привчання. Чітка організація життя і діяльності учня протягом доби допомагає учням сформувати внутрішньо динамічний стереотип (стійка система зв'язків у корі головного мозку), який лежить в основі вироблення навичок і звичок. *Чим суворіший і чітко визначений режим, тим краще він формує внутрішній динамічний стереотип поведінки учнів – особливо це має значення для молодшого школяра, у якого ще не сформовані такі якості, як організованість, дисципліна, воля і наполегливість.*

Режим дня в школі і сім'ї, чіткий розподіл видів діяльності протягом доби, тижня, примушують учнів повторювати і закріплювати позитивні дії і вчинки, керувати своїми бажаннями (хочеться погуляти у футбол, але треба спочатку виконати домашнє завдання тощо) – допомагає дитині виробити систему позитивних звичок.

Учитель разом із батьками допомагає дитині скласти режим дня, передбачивши заняття в школі, час на дорогу до школи, час відпочинку, час виконання домашніх завдань тощо. Має вагоме значення те, щоб у домашньому робочому куточку чи кімнаті поряд із розкладом уроків був вивішений режим дня учня та здійснювався контроль за його дотриманням, особливо на початковому етапі.

Доручення

Доручення – привчають учнів жити і працювати за законами колективу, відчувати свою причетність до конкретних справ у класі, школі і суспільстві.

Система шкільних доручень допомагає формувати в учнів відповідальність ставлення

до дорученої справи, працездатність, любов до праці, почуття і відповідальність перед колективом тощо.

Учитель із першого дня вступу дітей до школи залучає їх до виконання окремих трудових завдань на кшталт: «Костику, роздай дітям зошити», «Олю, віднеси в бібліотеку книги, які ми прочитали», «Сергійку, допоможи мені закріпити наочність», «Діти, акуратно обгорніть підручники» тощо. Діти виконують обов'язки санітарів, які перевіряють санітарний стан класу, учнів, які прийшли до школи (руки, взуття, акуратність одягу, слідкують за чистотою в класі тощо). Квітникарі слідкують за квітами, доглядають, поливають їх.

Проте не кожне доручення сприяє вихованню відповідальності в учнів.

Щоб доручення виконували свою виховну функцію, необхідно дотримуватись таких умов:

- учні повинні знати про громадське значення доручень, розуміти важливість і необхідність їх для колективу;
- враховувати інтереси, нахили і можливості дитини;
- допомогти дітям виконувати доручення, навчити його виконувати;
- домагатися змінювати доручення, щоб кожна дитина пройшла через систему доручень.

Створення виховних ситуацій

Функцію вправ і привчання виконують спеціально організовані педагогічні ситуації, у яких учні проявляють себе. У процесі розв'язування виховуючих ситуацій в учнів формується здатність уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити і «відігравати» ситуації за неї, приймати за неї більш розумні рішення тощо. Цей метод формують на освітній засаді, щоб позитивний досвід поведінки в учнів виробився (разом із іншими виховними методами) у процесі конкретних життєвих ситуацій, які зустрічаються в житті дітей на кожному кроці: кривда з боку однокласників, бійка хлопчиків, образа на вчителя за нібито занижену оцінку, крадіжка грошей, невинувачення тощо.

У практиці виховної роботи використовують спеціально створені виховні ситуації.

Учні молодшого і середнього шкільного віку із зацікавленням обговорюють уявні ситуації, які спрямовані на те, щоб учень дав власну оцінку, визначив свою поведінку, позиції тощо. Ситуації можуть бути: реальні, вербальні та стосуватися вільного вибору.

За своєю сутністю ситуації - це вправи вільного вибору, виконуючи які учень постає перед необхідністю обрати певне рішення з кількох можливих його варіантів: поступитися чи не поступитися місцем у транспорті; знайшли 100 гривень, які можуть бути дії учнів: знайти власника, повідомити міліцію; поділитися між собою тощо. Створення та розв'язання ситуації сприяє накопиченню у школярів морального досвіду, виробленню умінь і навичок поведінки. У виховному процесі молодших школярів найбільш ефективними виявилися ігрові ситуації.

Перспектива в системі виховної роботи

Існують 3 види перспектив, які у виховній роботі з дітьми можна використати безпосередньо в учнівському колективі:

1. **Близька перспектива** – розрахована на невеликий проміжок часу.
2. **Середня перспектива** – полягає у проекті колективних справ, дещо невизначених у часі. Таких подій у життєдіяльності повинно бути небагато. У початкових класах це може бути: екскурсія до культурно-історичних центрів, новорічне свято, кінець навчального року, підготовка до свята «Прощавай, школо, — здрастуй, літо!», участь у загальношкільних заходах, літній відпочинок, відзначення певних подій тощо.
3. **Далека перспектива** – пов'язана з майбутнім своєї школи, держави, вибором професії її наявність характерна для дорослої людини.

Народно-педагогічні методи формування поведінки дітей

Нетрадиційні методи виховання будуються на вікових тенденціях українського народу з використанням скарбниць наородної мудрості.

Найбільш поширені народні методи формування поведінки:

- привчання до сумлінного виконання обов'язку у сім'ї та обов'язків перед суспільством;
- постійні і масові доручення та вправи для вироблення умінь і навичок;
- практична діяльність дітей в умовах сімейного життя;
- привчання дітей дотримуватися прийнятих норм і традицій у житті;
- організація правильного режиму дня;
- постійне спілкування і контакт із батьками, родичами, дорослими, однолітками.

Основні народно-педагогічні методи виховання словом рідної мови:

- переконання та образна розповідь про людей, тварин, рослин, подію чи предмет, яка зацікавлює дитину, вабить, збуджує відповідні уявлення і почуття;
- захоплююча бесіда у стилі народних оповідей легенд, переказів, та інших жанрів фольклору;
- роз'яснення, за допомогою загадок, скоромовок та інших творів дитячого фольклору;
- нетрадиційне наставлення з використанням казкових сюжетів, прикладів, певних паралелей, прийомів тощо;
- мовні народні дитячі ігри різного спрямування, призначення, покликання;
- мовні творчі вправи на складання казок і розучування пісень;
- розвідка, пошук, складання і написання родоводу власної сім'ї, створення генеалогічного дерева пращурів тощо.

Методи стимулювання

1. Змагання

Стимулювання – означає збудження, можливість підштовхнути до дії, використовують задля активізації діяльності учнів і колективу.

Змагання – метод стимулювання діяльності, за якої природну потребу школярів до суперництва спрямовують на виховання потрібних якостей.

Цей метод ґрунтується на тому, що у дітей є потреба до утвердження себе серед оточення, потреба відстояти своє «Я», бажання до суперництва, а реалізують ці потреби через змагання з іншими особами. Нерідко результати змагань міцно і на довгий час визначають і закріплюють статус школяра в колективі. Сутність змагання полягає в тому, щоб підтягнути відстаючих до рівня передових, домогтися змагального піднесення в роботі. Змагання допомагає вчителю-вихователю виявити та оцінити можливості кожного учня у певних видах діяльності і спілкування, накреслити посильну перспективу під час руху вперед, виховати волю і характер.

Змагання має стимулювальний характер. Правильно організоване змагання сприяє розвитку здібностей, нахилів, талантів, духовних якостей особистості, спонукає її до наслідування кращих прикладів, зразків поведінки тощо.

Змагання може охоплювати всі види діяльності учнів: навчальну, трудову, ігрову, спортивну, художню освіченість і компетентність у різних галузях науки, культури, техніки та ін. із урахуванням вікових особливостей учнів.

Змагання	
Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none">- конкурси дитячих творів,- малюнків,- виставки «Умілі руки»,- кращих виробів,- зошитів,- творчі конкурси читців, виконавців пісень, танців,- індивідуальних спортивних змагань тощо.	<ul style="list-style-type: none">- праця на основі групового розподілу праці,- гімнастика,- змагання у групових видах спорту (волейбол, баскетбол, футбол, піонербол)- колективні конкурси художньої самодіяльності (між класами, загальношкільні міські, районні, обласні тощо),- збір макулатури, лікарських рослин на пришкольніх ділянках,

	- колективні виставки тощо.
--	-----------------------------

Під час підсумків треба обов'язково виділити тих, хто відзначився, і тих, які з об'єктивних причин не досягли успіху, але брали участь у змаганнях. Кінцевий результат повинен бути – «Перемагає дружба».

До умов змагання можна віднести такі вимоги:

- завжди виконувати домашні завдання;
- працювати старанно;
- не мати зауваження на уроках;
- мати акуратні зошити;
- дотримуватися шкільного і домашнього режиму дня;
- не запізнюватися на уроки;
- читати додаткову літературу з навчальних предметів;
- мати вищу оцінку з дисципліни на уроках тощо.

2. Заохочення

Заохочення – це спосіб педагогічного впливу на особистість, воно виражає позитивне оцінювання вихователем поведінки вихованця задля закріплення позитивних якостей і стимулювання його до активної діяльності.

Види заохочень: схвалення, похвала в усній формі; подяка у письмовій формі (у вигляді наказу директора закладу); нагородження похвальними грамотами, листами; нагородження туристськими путівками; занесення на дошку пошани; нагородження золотою чи срібною медаллю; нагородження цінним подарунком тощо.

Основні прийоми заохочень учнів:

1. Схвалення – може виражатися у формі заохочувальних реплік, у формі словесної позитивної оцінки гарних вчинків: «так», «правильно», «чудово», «молодець», а також кивком голови, жестом, посмішкою, ласкою. Іноді корисно схвалювати поведінку учня, який ще не домігся суттєвих успіхів, але наполегливо прагне цього. Таке заохочення називають авансуванням.

2. Похвала – якщо при схваленні лише констатували правильність вчинків учнів, то під час висловлення похвали підкреслюють задоволення для вчителя та учнів, дають мотивовану оцінку поведінки і дій учня.

Похвала може бути виражена наступним чином:

- особиста похвала вчителем наодинці з учнем;
- похвала перед класом, на зборах класу чи школи;
- похвала з записом у щоденник учня тощо.

3. Подяка – заохочення за гарну поведінку, активну участь у громадській роботі, за виконання певних доручень. Подяку може оголошувати вчитель, класний керівник, директор школи, учнівський колектив, вона може бути виражена як усно, так і в письмовій формі, наприклад, у наказі директора школи, виголошуватися на шкільних лінійках, на зборах, перед класом.

Подяка може бути індивідуальна для окремих учнів, і, відповідно, колективна (класові) та групова (для групи учнів за значні досягнення).

При цьому важливо зазначити, за що саме оголошується подяка: за виявлену ініціативу, творчість, добре організоване чергування, прибирання класу, подвір'я,

спортмайданчиків тощо.

Подяка, як і похвала, може бути представлена у таких формах:

- у вигляді запису до щоденника;
- листа-подяки батькам за гарне виховання дитини;
- листа-подяки батькам у передсвяткові дні: Новий рік, Різдвяні свята, 8 березня, Свято останнього дзвоника, День знань, професійні свята батьків тощо.

4. Преміювання – книгою, квитками до театру, екскурсією, поїздкою до культурно-історичних центрів країни, путівками до таборів праці та відпочинку тощо. Преміювання здійснюють для переможців змагань, олімпіад, конкурсів, оглядів тощо.

5. Нагорода – більш складне заохочення, яке використовують у тих випадках, коли необхідно відзначити особливі досягнення у навчальній і громадській роботі: закінчення школи з відзнакою, першість у спортивних змаганнях, художніх конкурсах, порятунком потопаючих, громадської власності, надання термінової допомоги тощо. Види нагород: золота медаль, похвальні грамоти, листи, грамоти, дипломи, перехідний прапор та інші, встановлені школою.

6. Доручення почесних обов'язків – полягає в тому, що кращим учням доручають бути правою рукою учителя, лаборантом, відповідальним черговим, розпорядником на дитячому ранку; класові доручають провести дитячий ранок для молодших школярів, бути організатором шкільного вечора, провести чергування у школі без учителів; нести почесну вахту біля пам'ятників, меморіалів, обелісків тощо.

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧЕНЬ:

1. Заохочувати слід лише за фактичні успіхи. Заохочення слід використовувати при умові, коли учень для виконання будь-якої справи чи навчання доклав серйозні зусилля, або коли учень ще не досяг бажаних успіхів, але наполегливо прагне їх досягти. Довіра, схвалення, похвала для таких учнів може стати переломним моментом у їх поведінці, діях. Незаслужені заохочення, захвалювання учнів завдають шкоди, вони можуть розвивати в учнів самозадоволення, зазнайство, чванство, протиставлення себе колективі класу, таких учнів нерідко називають любимчиками. Такі заохочення зривають авторитет учителя і діти нерідко перестають його дотримувати.

2. Не слід використовувати заохочення досить часто, бо вони перестають відігравати роль стимулу. Учні звикають до них і перестають цінувати їх. Іноді це призводить до переоцінки учнями власних можливостей, формування егоїстичних рис. Отож, не завжди і не за кожний вчинок чи дію слід відзначати.

3. Необхідно домагатися підтримки з боку учнів, щоб діти розуміли об'єктивність і справедливість заохочень, щоб оцінки вчителя та учнів співпадали. Заохочуючи, не слід протиставляти учня класному колективу, підкреслювати його переваги перед іншими учнями. Слід домагатися, щоб діти раділи за свого товариша.

4. Гласність заохочення. **Заохочення необхідно оголошувати в урочистій обстановці на шкільній лінійці, зборах, класних годинах, оприлюднювати в газетах, на стендах, по шкільному радіо тощо.** Бажано відзначати не лише відмінників, але й тих, хто успішно навчається, бере активну участь у шкільних і громадських справах. Бажано, щоб у школі крім «Дошки відмінників» була також дошка кращих учнів, стенд чи альбом «Наші випускники».

5. Урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Учитель повинен добре їх знати. У молодших класах заохочення використовують значно ширше, ніж у старших, у молодших школярів підвищена потреба у схваленні і заохоченні. Наприклад, у початкових класах хвалять дітей за чисто ведені зошити, порядок на робочому місці, акуратний одяг, ввічливість тощо. Учні старших класів заохочують за більш серйозні досягнення у поведінці, навчальній і громадській діяльності. Не завжди корисно часто заохочувати здібних учні, які навчаються без особливого напруження, хвастунів тощо.

3. Покарання

Покарання – це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків.

У загальноосвітній школі найбільш поширені такі види покарання:

1. **Зауваження** (може бути адресовано учневі за порушення правил і норм на уроці, у класі, школі. Воно може бути висловлене на одинці, або ж у присутності учнів класу)
2. **Догана** (оголошують учневі після кількох зауважень, які залишились без відповідної реакції або за певний серйозний вчинок негативного характеру. В усній формі або за більш серйозні вчинки (псування шкільного майна, невиконання вимог учителя тощо) догану оголошує директор школи у формі наказу)
3. **Випровадження учня з класу** (використовують у виняткових випадках і при тому лише у старших класах. Учитель виставляє учня з класу лише в тому випадку, коли винуватець, незважаючи на неодноразове зауваження, продовжує заважати роботі вчителя, дезорганізує навчальний процес у класі. Учня, якого випроводили з класу, направляють до директора або заступника з навчальної роботи для надання ним відповідних пояснень)
4. **Виклик учня на педраду школи** (використовують за умови, що деякі учні старших класів систематично порушують дисципліну і не хочуть виправити свою поведінку. Мета виклику: пояснити таку поведінку, вислухати поради вчителів, переконати учня у шкідливості його дій і поведінки, попередити про можливість виключення зі школи.)
5. **Зниження оцінки за дисципліну.**
6. **Переведення учня в паралельний клас.**
7. **Виключення зі школи** (крайня міра покарання і використовується у випадку серйозних вчинків учня: хуліганство, зневага вчителів, систематичне невиконання їх вимог, псування шкільного майна тощо. Таке рішення приймають педагогічною радою школи і можуть передати до Комісії зі справ неповнолітніх, які ухвалюють рішення відповідно до чинного законодавства.)

4. Умови підвищення ефективності покарань

1. Поєднання вимогливості з повагою до учня.
2. Справедливість при застосуванні покарань.
3. Дотримання педагогічного такту.
4. Опір на учнівський колектив.
5. Врахування вікових та індивідуальних можливостей учнів при виборі міри покарання.
6. Зв'язок покарання з іншими методами виховання.
7. Поєднання покарань із переконанням

При використанні покарань слід також пам'ятати :

- не рекомендують застосовувати покарання для всього класу;
- воно не повинно ображати учня;
- не слід поспішати з покаранням до тих пір, поки не встановлена повна зрозумілість сутності вчинку;
- не карати за підозрою та дотримуватися всіх, вище перерахованих, умов ефективності покарань.

5. Метод «вибуху»

Метод «вибуху» – передбачає вплив педагога на вихованця засобами, які протилежні до тих, що їх звично чекає від вихователя учень; це досить специфічний засіб впливу, тому вимагає від вихователя проявлення особливої майстерності.

Цей метод можна використовувати з урахуванням таких факторів:

- у процесі необхідності перевиховання школярів;
- глибокого знання індивідуальних особливостей вихованця;
- володіння технікою застосування такого методу;

- наявності позитивного соціального клімату, в якому перебуває вихованець.

6. Поради щодо застосування заохочень і покарань

1. Використовуючи заохочення, не слід хвалити:

- за те, що дано дитині природою (задатки, розум, здоров'я);
- за те, що не досягала дитина власними силами, роботою;
- більше двох разів за одне й те ж досягнення;
- через співчуття до учня;
- через бажання сподобатись. Той, хто вихваляє, не завжди стає улюбленим учителем.

2. При використанні покарань:

- покарання не повинно завдавати шкоди здоров'ю учня;
- не карати за підозрою, маючи сумнів;
- за одну провину – одне покарання;
- не можна карати зі запізненням;
- якщо учень був покараний – то він має бути пробачений;
- не допускати приниження та зневаги особистості;
- учень повинен боятися не самого покарання, а незадоволення власної поведінки, своєї провини;
- не можна карати й ляяти тоді, коли учень хворий, вживає їжу, після сну, перед сном, під час гри, виконання роботи, відразу ж після духовної або фізичної травми; коли проявляє нездатність, недосвідченість; коли учень не може подолати страх;
- якщо учень не може справитися з неухважністю, із лінощами, надмірною рухливістю, високим рівнем збудженості та іншими недоліками, але при цьому наполегливо прагне їх подолати.

7. Виховання учнів у навчальному процесі

Навчальна і виховна робота перебувають у нерозривному зв'язку і взаємозалежності, тому вся діяльність школи, спрямована на навчання і виховання, називається **навчально-виховною роботою**.

Урок має 3 функції:

- освітню,
- розвиваючу,
- виховну.

Навчання – важливий засіб виховання, воно не обмежено передачею і засвоєнням знань, умінь і навичок та є важливим засобом формування особистості. Навчання не лише забезпечує розумовий розвиток особистості, але й активно впливає на формування світогляду, моральний вид, на розвиток естетичних смаків, фізичних якостей, на вироблення навичок і звичок поведінки.

У зв'язку з тим, що навчання відбувається, головним чином, у колективі, учні оволодівають уміннями життя, вчать працювати в колективі, виховуються у душі колективізму.

*Одночасно виховання позитивно впливає і на характер та якість навчання, адже **вміло організована виховна робота** – одна із умов підвищення якості навчання у школі.*

Умови і шляхи підвищення навчання у виховній діяльності:

- вчитель передбачує поряд із освітньою метою можливості формування на світогляд, вироблення навичок і звичок поведінки;
- взаємозв'язок класної і позаурочної роботи;
- науково-обґрунтований відбір змісту навчального матеріалу кожного предмету;
- педагогічно обґрунтований вибір методів, прийомів і засобів навчання у поєднанні з виховними цілями;
- особистість учителя, його поведінка, моральний вигляд, толерантність, любов до дітей;
- організація уроку, його структура, хід, підведення підсумків уроку;
- об'єктивна оцінка знань, умінь та навичок учнів;
- вплив у процесі уроку на три основні сфери учнів: розумову, емоційно-почуттєву та вольову;
- широке використання інноваційних технологій у процесі групового та колективно-групового навчання, використання таких методів, як диспут, семінар, конференція, КВК, та

інших інтерактивних технологій навчання;

- зв'язок навчальної роботи з різноманітними видами позанавчальної діяльності: походи, прогулянки на свіжому повітрі, екскурсії до музею, на виставки, заводи, фабрики, підприємства.
- надання навчальній роботі дослідницький характер;
- активне залучення учнів на уроці до навчальної діяльності;
- правильна організація процесу виконання домашніх завдань;
- контроль учителя за взаємозв'язком зовнішньої та внутрішньої сторін навчального процесу;
- використання активних методів навчання тощо.

Значні виховні можливості полягають у правильно побудованій структурі уроку, його оптимальній організації і проведенні.

Організаційне завершення уроку – тобто кожний урок розпочинається і закінчується чітко по дзвінкам, учитель та учні повністю підготовлені до уроку, протягом усього уроку учні залучені у навчальний процес і активно працюють, час розподіляється чітко й ефективно, мета і завдання уроку досягнуті, домашнє завдання вчитель визначив до дзвінка з уроку. Вся навчальна робота завершена до кінця уроку, дзвінок пролунав і учні вчасно пішли на перерву.

Логічне завершення (цілісність) – виражають у створенні чіткої структури уроку, чітких логічних зв'язках, наявності зв'язку з раніше вивченим матеріалом.

Психологічне завершення (цілісність) – характеризується тим, що вчитель на уроці повинен активізувати як сферу учнів, так і емоційно-почуттєву і вольові зусилля учнів.

Методи самовиховання

1. Сутність самовиховання

Самовиховання – позначає систематичну і свідому діяльність особистості, яка спрямована на формування і вдосконалення позитивних якостей та усунення негативних. Потреба самовиховання у людини з'являється під час розвитку, коли вона починає пред'являти собі більше вимог, коли вже підготовлена до цього, хоче бути самостійною, замислюється над своїм майбутнім, своєю поведінкою, тоді вона починає самостійну роботу над собою. Самовиховання у дітей виникає та реалізується під впливом виховної роботи в школі та вдома, у сім'ї.

Тобто, зробимо висновок, що учень – не лише об'єкт, а й суб'єкт виховання, тобто він може бути як тим, кого виховують, так і тим, хто виховує.

Згідно зі дослідженнями відомо, що самовиховання спостерігають також у дітей дошкільного віку.

Форми самовиховання бувають досить різні, наприклад, з орієнтацією на батьків, вчителів, інших дорослих, однолітків, друзів, однокласників тощо. Тому треба слідкувати за тим, щоб навколо дитини були позитивні особистості (друзі, знайомі, родичі) та вчителям слідкувати, щоб у класі була присутня гарна та добра атмосфера, існувала дисципліна та чистота, що теж буде впливати на дитину в цей період.

У процесі виховання дитина повинна поставити перед собою ціль та виконати її, долаючи певні проблеми та перепони, а коли завдання вже виконано, то дитина повинна аналізувати свої старання та результати.

Існують впливи, які обумовлюють необхідність самовиховання:

- 1) зовнішні (вимоги школи, батьків, моральні вимоги суспільства, режим дня)
- 2) внутрішні (інтереси та смаки людини, матеріальні і духовні потреби).

Підвищують ефективність самовиховання: змагання, критика і самокритика, відстоювання честі класу, школи, особисту честь, якийсь приклад (учителя, батьків, друзів, цікавих особистостей, зірок).

Отже таким поштовхом до самовиховання є внутрішній світ.

2. Правила організації самовиховання

Науковець Г.І. Щукіна вважає, що, незалежно від виду самовиховання школярів, керувати ними можливо при умові дотримання чітких програм і правил.

- самовиховання є невід'ємною складовою виховання;

- програма самовиховання повинна бути конкретною і лаконічною;
- робота над собою відбувається на добровільній основі;
- у самовихованні повинен бути точний регламент;
- через виконання раніше визначених самозобов'язань лежить шлях до нових.

Існує закономірність: чим старший школяр, тим краще він розуміє, що самовиховання починається зі самокритики та оцінки своїх негативних вчинків і знаходження способів для їх подолання (складання програми самовиховання).

Сам процес самовиховання особливо важливий для студентів педагогічних закладів (вони орієнтовані з урахуванням їх професійного обов'язку здійснювати виховання, яке не може бути без самовиховання), тому вони повинні добре володіти методикою самовиховання.

Самовиховання для студента – це усвідомлена і цілеспрямована робота студента над собою, яка направлена на вдосконалення індивідуальних якостей, підвищення рівня культури, зміна світогляду та позбавлення від негативних рис та якостей.

Самовиховання майбутнього вчителя (нині студента) - досить складний процес, який охоплює різноманітні сфери його духовного, інтелектуального і фізичного світу, який, залежно від життєвої орієнтації майбутнього фахівця, майбутньої та обраної ним професії, концентрується на більш-менш конкретних напрямках: моральне, естетичне, трудове, правове, фізичне та інші аспекти самовиховання.

Вирішальну роль у формуванні людини та її світогляду, життєвих позицій відіграє самовиховання.

Історія самовиховання свідчить про те, що на початку життєвого шляху кожного з великих і мудрих особистостей були:

- а) усвідомлення мотивів;
- б) вироблення програми саморозвитку;
- в) чітке дотримання програми, самоконтроль;
- г) тренування волі, характеру.

Програма самовиховання великого вітчизняного педагога К.Д.Ушинського:

1. Повний спокій, у крайньому разі – зовнішній.
2. Прямота у словах і вчинках.
3. Обдуманість дій.
4. Рішучість.
5. Не говорити про себе без потреби жодного слова.
6. Не втрачати час бездумно; робити те, що треба, а не те, що трапиться.
7. Витрачати час лише на необхідне, або приємне, а не на бажання.
8. Кожного вечора аналізувати свої (добросовісно звітувати собі про) вчинки.
9. Ніколи не вихвалитися тим, що було, або тим, що є, чи тим, що буде.
10. Ніколи не показувати всього того, чим можна похвалитися.

(Автори навчального посібника «Воспитание» рекомендують використовувати студентам)

Рекомендовано використовувати таку систему методів самовиховання:

- самоінформація;
- самопереконавання;
- самоконтроль;
- самоуправління;
- самонавіювання; аутотренінг тощо.

3. Форми самовиховання

Найбільш поширені методи самовиховання учнів:

- 1) самозобов'язання;

Самозобов'язання – це декілька взятих учнем добровільних завдань для самого себе на деякий час. *Наприклад, дитина говорить, що буде викидати*

сміття, мити посуд за собою, поливати квіти, доглядати за твариною, кожного ранку чистити зуби.

(Ці завдання переходять в режим дня. З віком їх ускладнюють.)

Самозобов'язання бувають:

- **Колективне самозобов'язання** – тобто це спільні зобов'язання (наприклад, класу, групи, друзів, колективу), де кожний учасник виконує свою роботу.

Наприклад, підтримувати чистоту у класі, ходити до школи у формі, виконувати домашні завдання, поводитися ввічливо.

Вони повинні стати законом для колективу, тобто більшість повинна погоджуватися з таким зобов'язанням. Після виконання одних зобов'язань додають нові, дещо складніші. Вони допомагають згуртувати клас, розробити власну систему самовиховання.

- **Індивідуальне самозобов'язання** – це коли учень добровільно, або за допомогою дорослих чи друзів, бере на себе певні зобов'язання.

Наприклад, учень переконався, що в нього не вистачає артистизму, тому він бере на себе такі зобов'язання:

- репетирувати перед дзеркалом якісь сценки;
- приєднатися до акторського гуртка;
- перестати боятися та соромитися;
- частіше виступати на шкільній сцені, бути активним у шкільному житті;
- не боятися бути смішним.

Знання програми самозобов'язання та довірлива доброзичлива допомога вчителя – одна з важливих умов ефективної реалізації прийнятої учнем програми.

2) **самозвіт;**

Самозвіт – це вимогливе враження особистості до себе, до своїх дій та поведінку за певний період часу. Цей прийом застосовують регулярно (у вигляді особистих самозвітів, звітів перед батьками, учителем, колективом класу). Він привчає учнів звітувати собі та оточуючим за свої дії і вчинки (може виступати для ровесників засобом обміну позитивним досвідом). Самозвіт підвищує відповідальність учня за власні дії та поведінку, привчає відповідати за них. Важливу цінність має звіт учня перед сім'єю.

Наприклад, дитина приходить зі школи та розповідає, які оцінки отримала, з ким познайомилась, кому допомогла, з ким не владнала тощо.

3) **самоаналіз;**

Самоаналіз – це роздуми школяра щодо власних дій та поведінки за період процесу самовиховання; також це ефективна форма контролю особистості своїх дій; це самостереження та самооцінювання власних дій, поведінки, вчинків, думок, емоцій, почуттів, потреб тощо. (Наприклад: які люди зі мною спілкуються, які в мене інтереси, що я можу зробити, яка я людина, який я друг, що я зробив так чи не так тощо).

Самоаналіз може бути як етап самовиховання, а може бути у вигляді висновку. Найкращий спосіб самоаналізу – письмовий, оскільки він навчає дитину відкривати причинно-наслідкові зв'язки у своїх вчинках та діях, розвиває внутрішній світ та свідомість, сприяє самопізнанню та створенню нових самозобов'язань.

4) **самоконтроль;**

Самоконтроль – це вміння керувати своєю поведінкою та діями, керувати за проявом власних емоцій, почуттів і реакцій; це немов регулятор власної поведінки та дій.

Наприклад: у школяра існує декілька форм та способів самоконтролю – домашнє завдання, тестування, самоперевірка, щоденник, дошка пошани, «Куточок школяра», самостереження (найефективніша форма – це вираження у словесній формі усвідомлення власних вчинків і переживань).

У цьому контексті доречно навести слова психолога Теплова: «Людина, яка нездатна до самостереження, не може відповідати за свої вчинки». Очевидно, автор мав на увазі рівень самосвідомості людини.

5) самооцінка та самокритика

Самооцінка і **самокритика** – вони здійснюються одночасно і передбачають суворе ставлення до себе, до своїх якостей і стану.

Правильна самооцінка – це вміння учня критично оцінювати власні слова і думки, результати своєї діяльності, поведінку, ставлення до людей, до справи, навчання тощо.

Функції самооцінки:

- а) розвиток дитини, створює та формує вміння дивитися на себе «збоку»;
- б) підвищення вимогливості до себе;
- в) створює та розкриває критерії оцінювання власних якостей, дій, вчинків, поведінки (сприяє переборенню як недооцінки, так і переоцінки власних реальних можливостей).

Отже, самооцінка допомагає зважити та оцінити власні можливості, подивитися на себе нібито «збоку», дати об'єктивну оцінку своїх якостей, викликати почуття задоволення або незадоволення своєю поведінкою. Важливо навчити учня об'єктивно оцінювати себе, власну поведінку, не завищувати і не знижувати свою самооцінку, не переоцінювати себе.

Самовихованню молодших школярів сприяють: приклад старших братів і сестер, батьків, учителя; чітко спланований робочий день учня у школі та вдома; справедливий розподіл обов'язків серед членів сім'ї та всього дитячого колективу під час підготовки і святкування визначних дат, педагогічний взірець і прагнення наслідувати його. Крім того, самовиховання активізує й постановку перспективи, яка забезпечує атмосферу радісного очікування.

4. Організація самовиховання дітей у сім'ї

Для ефективного процесу самовиховання треба його підкріплювати як у школі, так і вдома. Вдома поведінка учня невимушена, він розслаблений, тому батьки повинні підштовхувати дитину до самовиховання навіть у комфортних умовах.

Вчителі повинні пояснити батькам цінність та результативність самовиховання, розкрити його сутність, важливість та користь, і залучати їх до організації самовиховання вдома.

Важливо, щоб батьки знали про самозобов'язання своїх дітей, допомагали та контролювали хід виконання.

Слід виробити єдиний підхід до цієї справи у діяльності школи, учнів і їх батьків.

5. Перевиховання

Перевиховання – усунення негативних звичок, думок та схильностей у поведінці, діях, вчинках, способі життя дітей та поступову зміну їх на позитивні риси, звички, думки і якості. Спочатку треба визначити, яких дітей треба вважати об'єктом перевиховання.

Процес перевиховання педагогічно занедбаних дітей реалізують паралельно з

вихованням і вимагає складних кваліфікованих і тривалих зусиль педагогів.

(Залежно від ступеня розвитку теорії перевиховання склалася така диференціація)

Категорії підлітків і дітей, які підлягають перевихованню:

1. Педагогічно занедбані діти – це такі, за якими немає належного нагляду в сім'ї і з якими важко впоратися вчителю. Такі діти незадовільні у навчанні, відстають, запізнюються, пропускають уроки, недисципліновані, мають неакуратний вигляд тощо.

2. Важковиховувані діти і підлітки – це складна категорія. На них також не можуть впливати як батьки, так і вчителі.

3. Неповнолітні правопорушники – ті, які перейшли межу поганих вчинків у школі (прогулювання, невиконання домашнього завдання, невідкорення учителеві, колективу) і вже порушили закон України.

4. Неповнолітні злочинці – це учні середніх або старших класів, які вчинили злочин, що карається Карним Кодексом України, та отримали вирок суду.

Методика перевиховання – ґрунтується на індивідуальному підході до учня.

Існують рекомендації педагогічного впливу щодо перевиховання недисциплінованих учнів:

- треба з'ясувати причини, джерела поганої поведінки та недисциплінованості учня;

- знайти спільну мову, встановити контакт із дитиною, привернути її увагу до себе;

- змінити обставини у дітей та їх оточення, особливо негативне;

- треба допомогти учневі зрозуміти наслідки його негативної та шкідливої власної поведінки, дій та вчинків, навчити контролювати себе, допомогти зруйнувати його негативну форму звичної поведінки (лінощі, брехливість, негативізм);

- треба шукати та відкривати позитивні якості у поведінці дитини;

- потрібно постійно контролювати таких дітей, батьки та вчителі повинні стежити за вихованням позитивних звичок і поведінки в учнів, які буде переходити у самоконтроль;

- також потрібно давати таким дітям конкретні індивідуальні завдання з поступовим збільшенням терміну та за складністю;

- однією з важливих причин перевиховання є погане виховання у сім'ї дитини, тому необхідно шукати підтримку від батьків та сім'ї.

Окрім перевиховання також застосовують загальні методи виховання:

- переконання,
- пояснення, розповідь,
- бесіда,
- привчання,
- заохочення,
- покарання,
- позитивні приклади,
- перспектива,
- та хоч би й «метод вибуху» і вимоги (навіть у категоричній формі), що може ввести учня у несподіваний стан незадоволення власною поведінкою.

При цьому важливо прагнути до того, аби вимоги вчителів підтримували учнівський колектив та батьки учнів.

Організація і виховання дитячого колективу

1. Сутність дитячого колективу

Для зразкової навчальної та виховної роботи, для дітей і для вчителя у класі, важливу роль відіграє згуртований, організований, дружній, творчий колектив зі здоровою громадською думкою, у якому вчителю легше впливати на дітей не тільки безпосередньо, а й опосередковано. Згуртований колектив навіть стає не тільки об'єктом виховання, а й суб'єктом. Наразі існує проблема колективу і особистості, тобто з самого народження людина проходить через велику кількість колективів, де отримує певні знання, навички, розвивається, знайомиться з кимось тому може отримати щось негативне.

Успішна виховна робота в класі неможлива без згуртованого колективу, адже саме через класний колектив відбувається позитивний вплив ставлення учнів до навчальних обов'язків, до суспільно-корисної праці, на формування навичок і звичок у поведінці та успішність. Досвід свідчить, що під впливом добре організованого і згуртованого колективу учні зростають у моральному, культурному планах, оволодівають організаторськими навичками. У колективі розвивається творча ініціатива, зміцнюється дружба і товаришування, виробляються нові норми поведінки, формується характер учнів тощо. Здорова громадська думка учнівського колективу, товариська взаємодопомога, критика і самокритика сприяють розвитку громадської активності учнів і формування у них цінних моральних якостей. При наявному згуртованому дитячому колективі вчитель має можливість впливати на учнів не лише безпосередньо, але й опосередковано через дитячий колектив, через їх друзів, товаришів. Внаслідок цього успішно використовують запропонований А.С.Макаренком «принцип паралельної дії». Чим краще згуртований дитячий колектив класу, тим активніше здійснюється паралельний вплив учителя і громадської думки учнівського колективу. При цих умовах колектив із об'єкта виховання перетворюється в суб'єкт виховання. Проблема колективу і особистості є однією із досить гострих проблем сучасності і важливих проблем педагогічної науки. Виховання особистості в колективі і через колектив у педагогіці є одним із принципів виховання. Це можливо пояснити тим, що сучасна дитина входить у суспільство не через один, а через цілу систему колективів, а це: сім'я, дошкільні навчально-виховні заклади, школа, різноманітні гуртки, спортивні секції, клуби, дитячі організації тощо. Всі вони разом реалізують філософську думку про те, що «лише в колективі індивід одержує засоби, що дають йому можливість для всебічного розвитку своїх задатків». Відомо, що людина стає особистістю у процесі діяльності і спілкування, які відбуваються лише в людському оточенні, у всіх типах колективів і, зокрема, в учнівському. Учителям початкових класів, класним керівникам завжди краще і успішніше працювати з дружнім, згуртованим колективом дітей класу, при цьому він має можливість певну частину виховних функцій делегувати активу та всьому колективу класу, перетворюючи його із об'єкта в суб'єкт виховання.

Колектив – це соціально значима група людей, для якої характерні взаємозалежні між собою ознаки: спільна мета, узгоджена колективна дія, наявність органів самоврядування, лише в ньому створюють умови для соціально-психічного розвитку особистості, тому не можна відокремлювати людину від соціуму, так як це до позитиву не призведе.

Народна педагогіка говорить про те, що у колективі є могутня сила виховного впливу та всебічного розвитку особистості.

А.С.Макаренко наголошував: «Колектив — це соціальний живий організм, який має свої органи, де є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то

немає і колективу, а є просто юрба або зборище».

Виховання особистості в колективі є вираженням певних закономірностей розвитку суспільства. Лише в колективних взаєминах створені умови для соціально-психічного розвитку особистості. Відокремлення людини від інших людей, від соціального середовища – це соціально-психічний вакуум, який перешкоджає розвитку окремої людини і певної спільноти взагалі. Українська народна педагогіка акумулювала тисячолітній досвід народу стосовно місця і ролі колективу у вихованні людини. У колективі вона вбачала живильне джерело всебічного розвитку особистості і передусім соціальну силу, що забезпечує формування її моральних цінностей. У народних прислів'ях зустрічаємо вагомі думки, які підтверджують колективістську психологію українців: «Громада – великий чоловік», «Де дружно, там і хлібно», «Добре там живеться, де гуртом сіється і жнеться», «Громада – це рада, що вирішили, так і буде», «У товаристві лад – усяк тому рад» тощо. Народна педагогіка, відзначаючи у колективі могутню силу виховного впливу на особистість, зосереджувала увагу на тому, аби соціальний колектив виступав джерелом всебічного розвитку кожного його члена, був надійним захисником інтересів, прав особистості. Оскільки характерними рисами менталітету українців були гуманізм, демократизм, не допускалось використання колективу, як інструменту «придушення» його членів, розпалювання конфліктів між ними. Лише в тоталітарних суспільних утвореннях турбувалися про організацію колективів і використовували їх як інструмент тиску на особистість, «придушення» її «Я», нівелювання тощо. В умовах розвитку демократичного суспільства будь-які колективи мають формуватися та розвиватися на засадах гуманізму й демократизму. Поява тенденцій нехтування принципом виховання особистості в колективі є проявом нігілізму стосовно закономірностей і досвіду нашого народу в царині соціального і психічного розвитку.

Функції колективу:

1. **Організаторська** – спрямована на організацію та об'єднання членів колективу з метою виконання певних завдань.
2. **Виховна** – спрямована на створення та забезпечення умов для естетичного, фізичного, морального, інтелектуального, психічного, соціального та трудового виховання та подальшого розвитку особистості.
3. **Стимулююча** – спрямована на формування стимулів діяльності (морально-ціннісних) особистості у всіх сферах; також спрямована на регуляцію поведінки та впливає на формування таких якостей як: гідність, чесність, сила волі, гуманізм, цілеспрямованість, комунікативність, терплячість тощо.

Педагогічні засади формування і розвитку колективу загальноохоплюючі, тому, демонструючи види колективів, не можна обмежити лише означення дитячих колективів.

У загальному аспекті функціонування колективів варто визначити такі:

Види колективів:

- 1) Первинний колектив – це невелике об'єднання людей (школярів), члени якого мають постійні стосунки (побутові, ділові, дружні). *Наприклад: студентський курс, група, шкільний клас, цех, військовий підрозділ тощо.*

За кількісним складом: 10-15 осіб.

- 2) Виробничий – це об'єднання людей на виробництві (колектив заводу, підприємства, фабрики тощо)
- 3) Тимчасовий – це об'єднання людей на невеликий проміжок часу для виконання тимчасових завдань (діти у таборі, на експедиції, у походах, творчі та спортивні колективи тощо)
- 4) Сімейний – він складається з членів однієї родини.
- 5) Загальношкільний – це об'єднання усіх учнів та педагогічних працівників певного загальноосвітнього закладу.

Також існує Дитячий колектив – це об'єднання дітей, учнів, які мають

єдиною суспільно-корисною метою та діють разом для досягнення мети. Він є частиною українського суспільства. *Наприклад: із суспільно-корисною метою: клас, школа, творчий колектив, спортивна група, у походах, експедиціях тощо; і які не мають мети: розбишаки, злодії, курці, прогульники, любителі боротися тощо.* **Найголовніша відмінна** риса від дорослого колективу полягає у тому, що дитячий колектив знаходиться під керівництвом педагогів.

Ознаки дитячого колективу:

1. Обов'язково повинна бути якась мета.
2. Суспільно-корисна діяльність (наприклад: навчальна, виховна, культурна, спортивна, екологічна, трудова; **тобто** така діяльність, яка вносить свій позитивний внесок у розвиток суспільства та держави).
3. Наявні органи самоуправління (наприклад: президент школи, актив школи, класу, учнівський комітет, староста класу)

Існують показники згуртованого дитячого колективу:

- атмосфера довіри,
- єдність суспільно-корисної мети,
- взаємодопомога,
- загальна відповідальність,
- здорова громадська думка,
- існування традицій та перспектив,
- життєрадісний колектив тощо.

У членів колективу сформовані такі риси:

- комунікабельність,
- людяність,
- взаємодопомога,
- дружелюбність,
- товариство,
- почуття відповідальності,
- усвідомлення громадських обов'язків,
- працелюбність,
- повага до людей і до роботи,
- чесність, гідність тощо

2. Типи дитячих колективів:

1) первинні колективи – це невелике об'єднання школярів, дітей, які перебувають у постійних стосунках. **Основні форми у школі:** клас, творчі та спортивні колективи, позакласні гуртки тощо.

Особливість первинного колективу – особистий контакт усіх його членів, постійне ділове і товариське спілкування між ними.

2) Загально-шкільний колектив – це колектив цілого навчально-виховного закладу (школи), складовою частиною якого є клас (первинний колектив), який може розвиватися лише тоді, коли він має тісний взаємозв'язок із загальношкільним та іншими первинними колективами школи.

Існують форми зв'язків між первинними і загальношкільними колективами:

- чергування по школі;
- допомога старшокласників молодшим учням;
- участь та проведення загальношкільних лінійок, ранків, конкурсів, ігор,

квестів, змагань, диспутів, тематичних вечорів, походів, експедицій, екскурсій, конференцій;

- виконання первинними колективами доручень загальношкільного значення;
- участь у суспільно-корисній праці в школі і поза школою;
- спільне підготування до свят;
- регулярна інформація учнів про життя школи та окремих класів (через засоби масової інформації, шкільну чи класну стінгазету, по радіо, у спеціальних вісниках, стендах тощо);

3) Тимчасовий колектив – це учнівські колективи, розрахований на невеликий проміжок часу, для виконання тимчасових завдань (діти у таборі, на експедиції, у походах, творчі та спортивні колективи тощо);

4) колективи дитячих організацій.

Окремий вид – Колектив сім'ї – об'єднує членів однієї родини.

Він складався історично і виступає важливим соціальним утворенням у суспільстві.

3. Основні етапи (стадії) розвитку дитячого колективу

Виділення цих стадій у розвитку колективу здійснив уперше А.С. Макаренко.

Поділ на ці стадії (етапи) є досить умовні, бо між ними немає і не повинно бути різких граней, переходів і критичних моментів, але акцентування на них дає можливість звернути особливу увагу на основні моменти певних етапів.

Виділяють три основні стадії розвитку дитячого колективу, а четверта – це ідеальна стадія:

Першу стадію характеризують за такими ознаками:

- нерідко погана дисципліна,
- відсутня активність та взаємодія, немає взаємодопомоги,
- низький рівень організованості і згуртованості;

На цій стадії напрямки роботи вихователя полягають у:

- знайомстві з дітьми та вивчення їх особистостей;
- визначенні мети і завдань;
- запровадженні єдиних правил та вимог;
- керуванні учнями та контролі за ними та їх діяльністю;
- призначенні учнів на посади (на які не обирають);
- сформуванні у активі класу організаторських навичок.

Друга стадія – її ознаки:

- актив пред'являє вимоги до решти учнівського колективу;
- створення активу, який підтримує керівника;
- більшість підкоряється меншості;

На цій стадії напрямками роботи вихователя є:

- продовжувати вивчати учнів,
- постановляти конкретні завдання, створювати перспективи,
- створювати авторитет серед активістів класу, зміцнювати його,
- посилювати вплив учителя і активістів на «важких» учнів,
- посилювати ініціативу в самостійній діяльності пасивних учнів,
- прагнути здійснювати керівництво через актив класу.

Третя стадія – її ознаки:

- діти усвідомлюють свою поведінку,
- кожний діє в інтересах колективу;
- діяльність учителя підтримує увесь колектив, клас;

- вирішальний вплив громадської думки;
- меншість підкоряється більшості;

На цій стадії напрямками роботи вихователя є:

- розвиток в учнів внутрішніх стимулів свідомої поведінки,
- поширення групових доручень,
- активізація усіх учнів, подолання пасивності окремих учнів,
- передбачення перспектив,
- надання права учням, колективу планувати свою роботу, самостійно вирішувати питання,
- стимулювання учнів до усвідомлення ними вирішальної ролі громадської думки,
- виконання своєї роботи через більшість, більшістю голосів,
- розширення прав загальних зборів.

Четверта стадія (тобто ідеальна) – її ознаки:

- здійснюється процес самовиховання,
- відбувається вплив усього колективу на учня,
- вимоги вчителя стають вимогами учнів до себе.

Отже, на цій стадії колектив повністю стає суб'єктом виховання.

У цьому періоді напрямки роботи вихователя полягають у наступному:

- вихователь просто керує процесом самовиховання;
- залучення усіх учнів по черзі до самоуправління;
- контроль активного впливу колективу на кожного учня;
- розвивати у кожного учня інтерес до самовиховання;
- давати більш складні завдання.

Кожна нова стадія розвитку дитячого колективу – це нова сходинка розвитку стосунків, які виникають між його членами, між учнями і вчителями, між окремими колективами учнів. Тобто, це – **діалектика розвитку колективу**. Багаторічний досвід А.С.Макаренка, а також багатьох шкільних колективів, свідчить, що справу виховання дітей бажано розглядати як керівництво розвитком їх колективу.

4. Шляхи створення і згуртування дитячого колективу

1. Педагогічна вимога – це педагогічний вплив на свідомість вихованця, щоб спонукати його до позитивної діяльності або гальмувати його негативні дії.

Під час роботи з класом перше, що треба зробити вчителю, пред'явити свої вимоги, але треба дотримуватися таких позицій:

1. Не слід пред'являти непосильні, нелогічні, незрозумілі вимоги
2. Вони повинні бути спрямовані на забезпечення організованості та порядку у класі
3. Не потрібно пред'являти одразу велику кількість вимог.
4. Необхідно домагатися виконання цих вимог.

Вимоги	
Безпосередні	Опосередковані
спрямовано на тих вихованців, від яких педагог домагається конкретних дій	Спрямовано на інших учнів, колектив, які можуть трансформувати вимогу на конкретну особистість
Прямі	Непрямі
звернення педагога має чітку конкретну вказівку на певну дію і виражене в рішучій наполегливій манері за формулою: «Роби так і лише так» / «Візьми зошит із домашнім завданням і йди до дошки», «Прибери дбайливо клас».	Непряма вимога виражена завуальовано і розрахована на дію внутрішніх психологічних стимулів, пов'язаних із переживаннями, почуттями вихованців. Можна виділити три групи непрямих вимог: 4) позитивні вимоги (прохання, довіра,

У процесі використання прямих вимог необхідно дотримуватись певних правил:

1. Вимога має бути позитивною, тобто, стимулювати вихованців до певних вчинків, а не забороняти, гальмувати їхні дії.
2. Пряма вимога має бути однозначною, зрозумілою, конкретною, мати інструктивний характер.
3. Будь-яка пряма вимога має бути виконана і доведена до позитивного кінця.
4. За результатами виконання певної вимоги вихователь має схвалити дії вихованця, водночас формуючи у нього впевненість у діяльності і стимулюючи до позитивних вчинків.

схвалення),
 5) **нейтральні вимоги** (порада, натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні),
 6) **негативні вимоги** (осуд, недовіра, погроза).

Рис. 3.2. Види непрямих вимог

2. Колективна діяльність – дає можливість усім учням проявляти активність і є основою створення і згуртування дитячого колективу. Вчителю треба починати роботу з класом із колективних завдань. *Наприклад: чергування (по школі, у класі), догляд за рослинами, виставки (малюнків, зошитів, інші творчі роботи), прикрашування та прибирання класу (перед початком навчального року, перед святами), збір макулатури або лікарських рослин, участь та проведення походів, експедицій, екскурсій, прогулянок, змагань, колективних творчих та спортивних ігор, творчих та спортивних конкурсів, олімпіади, допомога дитячим садкам тощо.*

3. Робота з активом – це початкова робота вчителя з тими учнями, які першими відгукуються на заклик вчителя, проявляють ініціативу у різних видах діяльності, виконують усі завдання та є активними на уроці. Учитель виявляє таких учнів у процесі ігрової діяльності, перед початком навчального року, на екскурсіях, прогулянках тощо. Вони є помічниками вчителя, які полегшують його виховну роботу.

До них входять: старости класу, учні, які з задоволенням виконують усі доручення, члени різних комісій (санітарної, навчальної, культурно-масової, шефської), а також представники дитячих організацій (якщо у школі).

На нарадах активу обговорюють: питання проведення усіх заходів, лінійок, дитячих ранків, екскурсій, прогулянок, конкурсів та змагань, дають доручення окремим активістам.

В особі активу він знаходить серйозну опору для виховного впливу на весь класний колектив. Особливо важливо створювати актив класу на початку II стадії розвитку дитячого колективу.

4. Принцип паралельної дії – відіграє велику роль при переході колективу від об'єкта до суб'єкта виховання, при ньому вчитель впливає на колектив, зокрема на окремого учня. *Наприклад: учень голосно розмовляє під час уроку, вчитель робить йому декілька зауважень, але поведінка учня не змінюється, тому вчитель говорить, що в класі дуже шумно, та якщо так продовжиться, то діти будуть писати самотійну роботу; через це усі діти стежили за тишею у класі, самі вже робили зауваження шумливим учням.*

5. Перспектива – це подія, досягнути яку прагнуть усі члени колективу, тобто ця подія несе позитивний підтекст.

Види перспектив:

1. Близька перспектива – розрахована на невеликий проміжок часу (цікава прогулянка, екскурсія, відвідування музею, картинної галереї, театру, цирку,

концерту, підготовка до дитячого ранку, вечора тощо).

2. Середня перспектива – полягає у проєкті колективних справ, дещо невизначених у часі. Таких подій у життєдіяльності не повинно бути багато. (проведення дитячого ранку, вечора, спортивного змагання, шкільного свята, фото разом із учителем, свято букваря, концерт для батьків, обладнання класу, шефство над молодшими учнями тощо).

3. Далека перспектива – пов'язана з майбутнім своєї школи, держави, вибором професії, її присутність характерна для дорослої людини.

6. **Гра** – у діяльності дітей займає особливе місце, це один із засобів фізичного, розумового і морального виховання, у ній відбувається згуртування і розвиток дитячого колективу. Під час гри учні часто переборюють себе, свої труднощі, формують сміливість, волю, діти вчаться керувати своєю поведінкою, також вона сприяє зміцненню почуття колективізму, розвиває ініціативу і самостійність, формують важливість взаємодопомоги.

Розрізняють:

- ігри-дозвілля (при яких діти грають за власним бажанням),
- педагогічні ігри (які використовує педагог для розв'язання конкретних навчально-виховних завдань).

Колективні розважальні ігри можна поділити на 2 групи:

1. **Творчі ігри:** сюжетно-рольові, конструкторські, ігри-драматизації, ігри-жарти, ігри-розіграші.

2. **Ігри за встановленими правилами:** хороводні, рухливі, настільні і спортивні.

У виховній роботі з молодшими школярами досить ефективні ігрові-ситуації.

Наприклад: учитель помітив в учня прояви егоїстичних рис характеру. У розробленій грі вчитель ставить учня у таку ситуацію, коли він, як старший, повинен турбуватися про малят, забезпечити їх іграшками. Ця ситуація допоможе зрозуміти помилкову поведінку учня.

7. **Змагання** – як метод стимулювання діяльності, при якому природну потребу школярів до суперництва спрямовують на виховання потрібних якостей. Змагання формує низку позитивних якостей. Важливим елементом колективного змагання є активна участь учнів у громадському житті, житті міста, держави, у творчій та спортивній культурно-масовій діяльності тощо. *Наприклад: краще чергування в класі, школі, збереження шкільного майна, збір книг для дитячого садка, сільської школи, підтримання чистоти і порядку в класі, конкурси на кращого читця, огляди зошитів, малюнків, ручних виробів, спортивні змагання тощо.*

Змагання	
Індивідуальні	Колективні
<ul style="list-style-type: none">- конкурси дитячих творів,- малюнків,- виставки «Умілі руки»,- кращих виробів,- зошитів,- творчі конкурси читців, виконавців пісень, танців,- індивідуальних спортивних змагань тощо.	<ul style="list-style-type: none">- праця на основі групового розподілу праці,- гімнастика,- змагання у групових видах спорту (волейбол, баскетбол, футбол, піонербол)- колективні конкурси художньої самодіяльності (між класами, загальношкільні міські, районні, обласні тощо),- збір макулатури, лікарських рослин на пришкільних ділянках,- колективні виставки тощо.

8. **Навчальна діяльність** – відіграє значну роль у розвитку учнівського колективу, має три основні функції: освітня, розвивальна і виховна.

У процесі навчальної діяльності вчитель має можливість використати усі шляхи згуртування дитячого колективу: педагогічні вимоги, принцип паралельної дії, перспективу, змагання, традиції, спільну працю, ігрову діяльність, позакласну, гурткову та інші види діяльності.

Також сприяти розвитку дитячого колективу можуть сучасні педагогічні інноваційні технології навчання, особливо інтерактивні, тобто такі, при якій наявна активна взаємодія всіх учнів, іншими словами – це співнавчання або взаємонавчання, де учитель та учні є рівноправними суб'єктами навчання.

Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, вчаться співпрацювати, спілкуватися з іншими дітьми, створювати атмосферу співробітництва, взаємодії, взаємодопомоги тощо.

Існують такі форми інтерактивних занять: робота в парах, групах, мікрофон, мозковий штурм, Брейн-ринг, вікторина, обговорення проблем за загальним столом, дискусія тощо

9. **Традиції** – це гарний звичай, позитивний досвід діяльності, який закріплюється в житті колективу, це також корисні справи, які стають звичаєм, переходять у звичку.

В українського народу є багато традицій, які урочисто відзначають.

Загальношкільні	
<p><i>Наприклад: «Масляна», «Перший дзвінок», «Останній дзвінок», «За честь школи», «Новорічні і різдвяні свята», «Свято урожаю» в сільських школах, «Зустріч весни», «Птахи прилетіли», «День села», «День міста», різноманітні художні, спортивно-масові конкурси, олімпіади, виставки ручних робіт, учнівські фотовиставки, літопис школи окремих класів, дитячі ранки і вечори, присвячені датам визначних подій, днів народжень визначних діячів науки, культури, мистецтва, літератури, новорічні ранки, вечори, традиційні зустрічі з випускниками, трудові традиції, шефство старшокласників тощо.</i></p> <p>Важливо, щоб максимальна кількість класів були залучені і брали активну участь у підготовці і проведенні всіх загально-шкільних традицій.</p>	<p><i>Наприклад: свято букваря, прощання з букварем, новорічні ранки, вітання однокласників із днем народження, відзначення історичних дат, прогулянки, екскурсії, шефство над дитячими садками, лікарнями, учасникам війни, людьми похилого віку, проводяться спортивні змагання, класні виставки, шахові і шашкові турніри, інсценівки, готування інформації, обговорення кінофільмів, радіо, телепередач, традиції надання допомоги невстигаючим учням, збір матеріалу присвяченим визначним особам, датам тощо.</i></p> <p>Важливо, щоб у кожному класі формувалися традиції поведінки.</p> <p><i>Наприклад: «У нас не прогулюють», «У нас не б'ються», «На уроках ми не балакаємо», «Щоб задати питання або відповісти, ми піднімаємо руку», «У нас не списують», «У нас не запізнюються», «Ми допомагаємо один одному» тощо.</i></p>

Треба, щоб учні самі проявляли ініціативу і підтримували традиції, щоб їх підтримували всі вчителі школи і батьки. При проведенні будь-яких традиційних заходів, треба щоб їх організатори створили перспективи (близьких, середніх), тобто, щоб це було як очікування завтрашньої радості, задоволення, а також активна участь учнів у їх підготовці і проведенні.

Вчителям слід пам'ятати слова вітчизняного педагога К. Д. Ушинського про те, що дитина живе від свята до свята, тому вчителі, школа, сім'я повинні дбати про те, щоб таких свят у житті дитини було якнайбільше, а найбільш яскраві, цінні набули статусу традицій.

ВИСНОВОК:

Досвід свідчить, що організація і згуртування дитячого колективу – справа складна і копітка, але після того, як колектив у класі створено, він стає дійовим чинником виховання. Це дає можливість вчителю початкових класів, класному керівнику та вчителям із інших навчальних предметів спиратися на силу громадської думки та організовувати будь-які види суспільно-корисної і, зокрема, навчальної діяльності.

Важливе завдання – забезпечити неперервне зростання колективу. Зупинка в розвитку колективу веде до розпаду, а рух вперед – закон розвитку і життя будь-якого колективу.

Робота вчителя з батьками учнів

1. Мета і завдання роботи з батьками

Співпраця з батьками – це те, від чого залежить успіх виховної діяльності вчителя початкових класів і класного керівника, вона потрібна перш за все для забезпечення єдності виховання учнів як з боку сім'ї так і з боку школи.

Під час роботи з батьками вчитель може посилатися на Закон України:

- Наприклад: У статті 51 Конституції України зазначено, що «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти повинні піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство і батьківство охороняється державою».

- Також у статті 59 Закону України «Про освіту» зазначено, що:

1. За виховання, навчання і розвиток дитини кожний із батьків несе однакову відповідальність 2. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості.

3. Батьки та особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- поважати дітей, виховувати в них повагу до праці, до національних цінностей, символів держави, до самої держави, до історико-культурного надбання, до законів, прав та свобод людини;

- дбати про їх психологічне та фізичне здоров'я, створювати умови для розвитку їх здібностей та здобуття освіти;

- виховувати в них почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до членів сім'ї, дорослих, державної і рідної мови, до народних традицій та звичаїв;

Вчитель повинен пам'ятати, що є такі батьки, які знають та підтримують ці вимоги, а є такі, які ігнорують такі вимоги, тому коли педагог побачить та помітить це ігнорування, то повинен швидко пояснити шкідливість такого ставлення до вимог.

Зокрема В.О. Сухомлинський у книзі «Як виховувати справжню людину» писав, що треба виховувати так, щоб дитина додому приносила радість батькам; що на цьому повинна триматися школа; не можна допускати, щоб дитина приносила батькам лише прикрі новини зі школи. Тому вчитель повинен стежити за тим, щоб у початкових класах не виростили погані діти, щоб мати могла радіти, а у дитини не згасало бажання бути добрим. Він прагнув створити умови, щоб школа була школою радості для дітей, школою творчості для вчителів і школою спокою для батьків.

Найбільша причина поганого сімейного виховання полягає у недостатній педагогічній освіченості батьків та відсутності у них необхідного досвіду виховання дітей, на допомогу їм приходять школа та вчителі, щоб навчити батьків правильно виховувати своїх дітей, бо у сім'ї вона проводила більшу частину часу, але щоб робота з батьками була більш ефективною, треба використовувати різні форми зв'язку з ними.

При організації цієї роботи бажано пам'ятати, що від характеру стосунків вчителя з учнями, з батьками залежить настрій дитини, її успіхи в навчанні і вихованні. Всю цю роботу вчителі здійснюють у тісному взаємозв'язку з батьківським комітетом класу.

2. Вимоги до батьків

До батьків ставлять такі соціально-психологічні і педагогічні вимоги:

- любов до дітей;
- добре розвинуте почуття материнства.
- гарна психологічна та педагогічна культура;
- володіти авторитетом;
- створювати в сім'ї умови для всебічного розвитку особистості;
- почуття високої відповідальності перед людьми за виховання дітей в ім'я майбутнього;
- фізичне здоров'я батьків, що має забезпечити народження потомства і створити достойні умови для розвитку і виховання дітей;
- генетична грамотність;
- знання надбань народної педагогіки у вихованні дітей;
- здатність формувати у сім'ї культу матері і батька.

Суттєву роль у виховній роботі батьків відіграє батьківський авторитет, який, за висловом А.С. Макаренка, включає в себе «все батьківське і материнське життя – роботу, думку, звички, почуття, прагнення».

Велику роль у вихованні дітей відіграє **батьківський авторитет** – це відмінні особливості батьків, завдяки яким вони заслуговують довіру дітей та можуть через це здійснювати виховний вплив.

Виділяють два види авторитету:

1) Істинний (справжній) – об'єднує такі особливості поведінки батьків:

1. Авторитет поваги (тобто дитина є особистістю, індивідуальністю, за це її треба поважати),

ґрунтується на гуманістичній сутності виховання. Маленька дитина – це не лише біологічна істота, а Людина, Особистість. Вона перебуває на шляху активного розвитку, у неї ще мало соціального досвіду, знань, вона вступає у взаємини з іншими людьми (старшими, молодшими), припускається помилок. Але її треба поважати за найбільшу цінність: вона – Людина.

2. Авторитет вимогливості (помірний та об'єктивний контроль батьків за виконанням дітьми доручень та обов'язків, він формує у дитини почуття відповідальності),

передбачає достатній і об'єктивний контроль із боку матері і батька відносно ретельного виконання дочкою чи сином своїх обов'язків, доручень у всіх сферах діяльності. Якщо це робити систематично, у дитини поступово формуються звички відповідальності за виконання обов'язків і доручень.

3. Авторитет допомоги (тобто це порада, підказка при виконанні якогось завдання, а не повне виконання цього завдання за дитину),

має проявлятися не у поспішному виконанні за дитину її обов'язків у сфері праці, навчання, а в методичній пораді: як доцільніше виконати якесь завдання, у створенні сприятливих ситуацій для подолання труднощів. Адже лише в самотійній наполегливій діяльності відбувається активний розвиток особистості. Виконання за дитину її обов'язків ослаблює, збіднює особистість.

4. Авторитет знання (це знання про свою дитину, його особливості та уподобання),

передбачає обізнаність батьків із особливостями фізичного і соціально-психічного

розвитку дитини, її повсякденними успіхами і труднощами у навчанні, знання інтересів та уподобань, кола друзів, товаришів.

5. Авторитет правди (тобто ні в якому разі не треба брехати), ґрунтується на загальнолюдській моральній нормі: «Не бреш». Лише правда у взаєминах батька з матір'ю, з дітьми, іншими членами сім'ї найвище поціновується дітьми. Брехні приховати не можна. Рано чи пізно брехня стає видимою, приносить дитині страждання і розчарування у тих, хто виявився брехуном.

6. Авторитет любові до дітей (передбачає здатність творити духовне тепло та радість),

«Праця любові, - писав В.О. Сухомлинський, - це і є свідоме прагнення до того, щоб у дітях утвердити самого себе, продовжити у них своє духовне багатство. Якщо ви посправжньому любите своїх дітей, якщо віддані і вірні їм, ваша любов до дружини з роками не лише не слабшає, але стає більш глибокою і єдиною. Любов – ніжне, тендітне, вередливе дитя мужності. Продовжувати себе у своїх дітях – це значить бути мужнім у любові».

2) Фальшивий авторитет – це такі прояви батьків, за словами Макаренка, як:

- **авторитет фальшивої любові** (коли дитина не слухається, батьки питають: «Значить, ти татка не любиш?»);

- **авторитет відстані між батьками і дитиною** (коли у батьків своє життя, а дітей виховують інші люди (прислуга, бабуся та дідусь));

- **авторитет чванства** (батьки вважають себе найкращими людьми, постійно показують свою важливість);

- **авторитет педантизму** (слова батьків – закон);

- **авторитет резонерства** (вважають, що у промовах полягає головна педагогічна мудрість);

- **авторитет безмірної доброти і всюдозволеності** (діти таких батьків потім будуть командувати батьками);

- **авторитет фальшивої дружби, взаємини «на коротку ногу»** (коли не має потрібної поваги та до батьків, відносяться як до друзів на вулиці);

- **авторитет підкупу** (будеш слухатись – куплю шоколадку, не будеш слухатись – не куплю шоколадку);

- **авторитет деспотизму та подавлення** (ненормальна реакція на будь-які дії дитини робить його забитим та безвольним; та подавлення – це коли один із батьків робить із іншого ніщо, просто, наприклад, прислугу).

Під час сімейного виховання варто дотримуватися таких правил:

1. Любіть свою дитину та сприймайте її такою, яка вона є! Радій її присутності, сприймай її такою, якою вона є, не ображай її, не принижуй, не підривай її впевненості в собі, не піддавай її несправедливому покаранню, не відмовляй їй у твоїй довірі, дай їй поштовх любити тебе.

2. Хваліть дитину за її правильні вчинки. Цим ти спонукаєш її до активної дії. Пам'ятай: «Боги і діти живуть там, де їх хвалять».

3. Привчайте дитину до толерантності та культурного спілкування з ровесниками, старшими і молодшими.

4. Будьте для своєї дитини взірцем поведінки та доброзичливості

5. Створюйте у сім'ї моральний затишок. Хай сімейне вогнище буде джерелом спокою, радощів, поваги, справедливості і захищеності.

6. Підтримуйте щирі родинні зв'язки зі всіма родичами.

7. Не забувайте, що діти люблять гратися, знаходьте час для цього.

8. Залучайте дитину до посильної праці разом із дорослими.

9. Створюйте умови для розвитку дитини у всіх напрямках.

10. Чекайте від дитини тільки тих думок, роздумів та суджень, на які вона спроможна.

11. Не виконуйте за дитину такі завдання, з якими вона може справитися самостійно.

12. Залучайте дитину до розв'язання життєвих проблем у сім'ї, як повноцінного члена сімейного колективу, до розв'язання побутових та економічних задач, що виникають у сім'ї.

13. Охороняйте свою дитину від негативу (фізичних і моральних впливів).

14. З боку усіх членів сім'ї повинні бути єдині вимоги до дитини.

15. Формуйте у дитини почуття гуманізму і милосердя у ставленні до людей і всього довкілля.

16. Постійно залучайте дитину до різноманітних видів діяльності.

3. Основні форми роботи вчителя з батьками (індивідуальні та групові)

Їх умовно можна поділити на три групи:

1. **Індивідуальні форми:** коли батьки приходять до класного керівника з особистого питання, також переписування (листування) з батьками через соцмережі, телефон, індивідуальні телефонні розмови, відвідування батьками школярів, запрошення батьків до школи, педагогічні консультації.

2. **Групові:** групові тренінги, лекції, конференції, вечори запитання і відповідей, педагогічні читання.

3. **Колективні:** це, насамперед, батьківські збори (класу, школи); виставки або ярмарки, колективні тренінги, підсумки навчально-виховної роботи за певний період, виставка робіт учнів, творчі звіти.

4. Відвідування сімей учнів

Відвідування сімей учнів – найбільш поширена та ефективна форма індивідуальної роботи з батьками. Вчитель заздалегідь планує цей вид роботи, він може ознайомитися з домашніми, соціально-економічними умовами, побутом, відчутти психолого-педагогічний клімат, ознайомитись зі складом сім'ї, місцем роботи батьків та їх здоров'ям, дати якісь поради батькам, інформувати батьків про їх дитину тощо.

Існує декілька вимог щодо використання цієї форми:

- Учитель початкових класів, коли отримав список учнів 1 класу мікрорайону, заздалегідь, у квітні-травні знайомиться з батьками, а якщо діти перебувають у дитячому садку – відвідує його, знайомиться з усіма відомостями про дітей. У кінці бесіди вчитель запрошує батьків на збори в кінці серпня (28-30 числа).

- Порада: вести щоденник зустрічей, відводячи для кожного учня 2-3 сторінки, але запис здійснювати вже вдома.

- Дозволено періодично запрошувати батьків до школи (з метою інформування їх про успіхи школяра у навчанні та поведінці, викликаючи цим радість матері і батькові, усій сім'ї, ознайомлює з умовами навчання, знайомство з учителями, які працюють у даному класі, з'ясування можливих причин, які ведуть до появи певних труднощів у діяльності дитини безпосередньо в школі, прийняття спільних рішень щодо дій учителів і батьків, скерованих на утвердження позитивних проявів у розвитку і діяльності учня, надання допомоги у подоланні труднощів.)

- Вчитель повинен враховувати особливості, у яких виховується дитина (це сім'я, у якій виховується одна дитина, де виховується прийомна дитина, де батьки зловживають алкоголем, наркотиками, сім'я, у якій формується дитина споживач, сім'я з низьким рівнем громадських інтересів і негативним ставленням до виховання дітей, сім'ї з суворою дисципліною, сім'ї, у яких батьків не можна застати вдома тощо)

5. Запрошення батьків до школи

Коли вчитель не має можливості відвідати сім'ю учнів, тоді він запрошує батьків до школи.

Цілі таких зустрічей:

- 1) з'ясувати умови життя, побуту та обов'язки дітей у сім'ї;
- 2) поради щодо створення позитивних умов для навчання та розвитку здібностей дитини, виконання домашніх завдань, залучення дітей до праці вдома, позакласного читання, складання режиму дня;
- 3) обговорення поведінки учнів та інформування про успіхи;
- 4) складання та обговорення спільних шляхів для усунення недоліків у навчанні і повсякденному житті;
- 5) встановлення тісного контакту між школою та батьками тощо.

Поради щодо використання цієї форми:

1. Не треба читати нотації та дорікання, а треба батькам давати товариську пораду, допомогу,

проводити спокійну та ділову бесіду.

2. Якщо є можливість, то треба в школах частіше проводити «дні відкритих дверей» для батьків, або батьківські дні, коли батьки можуть прийти до школи і поговорити з учителем про успішність і поведінку своїх дітей, одержати певні поради щодо режиму дня, ознайомлення з педагогічною літературою тощо.

3. Бажано у школах мати «Куточок батьків», де вони можуть прочитати корисні статті з педагогічних журналів, ознайомитися з «Пам'ятками для батьків» тощо.

4. Для спілкування з батьками треба обирати вільний час, як для батьків, так і класного керівника, щоб не проводити поквапом.

5. Бесіду треба проводити без присутності сторонніх осіб і самої дитини, щоб розмова була більш довірливою. Місцем може бути окрема кімната зі зручними меблями, класна кімната, в якій навчається учень, але ні в якому разі не коридор, вестибюль, учительська, інші місця, де можуть бути сторонні спостерігачі, подразники.

6. Листування з батьками учнів

Для цього використовують щоденник учня, у якому вчителі роблять короткі записи про ставлення учнів до навчання, дотримання правил поведінки тощо. Батьки переглядають і підписують щоденник. Зачіпкою для листа не може бути погана поведінка вихованця, якась випадковість. Класний керівник періодично надсилає батькам листи, в яких розповідає про успіхи школяра у навчанні, старанність, відповідальність за певні доручення, можливо певні труднощі, виразити подяку. Таке листування позитивно впливає на налагодження добрих взаємин класного керівника з батьками, піднесення авторитету як батьків, так і вчителів, а також на інших учнів у класі. Створюються перспективи, стимули та мотивація.

7. Класні батьківські збори

Класні батьківські збори – це найбільш поширена форма роботи вчителя з батьками, на них розглядають найважливіші питання навчання і виховання дітей у школі та вдома. Вони проводяться як у найважливіші дати (*наприклад: на початку навчального року і в кінці семестру, а також перед початком осінніх, зимових і весняних канікул*), так і в разі потреби. Існують тематичні збори – на них батькам дають педагогічні знання, діляться досвідом виховання дітей. *Наприклад: «Об'єднання родини та школи», «Проблеми адаптації дітей у школі», «Гроші та дитина», «Дитяча агресія», «Організація та проведення ДПА у 4 класі», «Як допомогти дитині добре навчатися», «Про вибір професії» тощо.*

Успішність зборів залежить від уміть та навичок організовувати та проводити їх.

Існують помилки, які допускають вчителі під час організації та проведення зборів:

- призначення зборів у незручний для батьків час;
- запрошення батьків на збори через обов'язкові записи в учнівські щоденники;
- перетворення їх у оцінювання та критику окремих батьків;
- виставлення на публічний розсуд негативних сторін поведінки окремих учнів;
- відсутність системи педагогічної просвіти батьків тощо.

Батьківські збори мають відповідати таким педагогічним вимогам:

- вони повинні сприяти формуванню згуртованого батьківського колективу;
- забезпечувати оптимальні умови для того, щоб батьки оволоділи психолого-педагогічними знаннями в галузі сімейного виховання;
- також вони повинні проводитися систематично;
- забезпечити єдність виховання у школі та вдома;
- виховувати соціально-правову відповідальність батьків за виховання дітей;
- показувати батькам успіхи їх дітей (у навчанні та вихованні як результат діяльності учителів-вихователів);
- також збори повинні забезпечувати формування узгодженої колективної думки, яка позитивно впливала б на процес виховання;
- створювати позитивний, емоційний та соціальний клімат для утвердження національної гідності батьків і національного виховання;
- сприяти підвищенню авторитету вчителів-вихователів школи і батьків.

Батьківський комітет – органи самоврядування батьківського колективу, який потрібен для функціонування колективу батьків класу, підвищення його дієвості, допомагати класному керівнику. Його обирають у складі 3-5 осіб на загальних зборах батьків класу, де 1 людина –

голова, а інші чотири члени – відповідальні за різні ділянки роботи (культурно-масову, навчально-виховну, санітарно-господарську тощо). Завдання батьківського комітету – сприяти педагогічному колективу школи у вихованні і навчанні школярів, допомагати класному керівникові створювати сприятливі економічні умови для проведення навчально-виховної роботи. Кожен член батьківського комітету повинен користуватися визнаним авторитетом серед батьків, володіти організаторськими здібностями, бути хорошим вихователем своїх дітей, добрим сім'янином. Члени батьківського комітету повинні відчувати відповідальність перед громадою за виховання дітей і дорослих, уміти зберігати відомості про особливості стану справ в окремих сім'ях, не робити їх предметом пересудів.

Батьківські збори проводять 5-6 разів упродовж навчального року.

Дуже важливо добре підготуватися до перших батьківських зборів, тому що треба:

- детально ознайомитися з учнями класу (демографічні дані, стан здоров'я, успішність у попередніх класах, особливості соціально-психологічного розвитку),
- відвідати сім'ї учнів;
- поговорити з колегами, які працювали з учнями у попередніх класах.

У підготовці батьківських зборів беруть участь члени батьківського комітету, батьки-активісти. Питання порядку денного обговорюють на засіданні батьківського комітету.

До батьківських зборів мають готуватися й учні, наприклад: підготувати творчий номер, малюнки, вироби своїми руками, зошити, щоденники тощо. Це зацікавить та надихне батьків, діти творчо розвинуться, колектив класу згуртується, вчителі покажуть результати своєї роботи.

Дуже важливо визначитися з днем та часом проведення зборів із усіма батьками, дуже добре, якщо б це був визначений день, вільний для всіх батьків на весь навчальний рік.

Форма запрошення на збори теж дуже важлива частина зборів. Чудовим заміником примусового запису у щоденнику є бланки запрошень з головною інформацією про майбутні збори (час проведення, день, головні питання, які будуть розглянуті). Такі запрошення краще вкладати в чисті конверти та передавати через дітей батькам. Якщо батьки впевнені, що на зборах класний керівник, учителі не виявляють тенденційності і нетактовності в оцінці діяльності конкретних учнів, не будуть влаштовувати «суди» над ними, принижувати їх гідність, а відчують, що кожен збори – розумна школа педагогічного зростання, де всі батьки і вчителі зацікавлені, при взаємній повазі шукають оптимальні шляхи розв'язання складних питань виховання дітей, вони з бажанням і цікавістю будуть брати участь у зборах, поспішатимуть на зустрічі з класним керівником, учителями, як на зборах, так і для індивідуальних зустрічей із педагогами в інший час.

Важливо продумати й інші організаційні питання: хто і як зустрічатиме батьків при вході до школи, хто проведе до кімнати, в якій відбуватимуться збори тощо.

На зборах підводять підсумки навчально-виховної роботи за певний період роботи, визначають завдання на новий. Завдання класних керівників, учителів полягає у тому, аби підтримувати інтерес батька й матері до спільної роботи з вихованцем. Але на фоні цієї спільної роботи варто зуміти показати позитивну діяльність кожного учня, поступальні успіхи у його соціально-психологічному розвитку. Навіть для слабкого, децю не дбайливого вихованця важливо зуміти виділити позитивне зерно, сіяти надію в серці батька і матері, а через них у серці учня, на добрі сходи. При цьому треба виходити з позиції, що не в кожній дитині є потенційні можливості для значних успіхів у розумовій діяльності (навчанні), але кожна особистість може досягти вершини моральної досконалості. Цим класний керівник стимулює позитивну виховну діяльність безпосередньо батьків і через них заохочує їхніх дітей до самовдосконалення.

Недоречно на зборах виставляти негативні аспекти діяльності окремих учнів, дорікати батькам за прогалини і недоречності їхніх дітей у навчанні та поведінці. Така тенденційна дія класного керівника ставить окремих батьків у незручне становище, призводить до того, що батьки учнів, які мають прогалини у навчанні, недоліки у поведінці, перестають відвідувати збори, а педагоги втрачають своїх союзників у вихованні школярів.

Батьків треба знайомити з успіхами дітей. З цією метою напередодні зборів у кімнаті

вивішують зведену таблицю, що відображає успіхи у навчанні кожного учня з усіх предметів. Але індивідуально для кожного треба готувати більш розширену інформацію про дитину (не тільки про успіхи навчання, а й неуспіхи, погана поведінка тощо). *Проте при цьому «за кадром» залишається більш важлива сторона діяльності школярів – рівень їх вихованості. Окрім того, не для кожної мами чи тата приємно усвідомлювати, що неуспішність у навчанні, недоліки у поведінці їхньої дитини стають відомими усім батькам. Тому зручніше пропонувати батькам так звану «закриту» інформацію про навчально-виховну діяльність їх дітей. З цією метою класний керівник завчасно готує індивідуальні інформаційні бюлетені, в яких батьки можуть ознайомитися з інформацією про успіхи дитини, труднощі, з якими вона зустрічається у шкільному житті. Такі бюлетені класний керівник кладе перед батьком чи матір'ю на початку батьківських зборів. До наступних зборів на цьому ж аркуші фіксується наступна інформація.*

Провідне місце на зборах мають займати питання психолого-педагогічної просвіти батьків. Батьки мають пройти разом із класним керівником своєрідну школу сімейного виховання. Інтерес батьків до педагогічної інформації зростає, коли учитель-вихователь ілюструє теоретичні положення яскравими прикладами з життя і діяльності учнівського колективу або проблем сімей його виховання, не називаючи конкретних імен. Якщо хтось із батьків і пізнає у наведеній ситуації свої дії, дії сина чи доньки, то хай подумає про це на одинці. У таких лекціях батьки повинні віднаходити відповіді на проблемні питання сімейного виховання. Тому головне в лекції – на науковій основі визначити можливі шляхи розв'язання проблемних задач, що виникають у системі сімейного виховання.

У рамках зборів цікавою формою, що сприяє підвищенню педагогічної культури батьків, є включення їх у розв'язання педагогічних ситуативних задач із питань сімейного виховання. Вони допомагають включити батьків у цікаві розмірковування, висловити нестандартні судження. За допомогою класного керівника можна визначити оптимальний розв'язок. Класний керівник добирає педагогічні ситуації залежно від рівня загострення педагогічних проблем, які виникають у конкретних сім'ях.

У кінці зборів батьків запрошують оглянути виставку учнівських робіт. У ролі екскурсіводів мають виступати учні. Батьки з цікавістю дивляться творчі звіти своїх дітей (декламації, пісні, танці тощо). Своєрідним звітом можуть бути також колективні творчі справи. Соціологічні дослідження показують, що в багатьох сім'ях батьки самоусуваються від виховання дітей, нерідко знімають із себе відповідальність за формування громадської зрілості сина чи дочки.

Збори батьків – це важливі збори у сучасному світі, їх створюють для підняття відповідальності батьків-чоловіків, показати їх педагогічну роль у вихованні свого сина як майбутнього чоловіка, викликати інтерес до виховної роботи в сім'ї. Головне – вчитель повинен знати роль і місце батька в кожній сім'ї. Вони повинні бути тематичними («*Навіщо тато дитині*», «*Роль тата у вихованні дитини*», «*Татко – звучить гордо*», «*Батько – висока посада*», «*Ми відповідальні за сім'ю*», «*Батько в сім'ї*»).

Збори мам – це також створені для підняття відповідальності мам збори, щоб показати їхню педагогічну роль у вихованні своєї дочки як майбутньої жінки, щоб вони стали доброю педагогічною школою для мам, сприяли розв'язанню складних питань виховання дітей, викликати інтерес до виховної роботи в сім'ї. Також повинні бути тематичними: «*Мама за обох батьків*», «*Моя дочка майбутня мама*», «*Повага сина до матері, у майбутньому, як повага до жінки*», «*Особливості взаємин матері і дочки*», «*Статевий розвиток дівчаток і виховна роль матері*», «*Роль мами в неповній сім'ї*», «*Мамо, ваша донька закохалась*» тощо.

Педагоги-вихователі повинні встановлювати зв'язки з батьками ще до того, як їхні діти прийдуть до першого класу. Уже з цього періоду школа бере на себе турботу про формування педагогічної культури батьків. Тому в системі батьківських зборів необхідно включати так званий підготовчий період. Він охоплює батьків, діти яких через рік сядуть за шкільні парти. Роботу з батьками в цей період проводять учителі, які з вересня наступного року будуть вести 1-й клас.

8. Консультації. Вечори запитань і відповідей

а) На лекціях, де присутні значна кількість батьків, деякі батьки, які мають запитання до вчителя, соромляться та мовчать. Тому проводять консультації, де батьки можуть звертатися

до вчителя з будь-яких питань, висловити свої думки, переконатися у правильності або навпаки неправильності своїх методів виховання. *(Батьків у більшості випадків цікавлять такі питання, як слухняність, подолання капризів і впертості, виховання нервових дітей, боротьба з лінощами і неорганізованістю дітей.)*

б) Вечори запитань і відповідей – проводять задля підвищення педагогічної культури батьків. Питання подають у письмовій формі завчасно, тобто заздалегідь, але додаткові можуть подаватися і в усній формі. Для надання відповідей на запитання батьків залучають не лише вчителів, а й інших спеціалістів (психологи, медики, юристи, працівники міліції тощо).

9. Бесіда і лекція для батьків

Їх проводять з метою донесення педагогічних знань батькам. Також вони дають можливість обговорити питання виховання з урахуванням вікових особливостей учнів. Такі бесіди ефективні, коли їх проводять постійно, систематично і регулярно. А ще краще, коли до їх проведення залучають також інших спеціалістів (психологи, лікарі, юристи, батьки). Тематику лекцій і бесід складено на основі запитів і інтересів батьків.

10. Конференції по обміну досвідом виховання дітей

Ці конференції краще проводити з певної теми. *Наприклад, можна провести конференцію на теми: «Як розповісти дитині про шкідливість алкоголю та наркотиків, щоб це не стало ще більшою завадою», «Проблеми конфліктів батьків і дітей», «Режим дня дитини», «Сексуальне виховання у сім'ї», «Як привчити дитину до праці», «Як ми допомагаємо дитині успішно навчатися» тощо.*

Конференції проводять згідно з таким планом:

- 1) Основа – Вступне слово вчителя;
- 2) Далі – Короткі доповіді батьків із конкретних питань;
- 3) Насамкінець – Підведення підсумків учителем.

На конференції бажано більше уваги приділити розкриттю важливих питань виховання дітей у сім'ї та поради батькам шляхи їх розв'язання.

11. Ознайомлення батьків із педагогічною літературою

Батьки отримують знання про виховання дітей не тільки на конференціях, лекціях, батьківських зборах, а й завдяки педагогічній літературі. Така література присвячена питанням виховання дітей.

Джерелами педагогічної літератури можуть бути:

- книги,
- журнали,
- передачі по телевізору та радіо,
- онлайн курси
- сайти з інформацією про виховання.

12. Робота з активом батьків

Актив батьків класу – батьки, які беруть активну участь у житті школи та класу, які допомагають учителям та школі, часто відвідують школу, обізнані у педагогічній літературі, діляться своїм досвідом; вони працюють у батьківському комітеті, з яким співпрацює вчитель, збираючи їх для обговорення питань організації, навчання та виховання.

Батьківський комітет обирають у складі 5 осіб – голова і чотири члени – які відповідальні за різні ділянки роботи (культурно-масову, навчально-виховну, санітарно-господарську тощо).

Допомога активу батьків класу:

- керівництво гуртками та з організація їх,
- організації екскурсій, походів, експедицій, прогулянок,
- оформлення і ремонт класних приміщень,
- організації зустрічей із цікавими людьми,
- якщо попросить вчитель, такі батьки можуть відвідувати сім'ї батьків, які безвідповідально ставляться до виховання своїх дітей тощо.

Також досить ефективними формами роботи з батьками є:

- батьківські університети педагогічних знань,
- лекторії для батьків (приміщення для лекцій),

- конференції з питань виховання дітей у сім'ї тощо.

У більшості випадків вони є загальношкільними, решта форм переважно проводять вчителі початкових класів та класні керівники. Ефективність роботи з батьками залежить від рівня педагогічної культури вчителя, його організаторських умінь та вимагає від учителя постійної роботи над собою.

13. Основні народно-педагогічні традиції сімейного виховання

- вшанування новонародженої дитини і її батьків та родичів (бабусь і дідусів (прапрабатьків), названих батьків та кумів);
- спілкування батьків із дітьми;
- сімейні свята (Новий Рік, Різдво, День матері, День народження дітей і батьків, День повноліття, першого заробітку, провідів до армії, День пам'яті загиблих чи померлих родичів);
- самовираження учителів і батьків;
- народні колискові пісні та забавлянки (та їх роль у вихованні дитини);
- народні дитячі ігри та пісеньки (із перших років життя дитини);
- форми зв'язку школи і сім'ї;
- народно-педагогічні уявлення про вчителя і школу (підготовка дитини до Дня знань, свята «Останній дзвоник», «Перший раз у перший клас» тощо);
- батьківська зацікавленість навчанням дитини, увага до її інтересів, здібностей, працьовитості, до розвитку її духовності на загальнолюдських цінностей;
- відповідальність батьків за розвиток дитини.

Народна педагогіка про виховання в сім'ї:

«Удома й стіни допомагають», «Скрізь добре, але вдома найкраще», «Нащо клад, коли в сім'ї лад» (родинне тепло); «Хоч і по кістки в воду, «аби до свого роду», «Нема в світі, як родина» (рід і родина), «Оженилися – не дощ переждати», «З ким вінчатися, з тим і кінчатися» (шлюб); «Штанці по коліна, а попав у сильце», «Ще молоко на губах не обсохло, а він женитися надумав» (необдуманість шлюбу); «Оженився, сатано, заробляй на пишно» (обов'язки), «З краси не пийти роси», «Не шукай краси, а шукай доброти» (вибір), «Краще цнота в болоті, чим не цнота в золоті», «Як не дівка, йди до дідька» (цнотливість); «Чоловік та жінка найкраща спілка», «Де чоловік, там і дружина» (спільність), «Жінка за три кути хату держить, а чоловік за один», «Де чорт не зможе, там баба pomoже» (опора – жінка), «Коли ти мені муж, то будь мені дуж», «Я за мужа затулюся, та нікого не боюся» (охоронець), «Як батьки дружненькі, то й діти чемненькі», «Хороші діти – це честь батька й матері» (виховання).

Розумове, моральне, екологічне виховання школярів.

1. Мета і завдання розумового виховання

Метою та завданням розумового виховання є: надати необхідні знання, уміння та навички з основ наук, розвинути в інтелектуальному плані особистість, її інтелектуальних можливостей, формувати науковий світогляд, озброїти методами самостійної пізнавальної діяльності.

Розумове виховання – це також цілеспрямована діяльність вихователів із розвитку інтелекту, мислення учнів, їх культури розумової праці.

У процесі розумового виховання вирішують істинні завдання:

1) нагромадження певного запасу знань: тобто, різні факти, терміни, імена, назви, дати, поняття, також зв'язки, які існують між ними і знаходять відображення в правилах, законах, закономірностях і формулах.

2) розвиток мислення і його видів

Існують такі види мислення, які потрібно аналізувати вчителю:

- логічне,
- технічне,
- репродуктивне,
- абстрактне,
- теоретичне,
- індуктивне,

- дедуктивне,
- алгоритмічне,
- творче (продуктивне),
- системне,
- узагальнене,
- діалектичне.

У процесі розумового виховання необхідно володіти основними розумовими операціями (тобто, аналіз, синтез, порівняння, систематизація).

3) Формування в учнів культури розумової праці

До неї входять навчальні вміння, які загалом можна поділити на:

- **загальні** (використовують під час вивчення навчальних предметів (наприклад: уміння рахувати, писати, читати, виражати свої думки за допомогою мови тощо));
- **спеціальні** (необхідні для володіння знаннями в певній галузі (наприклад: знання та уміння в техніці графіки, вміння монтувати відео, створювати презентації, писати програми, вміння читати ноти тощо)).

Також до «культури розумової праці» належать уміння організувати цей режим розумової праці, вміння робити все точно, мати чисте робоче місце тощо.

Отож культура розумової праці передбачає вироблення в учнів особливих якостей, необхідних для оволодіння знаннями в будь-якій галузі:

- 1) вміння долати, тобто долати труднощі на своєму шляху,
- 2) уміння контролювати себе,
- 3) уміння бути спостережливим, вести записи та нотатки,
- 4) уміння бути уважним та зосереджуватися на праці,
- 5) також розвиває пам'ять, дає можливість використовувати різні її види: це логічна, моторна, зорова;
- 6) володіння деякими раціональними способами розумової діяльності.

Цей процес розумового виховання людини супроводжує її впродовж усього життя.

Існують такі напрямки (або шляхи) розумового виховання:

- 1) навчання у професійних навчальних закладах;
- 2) навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, де відбувається володіння основами наук;
- 3) залучення учнів до позакласної і позашкільної виховної роботи;
- 4) включення у життя людини системи самоосвіти;
- 5) стихійне сприйняття явищ і процесів навколишньої природної та соціальної дійсності людиною з раннього віку;
- 6) користування джерелами ЗМІ (Інтернет, телевізор, книги, газети, журнали, радіо);
- 7) участь людини у продуктивній праці;
- 8) створення умов та організація отримання досвіду поведінки людини в соціальній діяльності;
- 9) і звісно широке використання усіх чотирьох груп загальних методів виховання.

Засобами розумового виховання є:

- Інтернет,
- сучасні технології,
- книги та статті,
- журнали, газети,
- письмове приладдя тощо.

У системі розумового виховання широко використовують різноманітні методи пізнавальної діяльності людини, при виборі яких слід виходити з головного завдання – забезпечувати інтелектуальний розвиток вихованців. Тому варто надавати перевагу тим методам, які сприяють включенню особистості в активну самостійну пізнавальну діяльність.

2. Формування наукового світогляду

Одним із завдань розумового виховання є формування наукового світогляду.

Науковий світогляд – це система наукових, моральних, естетичних, правових та політичних, філософських переконань, смаків, поглядів та почуттів, які характеризують

ставлення людини до навколишньої дійсності і самого себе.

Світогляд складається з підсистем, таких як:

- а) спочатку це загальні знання, вони є основою формування цих поглядів і переконань;
- б) далі світоглядні вміння (тобто, розумові операції, вміння робити висновки тощо);
- в) наступне – це система або сукупність почуттів, у яких виражено позицію особистості;
- г) і останнє – це вирішення світоглядних проблем на основі вольових якостей (цілеспрямованість, рішучість, самовладання, принциповість).

Для наукового світогляду характерні такі риси як:

- а) правильно пояснити сучасне та минуле (іншими словами: відтворити наукову картину світу – а це, зокрема, система уявлень про загальні закони будови й розвитку Всесвіту та його елементів, тобто питання людини: «Як зародився світ», «З чого все почалося» тощо)
- б) також науковий світогляд дозволяє передбачити хід розвитку подій і явищ суспільства та природи;
- в) і такий світогляд має гуманістичний характер (тобто направлений на людину)

Шляхи формування наукового світогляду:

Перший шлях – під час вивчення навчальних дисциплін у школі.

Для нього характерні: теоретична спрямованість; здійснення міжпредметних зв'язків; та забезпечення діалектичного мислення учнів (*це такий спосіб мислення, завдяки яким різні явища, предмети, речі розглядають через різноманітність їх зв'язків, взаємодій, у процесах змін і розвитку*)

Другий шлях – це під час позаурочної виховної роботи.

Тобто це, наприклад: підготовка виховних заходів, які б розширювали світоглядні знання учнів та формували погляди; також це може бути залучення учнів до різноманітних видів діяльності, які б сприяли об'єднанню їх свідомості, переживань і поведінки; і звісно корекція помилкових світоглядних понять, уявлень тощо;

Та третій шлях – це соціальна і професійна позиція вчителя та її значення для формування світогляду учнів.

У початкових класах формують основи наукового світогляду:

- тобто це якісь початкові уявлення про залежність змін у природі від пори року, про природні явища;
- далі це вже зв'язок між явищами навколишнього світу (тобто природи і суспільства);
- також інтерес до природних, суспільних явищ, уявлення про активну роль людини в природі й суспільстві;
- уміння встановлювати зв'язки між окремими явищами дійсності;
- негативне ставлення до невірного тлумачення фактів громадського життя, явищ природи;

Що ж роблять діти?

- вони спостерігають за змінами погоди, розповідають про це,
- також за змінами праці людей, яка пов'язана зі зміною пори року,
- їм цікаво розповісти про те, що вони нещодавно побачили, почули або прочитали, де були, що нового пізнали,
- також їм цікаво брати участь у навчальній роботі класу, у пізнавальних іграх, вікторинах, квестах,
- вони можуть вже самі відповідати на питання, використовуючи набуті знання та уміння,
- можуть організовувати виставки та ярмарки,
- беруть участь у тренінгах, святах, бесідах на різні теми (*«Книжкове свято», «Зустріч «Букваря», «Прощання з «Букварем», «Як робиться книжка»*).

3. Завдання і зміст морального виховання

Завдання морального виховання – оволодіння нормами і правилами моральної поведінки, формування почуттів та переконань, вироблення умінь і навичок моральної поведінки, та адекватної поведінки у процесі суспільних відносин.

Моральне виховання виступає провідним чинником всебічного гармонійного розвитку особистості. Морально-духовні цінності кожної особистості є її найбільшим надбанням, а тому і цінується людина передусім за рівнем сформованості моральних цінностей.

Методологічною основою морального виховання є етика.

Етика (від гр. *etika* – звичка, норів, звичай) – наука, об'єктом вивчення якої є мораль,

вона відіграє роль «практичної філософії».

У ній виокремлюють два види проблем:

- 1) **перша проблема** – як має діяти, поводитися або чинити людина (нормативна етика);
- 2) **друга проблема** – теоретичні питання про походження і сутність моралі.

Існує загальновідоме золоте правило моралі, про яке нам говорять із самого дитинства:

«дій відносно інших так, як би ти хотів, щоб вони діяли відносно тебе».

Мораль (від лат. *morals* – звичай) – це система поглядів та уявлень, норм, оцінок, що регулюють моральну поведінку людей у всіх сферах життя - у праці, побуті, політиці, в науці, в сімейних, особистісних, колективних, міжнаціональних та міжнародних стосунках.

Існують чинники, єдність яких відіграє вирішальну роль в організації морального виховання учнів:

1. Формування моральної свідомості.

Що це значить? **Це значить те, що учні повинні розуміти сутність деяких основних моральних понять та знань, особливо таких, як:** дружба, доброта, любов, чесність, правда, повага, краса, мудрість, справедливість, патріотизм, гідність, **які існують права і свободи, обов'язки людини, бережливе ставлення до природи, героїзм, ненависть до ворогів** тощо.

Все це повинно формуватися у процесі навчальної діяльності, у поза навчальній діяльності, у сім'ї, в інших колах спілкування, на їх основі у дітей формуються початкові **переконання. Моральні переконання** – взагалі це не просто знання та розуміння цих понять та термінів, а те, що людина сприйняла, те, що стало вираженням моральної свідомості, ставлення до суспільства, інших людей, діяльності і до самих себе.

2. Виховання моральних почуттів.

Усі почуття та емоції посилюють процес моральних переконань, а за їх глибиною та повнотою можна судити про рівень морального виховання учнів.

Якщо почуття залишаться невихованими, то це призведе до цинізму, егоїзму, відсутності сором'язливості (*це може проявлятися в неадекватних реакціях особи (при чужому горі людина проявляє зневагу, в трагічних місцях спектаклю голосно сміється тощо)*). А якщо вони виховані, тоді вони будуть сприяти саморегуляції, витримці та самі почуття стають більш глибокими, стійкими, стають збудниками моральних вчинків, мотивації поведінки.

Існують шляхи виховання моральних почуттів: вплив на емоційну почуттєву сферу різними чинниками, зв'язок з життям, сім'єю, близькими, рідними, знайомими, широке використання засобів мистецтва тощо.

3. Виховання моральних звичок у поведінці

Моральні звички – це корисні для суспільства і самого себе стійкі форми поведінки, які стають потребою людини, їх здійснюють у будь-яких ситуаціях та умовах, вони є основою для формування окремих рис характеру людини: *наприклад: дисциплінованість, організованість, ввічливість, акуратність тощо.*

Добрі звички допомагають людині та полегшують її життя, а погані його ускладнюють. Звички у дітей виробляють дорослі цілеспрямовано і послідовно. Фізіологічною основою вироблення звички є динамічний стереотип, тобто багаторазове повторення. А вже педагогічною основою вироблення звички є виконання учнями системи вимог, що пред'являє вчитель, сім'єю, суспільством, вони повинні бути доведені до виконання і систематично підкріплюватися.

При виробленні звичок слід використовувати педагогічні порадами К.Д. Ушинського та досвід роботи краєвих учителів. Виховання звичок вимагає від учителів великого терпіння, послідовності і контролю.

Система моральних звичок, які є у людини, передусім проявляються у культурі її поведінки: *наприклад: у зовнішньому вигляді, манерах, жестах, манері спілкуватися, при поводженні з предметами, вжитку, побуту і, головне, при відносинах із людьми.*

У процесі морального виховання слід формувати такі найбільш важливі моральні звички:

- звички турбуватися про тих, хто тебе оточує,
- звички до ввічливості,

- санітарно-гігієнічні звички,
- звички до стриманості,
- трудові, культурні звички тощо.

В основі змісту морального виховання лежать загальнолюдські морально-духовні цінності. **Загальнолюдські моральні цінності** – це набуті попередніми поколіннями морально-духовні надбання, які визначають основу поведінки і життєдіяльності людини або спільнот.

Існують Національні моральні цінності – це історично зумовлені і створені народом погляди, переконання, ідеали, традиції, звичаї, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але вони відрізняються певними національними проявами, своєрідності у поведінці людей певної етнічної групи.

Наприклад, у християнському світі загальнолюдські вартості виокремлені у Біблії як заповіді Божі: «Шануй своїх батька та матір... Не вбивай! Не чини перелюбу! Не кради! Не свідчи неправдиво проти ближнього свого! І не бажай жони ближнього свого, і не бажай дому ближнього свого, ані поля, ані раба його, ані невільника його, ані осла його, ані всього, що є в нього твого!» тощо.

На основі цих моральних цінностей можна охарактеризувати ті якості особистості, які складають зміст морального виховання:

- доброта,
- скромність,
- милосердя,
- чесність,
- доброзичливість,
- совісність,
- працелюбність,
- дисциплінованість
- справедливість,
- інтелігентність,
- повага до людей,
- національна гідність,
- гуманізм,
- почуття колективізму та патріотизму,
- також материнства,
- екологічна і правова культура.

Можна визначити своєрідний кодекс моральних добродійностей дитини дошкільного віку:

1. Не вбивай нічого живого.
2. Не кради.
3. Не зраджуй: ти завжди відповідальний за тих, кого наблизив до себе.
4. Уникай неправди, не свідчи на когось брехливо.
5. Люби і шануй батьків своїх.
6. Прагни сумлінно працювати.
7. Будь милосердним, із повагою стався до інших, намагайся допомагати їм.
8. Бережливо стався до навколишнього природного світу.
9. Остерігайтесь шкідливих звичок.
10. Стався до інших так, як хотів би, аби ставилися до тебе.

В.О. Сухомлинський визначив своєрідну програму морального виховання школярів:

1. *Ти живеш серед людей, не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям?*

Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре.

2. **Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.**

3. **Усі блага і радощі життя створені працею. Без праці не можна чесно жити.**

Народ вчить: хто не працює, той не їсть. Назавжди запам'ятай цю заповідь. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирас мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу.

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Допомагай товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай і шануй матір і батька – бо вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею.

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиренним до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство.

4. Шляхи і засоби морального виховання

Існують такі шляхи розв'язання завдань морального виховання:

1. Життєдіяльність сім'ї, цілеспрямований вплив на формування моральних цінностей дитини впродовж життя батьків, але для успішного виховання потрібно, щоб у батьків був достатній рівень психолого-педагогічної культури.
2. Функціонування ЗМІ (*радіо, телебачення кіно, газети, журнали, художня література тощо*).
3. Педагогічна діяльність дошкільних виховних, загальноосвітніх (*школи, ліцеї, гімназії, колегіуми*) та професійних навчально-виховних закладів (*професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади*).
4. Також діяльність мистецьких організацій (*театри, музеї, консерваторії, клуби, будинки культури, кінотеатри тощо*).
5. Соціально-виробнича діяльність громадян на підприємствах, в організаціях.
6. Використання вчителем усіх загальних методів виховання (*у початковій школі часте проведення етичних бесід*).

Головна проблема щодо використання цих шляхів – єдність та узгодженість дій усіх соціальних інститутів, які мають вплив на особистість.

Засоби цих соціальних інститутів, що безпосередньо впливають на моральне становлення особистості, це:

- побут сім'ї, діяльність батьків, як вдома, так і в суспільному житті,
- статті, книги, газети, журнали,
- Інтернет, соцмережі,
- фільми, кіно, шоу, телепередачі,
- природне середовище,
- надбання народної педагогіки,
- звичаї та традиції держави, її надбання.

5. Виховання дисциплінованості в учнів

Складовою частиною морального виховання є: виховання свідомої дисципліни, обов'язку і відповідальності.

Шкільна дисципліна – це дотримання учнями правил поведінки у школі і за її межами, організоване виконання ними своїх обов'язків.

Свідомо дисципліна – проявляється в суворому, невідхильному виконанні суспільних принципів і норм та правил поведінки.

Обов'язок – усвідомлена особистістю система вимог (*громадських і моральних*) суспільства, які диктують соціальні потреби і конкретні цілі та завдання певного історичного етапу розвитку.

Відповідальність – це вже якість особистості, яку характеризують хотінням, тобто прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку, як шкідливої так і корисної для суспільства, порівнювати свої вчинки з вимогами, нормами, правилами та законами суспільства.

Існують функції дисципліни:

- а) перша функція – як умова нормальної навчальної діяльності;
- б) друга функція – як засіб організації діяльності, гальмування неправильних дій і вчинків.

Також існують шляхи виховання свідомої дисципліни обов'язку і відповідальності:

- а) перше – це ознайомлення учнів із правилами поведінки у школі, з правами та обов'язками

школяра;

б) наступне, звісно, це організація порядку і дисципліни на уроках (*зайнятість учнів, їх самостійність і активність, заохочення за успіхи у пізнавальній діяльності, вміння бачити всіх і кожного зокрема тощо*);

в) чітка організація режиму роботи та відпочинку у позанавчальний час;

г) використання громадської думки колективу під час дисциплінованості учнів;

д) спрямування органів учнівського самоврядування у процесі дисциплінованості учнів;

е) також потрібно використовувати роль традицій під час дисциплінованості учнів;

є) використання методів заохочення і покарання у вихованні дисциплінованості учнів;

ж) єдність вимог педагогів і батьків у дисциплінованості учнів, контроль за їх поведінкою;

з) з'ясування причин недисциплінованості учнів і шляхи її попередження і подолання;

и) використання усіх загальних методів виховання, а в початкових класах – активне використання етичних бесід.

6. Екологічне виховання

Людина є невід'ємною частиною природи, її життєдіяльність повною мірою залежить від благополуччя природного середовища. Через різкий вибух науково-технічної революції, прогресу, люди забули про те, що нас створило – природу, гублячи та вбиваючи її. Зараз людина є можливо найбільшим злом для природи, бо все, що вона дає людині, людина привласнює, не намагаючись відновити або якось подякувати за це.

Проте ХХІ століття характеризується різкими порушеннями рівноваги природного середовища. Це зумовлено передусім некерованим вибухом науково-технічної революції. Дивно, але комахи, земноводні, звірі та інші живі істоти не руйнують природного середовища, «розумно» ставляться до використання дарів природи (повітря, флори і фауни). На жаль, homo sapiens з неймовірним варварством ставиться до дарів природи. При вході в один із зоопарків США висить дзеркало: «Подивись у дзеркало! Ти побачиш в ньому найбільш шкідливе створіння на Землі – людину. Вона знищує те, що не створювала сама, - річки, ліси, звірів і птахів. У нашому зоопарку живуть ті представники фауни, які поки що збереглись на Землі, хоча багато з них уже занесені до Червоної книги. Подумай про це, людино. І зупинись!» Щорічно із планети вибирається понад 100 млрд. тонн сировини, але з них лише 1-3 відсотка йде на виготовлення корисних речей; 97-99 відсотків - у відходи, які отруюють природу. До кінця другого тисячоліття будуть добувати в рік понад 300 млрд. тонн сировини, з яких 290-295 млрд. тонн потрапить у шкідливі відходи. Вчені-екологи вимальовують сумну картину на початок третього тисячоліття: якщо процеси руйнації природного середовища не зупинити – почнуться перші кроки природної катастрофи. Виявилось, що індустріальна цивілізація – це цивілізація-хижак, яка поїдає себе і планету.

Отже, у сфері морального виховання постає нова проблема екологічного виховання людини.

Екологія (гр. *eikos* - оселя + логія) – це розділ біології, який вивчає стосунки тварин, рослин, мікроорганізмів, людини між собою і з навколишнім природним середовищем.

Останнім часом почала розвиватись **соціальна екологія**, вона займається питаннями стосунків людини з природним середовищем у всій його різноманітності.

Екологічне виховання – передбачає засвоєння людиною знаннями в царині екології і формування в неї моральної відповідальності за збереження природи і розумного співіснування з ним, таке виховання має відбуватися впродовж всього життя особистості.

Основні напрямки економічного виховання:

- **перший** – у сім'ї та побуті,
- **другий** – вплив дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійних закладів,
- **третій** – професійна діяльність людини,
- **четвертий** – вплив ЗМІ тощо.

У процесі екологічного виховання можна використовувати різні форми:

- екскурсії,
- бесіди,
- ігри,
- уроки,
- практична природоохоронна діяльність,
- конференції,
- диспути,

- колективні творчі справи тощо.

Для формування екологічної культури педагоги використовують розмаїття доступних засобів:

- усна народна творчість,
- природне середовище,
- кінофільми,
- науково-популярна література,
- телевізійні програми тощо.

Правове і трудове виховання школярів.

Правове виховання

Взагалі правове виховання – це виховна діяльність школи, сім'ї, та навіть правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів.

У статті I Конституції України визначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це змушує кожного громадянина нашої держави володіти високою правовою культурою. Римський політичний діяч Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до н.е.) повчав: «Треба бути рабом закону, аби залишитися вільним».

Метою правового виховання є: формування у всіх громадян високої правової культури, яка складається зі свідомого ставлення до своїх прав та обов'язків, поваги до законів, норм і правил, дотримуватися та виконувати визначені вимоги, які виражають волю й інтереси народу.

Завданнями правового виховання школярів є:

1. Сформувати правову свідомість (тобто це формування правових знань, поглядів, уявлень, почуттів, переконань, формування правового світогляду тощо).
2. Вироблення умінь, навичок та звичок правової поведінки у дітей.
3. Наступне – це формування активної правової позиції у дітей (тобто, щоб вони розуміли негативну сутність правопорушень та відповідно до них ставилися, боролися проти них).
4. Перевиховати дітей, у яких існують якісь неправильні або помилкові погляди у правовій сфері, тобто які могли сформуватися в негативному середовищі.

Зміст правового виховання – складається з різних видів норм права (наприклад: цивільні, адміністративні, кримінальні, сімейні тощо). Провідне місце надано Конституції України, як вищому закону України. *(основні положення якої реалізують у інших законодавчих актах адміністративного, трудового, цивільного, кримінального, шлюбно-сімейного права.)*

Під час правового виховання використовують такі форми, як:

- бесіди з правовою тематикою *(наприклад: «Що для вас «право»?», «Основний закон нашої країни» тощо);*
- уроки з правовою тематикою *(наприклад: «Україна – незалежна правова держава», «Єдність та відмінність моралі та права» тощо);*
- також лекції, диспути, дебати, ігри, конференції з правовою тематикою;
- звісно зустрічі з працівниками у правовій сфері.

Також під час правового виховання використовують різні засоби:

- 1) Звісно, Конституцію України,
- 2) також тексти нормативних актів,
- 3) підручники, посібники,
- 4) якісь фільми, відео, інші засоби мультимедіа,
- 5) газети і журнали тощо.

Трудове виховання учнів

Взагалі трудове виховання – це система виховних заходів, спрямованих на залучення учнів до трудової діяльності; на формування всебічно розвиненої особистості, також трудове виховання є головною умовою розумового, морального, фізичного та естетичного виховання.

Завданнями трудового виховання є:

- виховання любові до праці;

- повага до людей праці;
- підготовка до вибору майбутньої професії;
- бережливе ставлення до висновків, до результатів праці;
- бережливе ставлення до природного багатства;
- вироблення трудових умінь, знань та навичок.

Мета трудового виховання – морально-психологічна і практична підготовка учнів до фізичної праці та формування у них сумлінного ставлення до неї.

Для цього треба сформувати в учнів:

- що праця – це перша життєва потреба,
- хотіння, бажання, уміння та здатність старанно, гарно та творчо працювати,
- готовність до суспільно корисної продуктивної праці,
- також сформувати, що праця є джерелом матеріальної і духовної культури суспільства, що без неї неможливе існування будь-якого суспільства,
- треба вкласти в дитину розуміння саме ролі праці в житті суспільства і кожної людини;
- звісно дитина повинна прагнути і хотіти працювати для загального та особистого добробуту, добра, своїм трудом створювати щось;
- дитина повинна мати уявлення про трудові професії всіх тих, хто його оточує, це треба для того, щоб дитині було легше у виборі майбутньої професії.

Основні види дитячої праці

Існують різні підходи до класифікації дитячої праці.

Перша класифікація:

- 1) побутова,
- 2) інтелектуальна (навчальна),
- 3) організаційна (в громадській роботі)
- 4) виробнича фізична праця.

Інша класифікація – тут автори поділяють суспільно-корисну працю:

- 1) суспільно-корисна праця на користь колективу школи,
- 2) суспільно-корисна, продуктивна праця на благо суспільства
- 3) суспільно-корисна праця на користь окремим людям.

Якщо говорити більш детально про кожен з видів дитячої праці, то:

1. Навчальна (інтелектуальна) праця – є одною із найскладніших і найважчих. Перед тим, як виховувати дитину, виконувати трудову працю, треба виховати її до виконання навчальної праці. **Взагалі навчання** – як ми знаємо не з чуток, це напружена праця і перший та серйозний обов'язок учнів, тому треба привчати учнів до навчальної праці.

2. Суспільно-корисна праця на користь колективу школи – це праця, яку виконує дитина на користь школи. *Наприклад: це допомога при ремонті школи та класу, допомога по прибиранню пришкольній території, її обладнання, виготовлення прикрас для школи, шкільних коридорів, також виготовлення іграшок для дитячих садків, догляд за квітами та живим куточком тощо.*

3. Суспільно-корисна, продуктивна праця на благо суспільства – перш за все, включає в собі працю у вигляді колективного прибирання міста волонтерами, або прибирання берегів водойм, також праця по збиранню чогось (лікарських рослин), благоустрою села, мікрорайону, школи, дитячого садка, спортивних та ігрових майданчиків, догляд за рослинами, домашніми тваринами тощо.

4. Суспільно-корисна праця на користь окремим людям – це вже допомога хворим, інвалідам, похилим, старшим людям тощо.

5. Побутова праця, або самообслуговування – це найпростіша праця, з неї починається виховання дитини до праці, повинна починатися з дошкільного періоду і продовжуватися протягом усього періоду перебування їх у сім'ї. До такого виду праці вдома можуть належати: *вміння чистити зуби, взагалі слідкувати за особистою гігієною, вмиватися, митися, мити руки після вулиці, застилати постіль, тримати в порядку свою кімнату, прибирати та допомагати по дому (мити посуд, витирати пилюку, навіть щось невелике прати та прасувати) тощо.* Але якщо дітей не допускати до легкої допомоги по дому, в них може розвинути егоїзм та ледарство. Та до такої праці у школі можуть належати: *тримати в порядку*

клас та своє робоче місце, чергування по школі та в класі, допомога вчителю, виконання якихось обов'язків (санітарів, господарників, бібліотекарів, квітників) тощо.

6. Сільськогосподарська праця на пришкольних ділянках – це вирощування рослин; проведення дослідів для визначення залежності росту рослин від зовнішніх умов (тепла, світла, вологи, ґрунту); підготовка рослин до посіву; внесення добрив; прополювання ділянок, збирання шкідників; вирощування сіянців і саджанців для озеленення шкільного подвір'я, вулиць, посадки дерев, кущів, квітів, охорону зелених насаджень тощо.

7. Шефська робота – це турбота про малят, хворих і старих людей; шефство над дитячим садком, над учнями молодших класів; допомога по догляду за садом, городом, у збиранні врожаю, заготівлі корму для птахів, тварин, збирання лікарських рослин для аптек; допомога шефам у прибиранні подвір'я, садиби, приміщень; виконання доручень ДАІ, пожежних інспекцій, пошти, товариства охорони природи та інших організацій.

8. Також різні трудові операції: збирання макулатури, металобрухту, лікарських трав, плодів, коріння, насіння, ягід, грибів, вторинної сировини, природного матеріалу; збирання корму для зимуючих птахів і підкормлювання їх взимку; догляд за пам'ятниками, меморіалами, могилами; виготовлення іграшок і виробів; робота з природним матеріалом, пластиліном, глиною, картоном, деревом, м'якою проволокою, шиття та вишивання; участь у народних промислах тощо.

9. Організаційна праця, або громадська робота – тобто залучення учнів до виконання громадських доручень. Такий вид праці вимагає від учня певних умінь і навичок, знання справи, вміння залучити до праці кожного учня, вести облік та давати оцінку роботи. Формування цих якостей починається ще в дошкільному періоді: чергування в дитячому садку, на ігровому майданчику, в їдальні тощо. Вчитель повинен допомогти учням виконувати громадські доручення. Наприклад, обравши бібліотекарів класу, вчитель разом із учнями відвідує бібліотеку, знайомить їх з порядком одержання книг, їх розподілом, збиранням прочитаних книг, їх поверненням до бібліотеки тощо. Без навчання дітей цій справі громадські доручення залишаються тільки на папері. Водночас учителі повинні стежити, щоб при виконанні громадських доручень учні не зазнавалися, щоб у них не формувалися егоїстичні настрої.

10. Педагогічні вимоги до організації трудового виховання учнів(4)

Як ми вже говорили, трудове виховання – це система виховних заходів, спрямованих на залучення учнів до трудової діяльності; на формування всебічно розвиненої особистості, також трудове виховання є головною умовою розумового, морального, фізичного та естетичного виховання.

Існують педагогічні вимоги до організації трудового виховання учнів:

1. Безпосереднє залучення учнів до трудової діяльності.

Звісно, щоб виховати в дитині спрямованість до трудової праці, треба, щоб вона **брала безпосередню участь у праці**. І чим раніше дитина буде залучена до неї, тим процес трудового виховання проходитиме успішніше. Також важливо показувати дитині, що її допомога важлива.

2. Педагогічно правильна організація праці.

Тобто, це означає, що трудове виховання та сама дитяча праця повинна бути правильно організована, під цим розуміють: підготовку учнів до виконання трудового завдання (тобто це постановка мети, планування, розподіл сил, матеріалів та інструментів, інструкція до виконання), забезпечення необхідними матеріалами й інструментами, розподіл трудових завдань між учасниками колективу (як індивідуальні, так і для формування почуття колективізму – колективні), облік, та підбиття підсумків (оцінити роботу кожного, зробити висновки, звернути увагу на найбільш старанних та на недоліки праці). Звісно, погано організована праця часто завдає більше шкоди, ніж користі у трудовому вихованні.

3. Допомога і контроль з боку вчителя, вихователя при виконанні трудових завдань.

Вчитель повинен уникнути того, щоб діти боялись виконувати завдання, для цього треба пояснити, показати як виконувати це завдання, допомогти у виконанні, якщо дитина стикається з труднощами, тобто повинен бути тактовний педагогічний контроль за працею.

Але слід пам'ятати, що першокласники довго потребують допомоги, нагадування, доброзичливого контролю за виконанням трудового доручення. Звісно, успішно виконана трудова справа приносить учневі радість успіху, задоволення, а отже, він мужніє і зростає як громадянин.

4. Праця для дитини повинна виступати як необхідність та обов'язок.

Тобто дитина повинна розуміти, що її допомога важлива, але після цього треба дати зрозуміти дитині, що її праця є її обов'язком. Найбільш доступною формою залучення молодших школярів до повсякденної праці як в школі, так і вдома є доручення. Такі постійні різноманітні доручення формують у дітей звички до праці, які потім стають обов'язком для них. Тобто доручити – означає зобов'язати дитину виконати певне завдання.

5. Посильність у трудовій діяльності.

Це означає, що праця повинна бути посильною для дітей. Для цього слід враховувати їх можливості і вікові особливості. Якщо у дитини буде не виходити виконання певного завдання, або він буде перенавантажений, то замість любові до праці, у нього буде негативне ставлення до неї. Тобто труднощі повинні бути в тій мірі, в якій може подолати дитина.

6. Чергування праці і відпочинку.

Звісно, щоб дитина, та й доросла людина, не перевтомлювалась, треба чергувати різні види діяльності. Для цього на уроках, а особливо на уроках трудового навчання учитель організовує фізкультурні хвилинки, також використовує різні елементи гри, загадки, приказки тощо.

7. Мета праці повинна бути зрозумілою і бажаною для учнів, а її суспільне значення очевидне для них.

До цього входить те, що перед початком виконання трудової діяльності на уроці, вчитель у вступі повинен розповісти мету і її користь для суспільства та окремих людей. Наприклад, коли учням потрібно створити своїми руками іграшки для дітей в дитячому садку, вчитель пояснює, що через цей подарунок вони зможуть подарувати добро зі свого серця цим дітям, щоб вони захотіли теж потрапити в нашу школу та вчитися разом із ними. Тобто, якщо діти зрозуміють мету праці, тоді в них з'явиться мотив до її успішного виконання.

8. Приклад дорослих у праці.

Приклад дуже важливий у вихованні дітей, бо дітям потрібен той, на кого можна рівнятися, з ким можна себе порівнювати, мати, як говорять, «ідола». Саме прикладом для дітей можуть бути батьки, вчителі, вихователі, популярні зірки, видатні люди села, міста, району тощо. Але особлива роль належить вчителю. Тому що практично усю працю він виконує з дітьми, показує приклад, хвалить, бачить старання. Та він має об'єктивну оцінку, бо він не батьки – ось так можуть думати діти.

9. Колективна організація трудової діяльності.

Колективна праця виховує в учнів почуття колективізму, товариства, взаємодопомоги, відповідальності за ту справу, яку доручили. Діти вступають у ділові стосунки між собою та іншими людьми, це вже дає можливість їм відчувати себе частиною трудового колективу.

Вчитель повинен вміти правильно організувати суспільно корисну працю, щоб вона могла виконувати декілька функцій: згуртування, трудове виховання, відповідальність, результативність тощо.

10. Тісний зв'язок суспільно корисної праці з навчанням.

Тобто повинен обов'язково бути, як то кажуть, зв'язок між теорією та практикою. Не можна вивчати одне, а виконувати діяльність за іншою темою. Також важливо створити зв'язок між вивченням матеріалу та практичним застосуванням у подальшому житті.

11. Організація в процесі трудового виховання принципу романтики, гри, інтересу.

Ніколи не можна забувати про такі методи навчання та виховання, як гра, романтика та інтерес. Адже треба пам'ятати, що учень молодших класів – це вчорашній дошкільник, де основним видом діяльності була гра. Особливо на такому уроці, як трудове навчання, можна ще частіше використовувати ці методи. *Наприклад, у ігровому куточку в класі є багато ляльок та іграшок з кіндеру (або заздалегідь попросити дітей принести по 1 такій іграшці), ці іграшки просто існують без домівки, тому для того, щоб у іграшок з'явилася домівка, дитячий колектив стає будівничим колективом, де кожний виконує свою роль, хтось займається самим будівництвом, хтось придумує інтер'єр, хтось екстер'єр тощо.*

12. Естетична якість результатів трудової діяльності.

Тобто, треба залучити учнів не тільки на чітке виконання завдання, а й щоб результат був естетично якісним, щоб вчитель зміг правильно та об'єктивно оцінити роботу учня. Але було б дуже гарно, якщо б в оцінці вибору трудових справ брали участь безпосередньо й учні класу. Залучення учнів до оцінки та самооцінки дає змогу вчителю виявити в учнів тягу до творчості, стимулювати їх до виготовлення естетично цінних виробів тощо.

Методи трудового виховання

Звісно, під час уроку трудового виховання використовують усі, відомі у педагогіці, загальні методи виховання, які ми вже знаємо:

- гра, методи стимулювання,
- привчання,
- розповідь,
- бесіда,
- приклад,
- переконування,
- доручення,
- вправи,
- пояснення,
- педагогічна вимога,
- формування громадської думки,
- змагання,
- спостереження,
- завдання,
- перспектива,

1) Привчання у поєднанні з переконанням – у такому методі формується моральна звичка працювати систематично та сумлінно.

При цьому широко використовують такі прийоми:

- ✓ інструктування (попереднє, поточне, заключне),
- ✓ показ трудових операцій,
- ✓ вправління у виконанні,
- ✓ порівняння роботи за взірцем,
- ✓ підведення підсумків.

Також метод привчання поєднують із такими методами, як тривале доручення, стимулювання, посилене змагання, пояснення тощо.

2) Вправи – взагалі це такі практичні дії, під час яких у дітей виробляються уміння і навички трудової діяльності. *Наприклад: вміння працювати з різними інструментами і з різними матеріалами, навички вирізання та шиття тощо.* Важливо, аби вправи були систематичними і доводилися учнями до кінця.

Також вправи використовують у єдності з привчанням і педагогічною вимогою.

3) Спостереження – дають можливість ознайомитися з працею людей, роботою механізмів, машин, споруд, сучасним виробництвом і технікою. Це збільшує життєвий досвід, впливає на свідомість, виховують розуміння значення праці в своєму житті та інших людей, повагу до людей певних професій. Спостереження можуть бути мимовільними, коли учень без спеціальної мети спостерігає за трудовими процесами, і довільними, коли учні за завданням учителя ведуть спостереження.

Також спостереження стають більш ефективними, коли його результати пов'язують із навчальним матеріалом, виконують малюнки, невеличкі письмові та усні твори тощо.

4) Громадсько-трудова доручення – це залучення учнів до різних видів трудової діяльності, вони виховують у них відповідальність, звичку до трудових зусиль, організаційні здібності, самостійність, почуття обов'язку, колективізму, взаємодопомоги, захоплення дорученою справою, формують певні трудові уміння і навички. Доручення бувають постійні й тимчасові, колективні та індивідуальні. Найпоширенішими постійними дорученнями в початковій школі є виконання обов'язків: санітара, квітникаря, бібліотекаря, господарника, відповідального за ведення календаря природи і праці, ігрових розвідувальних справ, помічника вчителя, а також

постійні доручення в сім'ї.

Тимчасові доручення (періодичні) мають також велику виховну роль, до них належать: виготовлення наочних посібників, збір природного матеріалу для уроків, оформлення альбомів, підготовка до дитячих ранків, прогулянок, походів, екскурсій, ігор, трудових операцій; збирання літературного та газетного матеріалу про працю людей, машин, механізмів тощо. Практикують також індивідуальні трудові доручення на зразок: вишивання, моделювання, колекціонування, збирання поговірок про працю, виготовлення гербарію, ремонт книг тощо.

5) Перспектива – цей метод широко використовував у педагогічній системі А.С. Макаренко. Він вважав, що справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість. Перспектива буває, як ми знаємо: близька, середня та далека. Коли вчитель поставив перспективу, то діти не просто чекають цього дня, а активно включаються до його підготовки, з радістю підходять до нього. У процесі підготовки і проведення операції виникає багато ідей, пропозицій, згуртовується дитячий колектив.

6) Змагання – метод використовують для стимулювання активності дітей, збудження інтересу до праці. Його мета полягає в тому, щоб надати праці захоплюючий характер, внести елементи творчості, викликати в учнів почуття радості, ентузіазму, романтики, піднесення. В організації змагань розрізняють три етапи: підготовчий, проведення змагань і підведення підсумків.

7) Методи заохочення – є сильним стимулом залучення школярів до різних видів трудової діяльності та на досягнення поставленої мети.

Формування позитивного ставлення до праці потребує таких видів заохочення:

- схвалення,
- похвала,
- подяка,
- демонстрування кращих зразків праці,
- організація виставок наслідків праці,
- преміювання,
- випуск стінних та радіо, газет про працю учнів тощо.

Заохочення сприяє вихованню впевненості учнів у своїх силах, викликає у них бадьорість, енергію, добрий настрій, гарне самопочуття, задоволення, готовність до подальшої роботи. Але захвалювання не має бути в жодному разі, щоб дитина не зазнавалася. Важливо знаходити в роботі кожного учня елементи позитивного й спиратися на них з метою формування любові до праці, бажання працювати.

8) Метод покарання (стягнення) – тобто, як ми знаємо, він передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків. У вихованні сумлінного ставлення до праці є вираження високих вимог до учнів. У практиці трудового виховання існують дві тенденції: покарання працею і покарання позбавленням праці. Жоден із них не можна вважати педагогічно обґрунтованим. Покарання працею породжує негативне ставлення учнів до праці, формує негативний досвід, огиду до праці.

Покарання позбавленням праці усуває учня від трудової діяльності, перериває систему вироблення звичок до постійної праці, не сприяє розвитку потреби до праці. Тому застосування покарання у трудовому вихованні повинне мати чітку для учня логіку: недбало виконана робота - запропонувати виконати її вдруге, тимчасово не доручати цікаву роботу; неохайно поводитись з інструментами – не давати нові; допускає грубість, начальницький тон у стосунках з товаришами – тимчасово усунути від функцій організатора тощо. Вибір покарання залежить від мотивів, провини, умов, індивідуальних та вікових особливостей учнів.

9) Бесіди з проблем трудового виховання – вони проводяться в позаурочний час з метою:

- розкрити значення праці людей у всіх сферах суспільства,
- дати певні знання про працю людей у різних галузях народного господарства,
- про об'єкти праці, матеріали, машини, інструменти, професії,
- способи виконання трудових дій і операцій,
- елементарні поняття техніки безпеки,
- ставлення людей до праці тощо.

Бесіда повинна бути живим обговоренням хвилюючих питань життя дітей і колективу.

Глущенко (автор книги «Трудове виховання младших школьників во внекласній роботі»)

класифікує бесіди з трудового виховання так:

1. **Бесіда-інструктаж.** Тобто вчитель інструктує, розповідає та пояснює, як виконати цю працю, також його завдання, мету, правила і прийоми роботи, техніку безпеки, показує приклади тощо.

2. **Бесіди на основі дитячих спостережень.** Це спостереження, як ми вже казали, за трудовою діяльністю людей, машин, використанням інструментів, матеріалів, переглядів діафільмів, теле- і кінофільмів. Під час таких бесід діти діляться своїми думками, розповідають про побачене, дають йому оцінку.

3. **Бесіди за прочитаним.** Прочитаним може бути що завгодно: книги, розповіді, казки, вірші, оповідання, стаття тощо.

Тут використовують такі прийоми:

- основою для бесіди є незакінчений вірш, розповідь, казка; завдання учнів у процесі бесіди придумати закінчення, знайти кращу відповідь, самостійно осмислити вчинки, розв'язувати проблемну ситуацію;

- основою для бесіди є самостійно прочитані учнями оповідання, вірш, казка;

- основою для бесіди є викладений учителем сюжет художнього твору з виділенням у тексті того місця, з якого передбачають розпочати бесіду.

4. **Бесіди у поєднанні з інсценізацією, виконанням певних ролей.** У ролях виступають умільці, працелюбні і білоручки, нечепура і нероба. В ролях можна показати оповідання В.О. Сухомлинського «Ледача подушка», вірш Г.Бойка «Зламаний стілець» тощо. Проведення таких бесід досить переконливо впливає на дітей, допомагає краще зрозуміти зміст і мету, передбачені бесідою.

5. **Бесіди за картинками художників.** Такі бесіди розвивають у дітей культуру, здатність до творчості, формують мистецькі смаки. За картинками художників, ілюстраціями до казок можна проводити змістовні бесіди з проблем трудового виховання.

6. **Бесіди, пов'язані з розв'язанням задач на теми:** «Давайте підрахуємо», «Чи знаєте ви скільки коштує книга?», «Скільки коштує хвилина?»; а також завдання на сюжети морального змісту: «Як би ви вчинили?», «Яка твоя думка?», «Оцініть дії героя твору» тощо.

7. **Питання-відповіді.** Практикують, в основному, в 1 класі, для бесід підбирають питання, що вимагають чіткої і короткої відповіді, тому що в цьому році діти є «чомучками».

8. **Бесіди на кмітливість.** Такі бесіди збагачують дітей новими знаннями про працю, людей праці, про професії, матеріали, машини, механізми, допомагають виявити вміння усунути несправності найпростіших механізмів, пристосувань, приладів тощо. При проведенні таких бесід часто ставляться питання: «Хто знає?», «Хто уміє?», «Хто догадується?», «Як це викопати?» тощо.

9. **Бесіди-інформації.** У бесідах подають інформацію про працю людей різних професій, важливі будови країни, пояснюють суть виробничих термінів, понять, про цінність і бережливе ставлення до народного добра тощо. При проведенні бесід-інформацій широко використовують різноманітні методи і прийоми: розповідь учителя, читання статей із газет і журналів, коментування, обговорення, демонстрація, ілюстрація, питання і відповіді, використання матеріалів радіо- і телепередач, переглянутих кінофільмів, діафільмів, спектаклів, екскурсій, прогулянок, свят, подій, життєвих фактів тощо.

Трудове виховання у позакласній та позашкільній роботі

Форми трудового виховання у позакласній діяльності:

1) **До масових форм належать:** *свята, лінійки, ранки, огляди, збори, операції, фестивалі, зустрічі, конкурси, виставки, рейди, десанти, походи, вікторини, ігри, турніри, матчі, екскурсії, подорожі, дні, тижні, суботники тощо.*

2) **До групових форм належать:** *гуртки, клуби, а також «майстерні», «книжкові лікарні», «друзі природи», «друзі птахів», групи допомоги хворим, інвалідам, літнім людям тощо.* Такі форми передбачають об'єднання дітей за інтересами з постійним складом учнів та планом роботи на певний проміжок часу.

3) **До індивідуальних форм належать:** *виращування рослин і тварин, ліплення,*

вишивання, випалювання, колекціонування, конструювання, моделювання, виготовлення різних простих виробів за завданням вчителя, індивідуальна шефська робота, окремі види робіт із самообслуговування тощо.

Але треба їх використовувати з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Естетичне і фізичне виховання школярів

Мета і завдання естетичного виховання

Естетичне виховання – це цілеспрямований процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, здатності до творчого самовиявлення притаманного людині, тобто, **естетичного ставлення дітей до дійсності**.

Як ми знаємо, «естетика» – це вчення про прекрасне, наука про прекрасне.

Мета естетичного виховання – сприяти всебічному розвитку особистості.

Естетичне виховання є важливою складовою виховного процесу. Звісно при організації естетичного виховання слід враховувати вікові особливості учнів. У молодших школярів емоційна сфера більш сприйнятлива до навколишнього середовища, тому в цей період найлегше працювати саме на формування естетичних переживань, почуттів, смаків дитини. Чому важливе значення емоційної сфери? Тому що формування всіх естетичних якостей особистості тісно пов'язане з емоційною сферою дитини, а все емоційно пережите надовго фіксується і залишається у свідомості, як помилки так і правильні дії в вихованні.

Існують три основні завдання естетичного виховання:

1. **Розвиток у кожного учня здібностей сприймати естетичні явища у навколишній дійсності та мистецтві.** Це означає, що треба навчити кожного учня бачити та усвідомлювати прекрасне та негарне, комічне та трагічне, та навчити їх висловлювати свою думку та своє ставлення до цих явищ.

2. **Залучення учнів до вже безпосередньої участі у створенні прекрасного.** Тобто це створення руками дитини чогось прекрасного у творчій, навчальній, ігровій та трудовій сферах.

3. **Також формування у дітей бережливого ставлення до прекрасного.** Це означає виховати в дитині почуття цінності прекрасного, наприклад, в природі, мистецтві, або ж побуті та всіх інших сферах навколишньої дійсності.

У висновку можна сказати, що ці завдання сприяють вихованню у дітей естетичного ставлення до дійсності.

Естетичне виховання перебуває в тісному взаємозв'язку з розумовим, моральним, трудовим та фізичним вихованням, тобто естетичне виховання не може існувати без інших видів виховання, та також всі види виховання не можна представити собі без естетичного виховання. Треба у всьому бачити прекрасне, а не мати уяву про все лише у вигляді чогось теоретичного та сухого. Треба за допомогою естетичного виховання створювати всебічно розвинену особистість, торкаючись найбільш чутливої сфери дитини – почуття та емоцій, без яких будь-який виховний процес не може бути повноцінним.

Але треба пам'ятати, що почуття прекрасного можна як розвинути, так і приглушити, задушити.

Вчитель повинен викликати з глибин дитячого єства це почуття і розвинути гостре сприймання прекрасного в навколишній дійсності, розкрити красу насамперед самому собі, бути гарним в одязі, поведінці, в думках і почуттях, у спілкуванні, у манері говорити і рухатися. В очах дітей він – частка, що нас оточує, і зобов'язаний прекрасно уявляти цей світ. Природа наділила кожного естетичними здібностями, але вони, як і будь-які інші, потребують розвитку. Наш земляк, великий педагог В.О. Сухомлинський стверджував, що важливу мету всієї системи виховання він вбачав у тому, щоб школа навчила людину жити у світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій.

Але перед тим, як виховувати дитину, треба, щоб і сам вчитель був естетично вихованим.

Він повинен мати:

- високу естетичну підготовку,
- мати конкретне уявлення про естетичні форми пізнання (*це, наприклад, естетичні сприйняття, насолоду, переживання, судження, цінність, діяльність, почуття, смак тощо*);

- мати уявлення про ту кількість естетичних знань, умінь та навичок, якими повинен володіти учень початкової школи та визначати їх рівень у естетичному вихованні;
- мати навички організації індивідуальної і колективної естетичної діяльності дітей,
- також розуміти естетичну суть явищ навколишнього світу, та звісно вміти цю суть пояснити школярам;
- звичайно, мати гарний рівень підготовки до художньо-естетичної діяльності в різних сферах (*наприклад, малювати, художньо читати, складати казки, розробляти сценарії виховних заходів, проводити естетичні екскурсії тощо*);
- і, як ми вже знаємо з курсу педагогіки, треба будувати стосунки з учнями на основі педагогіки співдружності.

Основні поняття естетичного виховання

Виділяють форми естетичного пізнання:

- естетичне сприймання,
- естетичне почуття,
- естетична діяльність,
- естетична насолода,
- естетичне переживання,
- естетичне судження,
- естетичний смак,
- естетичний ідеал тощо.

Що ж це таке?

Естетичне почуття – це такі переживання, які з’являються у людини сприйняттям естетики дійсності (*краси і потворності, величного й огидного, трагічного і комічного у суспільних відносинах, поведінці людей, мистецтві, явищах навколишньої дійсності*). Поряд з моральним це найбільш високе духовне почуття людини.

Естетична насолода – це переживання, які з’являються через творчу діяльність або сприйняттям прекрасного, воно виражається у вигляді задоволення або радості. У прагненні до естетичної насолоди з’являється естетична потреба сприймати красу і творити її. *Ця потреба формується лише в умовах трудової та громадської діяльності людини.*

Естетичне переживання – це такий емоційний стан, який з’являється у людини в процесі естетичного сприйняття навколишньої дійсності (*створених людиною предметів, творів мистецтва тощо.*)

Естетичне сприйняття – це здатність людини відчувати естетичну красу навколишньої дійсності, тобто предметів, що оточують її (*красу їх форм, кольору, музичного звуку тощ.*), також розрізняти прекрасне і потворне, трагічне і комічне і так далі.

Естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного. Основа високого естетичного смаку – це розвинуте естетичне почуття, а також почуття міри, вміння сприймати гармонію форми і змісту, бачити естетичні якості суспільних явищ, предметів об’єктивної дійсності, творів мистецтва тощо.

Естетичне судження – обґрунтована оцінка предметів і явищ об’єктивного світу, з естетичної точки зору, вона може бути виражена у формі простого твердження (*про красу або потворність предмета*), або у формі аргументованого доказу (*чому саме цей предмет або явище є гарним, у чому полягає їх краса тощо*) Рівень цієї естетичної оцінки залежить від рівня культури людини, від рівня естетичного виховання, від розвитку особистості естетичного смаку, її світогляду.

Естетична цінність – це вже властивість предметів, явищ та результатів людської праці саме задовольняти естетичні потреби людини, викликати у неї естетичні переживання.

Естетична діяльність – це діяльність людини, яка спрямована на створення естетичних цінностей. Вона виявляється як у духовному, так і матеріальному виробництві, де поряд з практичними вирішуються й естетичні завдання.

Естетичний ідеал – уявлення людини про прекрасне, до чого вона прагне, на що рівняється, це такий образ, який є втіленням уявлень про досконале. Таким ідеалом ми бачимо всебічно розвинену особистість.

Діти повинні розуміти суть цих понять, за допомогою вчителя, вихователів та школи.

Звісно, високі естетичні смаки потрібні людям будь-яких професій, тому що багато в яких професіях люди створюють матеріальні цінності. Вони, зокрема, мають не тільки практичне призначення, а й естетичні якості. Усе навколо нас створює наш естетичний образ: одяг, житло, місто, поведінка і так далі, тому ми завжди хочемо, щоб все це було естетично прекрасним та гарним, відповідало моді та високим естетичним смакам. Люди завжди обирають те, що більш естетично виглядає, що більш сильніше задовольняє естетичні потреби, ніж суха обгортка. Отже, рівень естетичної вихованості особистості має і практичну значимість, тому естетичне виховання всього народу є необхідністю. Чому? А тому що саме в естетичному вихованні і формуються у людини всі ті якості та властивості, які в сукупності дають можливість пізнавати, освоювати і перетворювати світ за законами краси, досконалості і гармонії. Особистість із такими якостями відзначається постійною невдоволеністю досягнутим, пізнаним, виконаним і спрямована на досягнення більш високих і досконалих результатів у сфері своєї діяльності, творче ставлення до будь-якої справи стають необхідною потребою людини.

Художнє виховання у системі естетичного виховання

Художнє виховання — це складова естетичного виховання, тому не треба їх прирівнювати між собою; взагалі це цілеспрямований процес впливу на вихованців засобами мистецтва з метою формування у них любові до мистецтва, розуміння мистецтва, вміння одержувати від нього насолоду і по можливості брати участь у художній творчості.

• Коли використовують лише художнє виховання, а не повністю естетичне, то це перетворюється на виховання лише з творчого боку, тобто тільки на уроках музики, образотворчого мистецтва, літератури і подібних. При такому розумінні естетичне виховання зводиться лише до його основної частини – художньої культури. Але слід відзначити, що **мистецтво – великий розділ естетичної культури**, без нього естетичне виховання неможливе, в естетичній діяльності воно відіграє виняткову роль. Чому? Тому що мистецтво говорить про людину, її працю, мораль, також природу, навколишню дійсність, воно має найбільший вплив формування естетичних, художніх смаків та інших форм естетичного пізнання.

Річ у тому, що мистецтво відображає події, факти, надії, мораль, бажання у художній формі, а значить активно впливає на чуттєву та емоційну сферу дитини, без якої неможливо реалізувати завдання естетичного виховання. Наприклад, вивчаючи в IV класі твір Т.Г. Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива, додолу верби гне високі, горами хвилі підійма», можна зробити такий висновок: словесне тлумачення змісту тексту не завжди дає повну картину цих явищ, не у всіх учнів викликає адекватне змісту почуття, відгук тощо. Залучення до навчання картини М. Буряченка «Реве та стогне Дніпр широкий», де ці ж самі природні явища зображені за допомогою засобів образотворчого мистецтва, у яскравій художній формі, дає зовсім інші наслідки: за допомогою органів чуття активізується процес сприймання змальованих природних явищ, почуття, емоції, підвищується інтерес до змісту, форми зображення тощо. Тут у тісній взаємодії розв'язують дидактичні та естетичні завдання. А якщо вчитель зміст вірша підкріпить ще й музичним твором на ці слова, то в учнів сформується повна емоційно реальна картина, зображена Т.Г.Шевченком у цьому творі.

• **Художнє виховання звісно тісно пов'язане з художньою освітою.** Художньо та естетично освічена та розвинена людина може визначитися у своїх почуттях, смаках, формувати їх і спрямовувати. Тобто, щоб мати художнє задоволення від мистецтва, треба мати художню освіченість. Це, як з мовою: не можна зрозуміти людину, яка говорить англійською, не знаючи англійської мови! Слова К.Маркса «Якщо ти хочеш одержувати насолоду від мистецтва, то повинен бути художньо освіченою людиною» можна вважати провідними в системі естетичного виховання. Учні не зможуть зрозуміти і одержати насолоду при перегляді балету, слуханні опери, якщо вчитель попередньо не ознайомить їх з лібрето балету чи опери. Будь-який образотворчий твір за біблійним сюжетом сприймають учні як картинка зі схожими предметами або навіть просто як нісенітниця, якщо їх не ознайомити із сюжетом, задумом художника тощо.

Завдання вчителя у галузі художнього виховання – довести до дітей систему знань, умінь та навичок у галузі художньої та естетичної освіти. Найефективніше це можна зробити

на уроках літератури, музики, трудів, малювання, природознавства, заняттях з художньої самодіяльності тощо.

Зміст художньої освіти молодших школярів – до нього входить: знання з наявних видів мистецтва, розуміння їх специфіки, характерних особливостей кожного виду, знання художніх критеріїв оцінки окремих жанрів, систему зображувальних засобів, уміння бачити, розуміти, оцінювати прекрасне в творах мистецтва.

Звісно, художнє виховання потребує наявності необхідної психологічної підготовки учнів, тобто таких пізнавальних здібностей:

- відчуття,
- сприймання,
- уяви,
- пам'яті,
- мислення,
- мови,
- мотивів,
- розвиток емоційно-вольової сфери,
- навичок порівняння, аналізу, синтезу, умовиводу, оцінки, судження тощо.

• Але художня освіта присутня не тільки там, де художнє виховання є його завданням (школа, садок – на спеціальних уроках (мистецтво, праця, музика), гуртки, клуби тощо), а й у процесі інших видів діяльності та життя, в повсякденному житті. Естетичне виховання слід починати з ознайомлення дітей з високохудожніми творами про природу, почуття, емоції, які вони збуджують у людини.

Вимоги до відборів творів мистецтва для роботи з учнями молодших класів:

- ознайомлення з творами мистецтва слід починати з чуттєвого та емоційного сприйняття;
- потім вже, враховуючи зв'язок змісту цих творів з життєвим досвідом дітей, переходити до емоційно-логічного пізнання;
- обирати для учнів такі твори мистецтва, які відображають їх досвід;
- треба враховувати, що учнів приваблює в творах мистецтва те, що імponує їх власній життєвій активності (різні види діяльності, спілкування, мотиви тощо);
- відбирати дійсно високохудожні твори мистецтва, які можуть сприймати учні певної вікової групи.

• Звісно, вчитель повинен допомогти учням зрозуміти суть та роль цих творів мистецтва, викликати у дітей почуття естетичної насолоди, для того, щоб художнє виховання стало ще більш ефективним, треба комбiнувати його з методами виховання, наприклад: широко застосовуючи бесіду, розповідь, пояснення, зіставлення, роздуми, невеликі письмові та усні описи тощо. *Емоційне сприйняття, як початковий етап сприйняття та оцінки твору, для різних учнів проходить по-різному: раптово, інтуїтивно, за апологією раніш сприйнятого і на основі логічних суджень про даний твір мистецтва. На основі сприймання ґрунтується тлумачення та естетична оцінка сприйнятого твору мистецтва.*

Основні функції мистецтва у педагогічному процесі

1. Специфічна – полягає в тому, що вона розкриває перед учнем світ краси, яка приносить естетичну насолоду, також відіграє вагомий роль у формуванні переконань, поглядів, норм і правил поведінки, звісно є джерелом духовного багатства, стимулом активного суспільного життя. Також стимулює до діяльності, до створення естетичних цінностей. *Мистецтво не просто зображає і виражає, воно через психолого-фізіологічний механізм активно впливає на громадську активність особистості, стимулює до певного виду діяльності, формує мотиви тощо і цим самим виконує головну виховну функцію.*

2. Неповторність – тобто мистецтво є неповторним і єдиним джерелом пізнання характерних рис духовного життя бувалих епох (*її колориту, обличчя тощо*). За допомогою мистецтва учень дізнається досить багато нового й цікавого про світ, що його оточує, про минуле, теперішнє та майбутнє.

3. Дидактична – мистецтво використовують для ефективності активізації навчальної діяльності, для того, щоб вплинути на почуття, емоції дитини при вивченні будь-

яких навчальних дисциплін.

4. Велика роль у становленні особистості та розвитку загальнолюдських задатків – тобто при різних формах діяльності мистецтва, які обирають діти (малювання, віршування, складання мелодії, конструювання тощо), школярі можуть розвиватися творчо, розвивати свої природні задатки. Завдання вчителя полягає в тому, аби ще в початковій школі допомогти учневі розвинути художньо-творчі нахили.

5. Культурно-соціальна – тут вже вирішується проблема пустоти у вільний час днини, тому функцією є заповнення цього часу. *Наприклад: читання художньої літератури, відвідування виставок, музеїв, картинних галерей, художні екскурсії, участь у гуртках художньої самодіяльності, перегляд телепередач, кінофільмів, вистав, концертних програм тощо.*

6. Організаційно-педагогічна – звичайно, сама участь у творчості організовує, дисциплінує учнів, виробляє у них цілеспрямованість, волю, вимогливість до себе і товаришів тощо. Набуті учнем якості під час участі в художній самодіяльності позитивно виявляються у ставленні до навчання, будь-яких справ і до життя взагалі.

7. Зняття напруги та переключення психіки учнів – задовольняючи духовні потреби, мистецтво переносить дітей в особливий світ творчості, переживань і стосунків, переключає психічну діяльність, знімає напругу і створює розрядку, тому рекомендують використовувати мистецтво на всіх уроках, якщо це можливо, щоб не перенапружувати дітей. Це також працює і на дорослих, вчителів.

Звертаючись до вчителів початкових класів, К.Д. Ушинський підкреслював: «Якщо ви працюєте на уроці і діти перевтомилася, проспівайте з ними 2-3 хвилини пісню або дайте можливість їм помалювати. Діти переключаться, перевтома пройде, і вчитель знову нормально продовжуватиме навчання».

8. Екологічна – твори мистецтва допомагають дітям пізнати красу природи, виховати любов до неї, вчити цінувати та оберігати її.

Отже, мистецтво відіграє значну роль у моральному, трудовому, естетичному, фізичному вихованні як засіб стимулювання емоційної та вольової сфери молодших школярів.

Принципи естетичного виховання

Звісно, як ми знаємо, існує загальна система принципів виховання: зв'язок виховання з життям, з практикою, послідовність, систематичність, єдність і неперервність виховних впливів, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, виховання в колективі й через колектив, єдність вимог і поваги до особистості та інші. І їх також використовують і в процесі естетичного виховання.

Але крім них, існує низка специфічних для естетичного виховання принципів, це:

1. Принцип загальності естетичного виховання і художньої освіти – тобто, як ми вже говорили, мистецтво проникає у всі сфери життя, активно виливає на чуттєву та емоційну сфери, бере активну участь у формуванні світогляду, естетичних і наукових уявлень про життя. Тому школа, позашкільні виховні заклади повинні охопити естетичним та художнім вихованням усіх учнів незалежно від їх здібностей, нахилів, розвивати і вдосконалювати їх.

2. Принцип єдності всіх сторін виховного процесу: розумового, трудового, морального, естетичного і фізичного – у реалізації цих складових гармонійного розвитку особистості повинні бути присутніми елементи краси (*у навчанні (почуття задоволення від процесу здобування знань), у моральному вихованні (краса вчинків, поведінки, звичок, ставлення до товаришів), у фізичному (краса виконання спортивних, фізичних вправ, музичний супровід), у трудовому (естетичне задоволення, оформлення, форма, забарвлення тощо).*)

3. Принцип комплексного впливу мистецтва і його взаємодія з основами наук – мистецтво на будь-якій стадії становлення особистості розвиває розумові сили учнів і формує їх наукові уявлення про навколишній світ, формує почуття, емоції, волю.

4. Принцип творчої самодіяльності учнів – треба давати можливість дітям самовиражатися, розвиваючи свої творчі здібності в певних галузях мистецтва, бо через це учень виробляє творчий характер ставлення до будь-якої справи.

5. Принцип естетики дитячого життя, естетичної організації всієї дитячої діяльності – треба розуміти, що творити прекрасне у всіх видах повсякденної діяльності, в житті повинні

уміти всі. Естетизація дитячого життя передбачає високий художній рівень оформлення школи, класу, подвір'я, міста, села, вулиць, спортмайданчиків, домашньої обстановки, красу одягу, людських стосунків, вчинків, поведінки, високий естетичний рівень усіх виховних заходів (дитячих ранків, концертів, олімпіад), чистоту та порядок на парті, в класі, школі, дома тощо.

Творче використання усіх принципів естетичного виховання можуть стати основними для побудови ефективної системи естетичного виховання молодших школярів у класі, школі, сім'ї.

6. Естетичне виховання у процесі навчання

Значну частину часу діти проводять на уроці, тому вчитель повинен активно використати навчальний процес для здійснення завдань естетичного виховання. Важливу роль тут відіграють уроки рідної мови, музики, образотворчого мистецтва, праці тощо.

Як ми вже говорили, естетичне виховання здійснюється не лише за допомогою уроків із предметів так званого естетичного циклу (музика, образотворче мистецтво), а й на уроках всіх предметів навчального плану початкової школи.

Три складові частини в навчальному процесі, які забезпечують успішне здійснення завдань естетичного виховання:

1. Естетичні **потенціальні можливості** змісту навчального процесу.
2. **Естетична організація** всього навчального процесу та участь у ній учнів.
3. **Естетичні можливості** діяльності учителя на уроці та в позакласній навчальній роботі.

Поєднання цих складових учителем на кожному уроці дасть можливість зробити урок із будь-якого предмета естетичним і розвиваючим.

Б.Т. Лихачов (Автор книги «Естетика виховання»), з огляду потенціальних естетичних можливостей, усі шкільні предмети навчального плану умовно класифікує на такі три основні групи:

До першої групи належать *математика, природознавство, ознайомлення з навколишнім світом (у старших класах - фізика, хімія, біологія, географія, історія)*. **Основна мета** їх вивчення полягає в тому, щоб розкрити учням наукову картину світу, закономірний характер розвитку речей та явищ, забезпечити наукове пізнання світу.

До другої групи належить *трудове навчання, фізкультура, домоводство*. **Їх мета** – розвинути практичні навички учнів, залучити до практичної творчості, до турботи про своє здоров'я та побуту.

До третьої групи відносять *мову, читання, літературу, музику, образотворче мистецтво, в старших класах – факультативи зі світової літератури, історії, музики, театру, кіно, живопису тощо*. **Мета цієї групи предметів** – розкрити перед дітьми картину світу в естетично сприйнятливих образах, картину, яка не може бути зображена і зрозуміла як за допомогою теоретичного, так і утилітарно-практичного пізнання.

Усі ці предмети при наявності в учителя певного рівня естетичної культури, при педагогічній підготовці можуть успішно бути використані в естетичному вихованні учнів.

У шкільній практиці основне навантаження у справі естетичного виховання і формування в учнів естетичного ставлення до дійсності з певних причин покладають лише на предмети третьої групи, а предмети першої і другої груп незаслужено усувають із цього процесу, вважають, що вони нібито мають допоміжне значення. Ми уже відзначали, що такий підхід збіднює завдання і мету естетичного виховання, зводячи його лише до однієї частини.

Навчальний предмет «Рідний край» у початковій школі містить у собі досить широкі естетичні можливості. Завдання вчителя – уміло їх реалізувати у процесі навчання та позакласній виховній роботі. У пояснювальній записці до цього предмету передбачають озброїти учнів елементарними знаннями про предмети і явища природи, розкрити взаємозв'язок між ними, живою і неживою природою, природою і трудовою діяльністю людей, виховати відповідальність за збереження природи, любов до природи, до рідного краю.

Великий вітчизняний педагог К.Д. Ушинський вважав природу надзвичайно важливим засобом естетичного виховання. «Називайте мене варваром у педагогіці, – писав він, – але я виніс із вражень свого життя глибоке переконання, що чудовий ландшафт має такий великий виховальний вплив на розвиток молодої душі, з яким важко змагатися впливові педагога...

дивно, що виховний вплив природи... так мало оцінено в педагогіці».

Якщо вчитель володіє почуттям прекрасного, то при вивченні природознавства, його розповіді про рослини, тварини, небо із залученням ілюстрацій, демонстрацій, екскурсія у природу тощо буде формувати у дітей любов до краси і величі природи, що оточує нас, а також сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Екскурсію у природу, спостереження різноманітних явищ у ній, демонстрування творів мистецтва, зокрема репродукцій картин, кінофільмів про природу, читання художньої літератури, – усе це розвиває у дітей розуміння прекрасного, сприяє їх естетичному вихованню.

У праці «Серце віддаю дітям» В.О. Сухомлинський підкреслював, що багатогранне духовне життя учнів вимагає, щоб природа стала не будь-яким додатком, фоном розумових інтересів, а самою суттю життєвого середовища, що школа майбутнього повинна повніше використати для гармонійного розвитку особистості все, що дає природа. Виховання природою називав він школою під голубим небом, що відкривала перед учнями вікно у світ. Але, щоб природа виконувала функції естетичного виховання, потрібно створювати емоційні ситуації, які б підводили дітей до розуміння і сприйняття прекрасного, якими вона так багата.

У програмі з природничих дисциплін початкової школи передбачені такі форми організації навчальної роботи, які дають учителю широкі можливості для естетичного виховання: проведення спостережень над природою, екскурсії, прогулянки, практичні заняття на пришкольніх ділянках, куточках живої природи, вивчення природи рідного краю, ведення щоденників тощо. Але не завжди ця робота сприятиме розвитку в дітей умінь бачити, розуміти красу природи, цінувати та оберігати її, тому естетичне сприймання природи потрібно розвивати.

Учитель повинен знайти шляхи впливу на почуття й емоції дитини при вивченні природничого матеріалу. Наприклад, вивчаючи будову квітки, вчитель дає загальне уявлення про неї, пояснює, звертається до учнів із завданням пояснити, чому вона сприймається як щось прекрасне. Звертає увагу на її кольорову гаму, чарівність і в той же час на чітку симетричність форми, її тонкий аромат. Потім на основі спостережень, життєвого досвіду говорить, як квітка розвивається до вечора, разом із заходом сонця закриває пелюстки. Учні визнають причини цього явища і захоплюються гармонійністю природних явищ.

Вивчаючи такі природні явища, як грім, блискавка, райдуга, створюємо для дітей естетично емоційні ситуації: чому ми спочатку бачимо блискавку, а потім чуємо грім, чому після рясного, щедрого дощу появляється таке гарне природне явище, як веселка. Усвідомлюючи суть цих природних явищ, діти одержують естетичну насолоду, формується любов до природи тощо. Таких прикладів використання природи в естетичному вихованні можна навести безліч. Головне, щоб учитель сам володів почуттям прекрасного і вмів активно залучити природу до естетичного виховання учнів.

Розробляючи план-конспект уроку, вчитель, поряд із дидактичною метою навчання (озброєння учнів знаннями про навколишній світ), повинен також передбачити шляхи формування естетичних переживань, сприймань, оцінок, почуттів, смаків. Звичайно, рівень цієї роботи залежить від рівня його загальної естетичної культури, педагогічної майстерності.

Уроки мови, читання і розвиток мовлення займають важливе місце у системі початкового навчання, а їх естетичні можливості досить багаті. Але читання художніх творів виконує свої естетичні функції лише у тому разі, коли у дітей виникають яскраві емоції, без яких неможливі переживання, страждання, чуйність, шляхетність. Вивчаючи твори, учень повинен навчитися думати, міркувати, бачити красу і одержувати від неї насолоду, бачити в них художнє і вміти його знаходити в інших творах. Він повинен навчитися оцінювати вчинки персонажів, висловлювати своє ставлення до них, правильно розуміти той чи той образ, вчинок, явище, подію, відрізнити гарні й погані вчинки, гарне в навколишній дійсності (у природі, мистецтві, житті тощо) від потворного. Як наслідок цього, у дітей повинні формуватися певні погляди, переконання, які вони зможуть використовувати у своєму житті і які допоможуть їм правильно орієнтуватися в складному світі мистецтва.

Успіх цієї роботи залежить від того, наскільки вчитель сам розуміє цей складний емоційний процес, уявляє специфіку художніх творів, враховує особливості їх сприймання.

Відомо, що у структурі процесу навчання виділяються такі основні чотири ланки:

сприймання, усвідомлення, запам'ятовування і застосування знань до розв'язку навчальних і життєвих завдань. Відсутні, принаймні, одна з них, робить процес навчання неповноцінним і відсутність останньої приводить до формалізму в навчанні. Реалізацію завдань естетичного виховання засобами художніх творів можна здійснити за такою орієнтованою схемою (етапами):

1. **Глибоке розуміння** самим вчителем специфіки літературних творів як засобу естетичного виховання. Літературні твори – це один з найдоступніших для дітей видів мистецтва, який тісно пов'язаний з життям, порівняно легкий для сприймання і розуміння, має великий виховний вплив.

2. **Сприймання дітьми літературного твору.** Для того, щоб твір виконував свої естетичні функції, дітей необхідно підготувати до його сприймання. Діти повинні не лише зрозуміти текст, а й побачити, проникнути у художній, естетичний його зміст, відгукнутися на нього чуттєвою та емоційною сферою. Для цього вчитель може використати різноманітні педагогічні прийоми:

- спостереження над явищем, що буде предметом вивчення (екскурсії, прогулянки, попередній перегляд теле-радіо-програм тощо);
- актуалізація внутрішньої пам'яті з метою викликати у дітей спогади про певні події, явища, ознаки, характеристики тощо;
- створення відповідного настрою з метою впливу на почуття, емоції, щоб викликати у дітей інтерес, чутливість до того матеріалу, що сприймається;
- залучення до процесу сприйняття різних видів мистецтва (музики, образотворчого мистецтва, хореографії, драматургії, кінофільмів тощо);
- створення перед початком уроку сприймання творів проблемних ситуацій;
- аналіз художнього твору з використанням евристичної та катехізичної бесід.

3. **Після підготовки дітей до сприймання літературних творів** проводять естетичну за змістом словникову роботу за допомогою катехізичної та евристичної бесід, практикують «естетичні поєдинки», діти вчать викладати свої думки про бачене, сприйняте, пережите. Діти залучаються до розкриття естетично сприйнятого матеріалу у вигляді невеличких письмових або усних творів за складеним планом, проводять аналіз, синтез, порівняння, дають оцінку, роблять власні висновки, пишуть домашні твори; практикується опис пейзажів картин, моральних оціночних вчинків тощо. Дуже важливо, щоб уся ця робота проводилась за певною логічною системою, з урахуванням принципів доступності, послідовності, систематичності інтересу, гри, романтики. Велике значення тут має краса мови вчителя, виразність, художність.

Така орієнтована робота на уроках допомагає дітям пізнати красу мови, естетичне та художнє у змісті текстів, включення у навчальний процес не лише розуму і пам'яті, а й всі органи відчуття – слух, зір, запах, дотик, а головне вплинути на чуттєву та емоційну сфери дитини, завдяки чому вони адекватно відгукуються своїми емоціями, почуттями, переживаннями на художні твори.

Уроки музики. Музика збуджує у дітей різноманітні почуття, від простого задоволення до глибокого морального переживання, вона допомагає формувати смаки, ідеал і впливає на формування поведінки людини. Музика, співи мають для дітей безпосереднє морально-виховне значення, бо в результаті переживання виникають високі патріотичні, моральні, естетичні, ліричні почуття, які об'єднують і згуртовують дітей в єдиному піднесенні.

Виховне значення музики тим сильніше, чим краще у молодших школярів розвинутий музичний слух, художні потреби до музичних творів, чим частіше вони залучаються до виконавчої діяльності.

Враховуючи це, програма з музики в початкових класах передбачає розвиток музичного слуху на основі співу, прослуховування музики та проведення багатогранної виховної роботи із залученням музики. Музика повинна пронизувати всі ланки дитячого життя; хто недооцінює її роль у виховному процесі, той завдає великої шкоди формуванню майбутнього громадянина, адже вона, мабуть, один із найефективніших засобів впливу на емоційну, чуттєву та вольову сфери дитини.

З методики музичного виховання є досить багато літератури, яку використовують у музично-естетичному вихованні як викладачі музики, так і вчителі початкових класів. Не будемо ставити за мету вдаватися до специфіки методики навчання музики, а зупинимось на

організації музичного виховання в початковій школі.

Орієнтована програма естетичного виховання учнів початкових класів (I-IV) передбачає формування певного обсягу знань, умінь і навичок у галузі музичного мистецтва:

- розуміння характеру музичного твору (веселий, сумний, спокійний, урочистий), музичних жанрів (пісня, танець, марш), умінь їх визначати;
- знати доступні дітям музичні твори, передбачені програмою з музики та позакласних виховних заходів;
- умінь співати в хорі нескладні 1-2-голосні пісні, передбачені програмою;
- знання основ нотної грамоти в межах програми;
- знати відомості про життя і творчість композиторів за програмою та їх нескладні твори;
- знати доступні народні українські пісні та пісні свого краю;
- знати основні музичні інструменти, розрізняти їх звуки;
- здатність відчувати високохудожню музику, вміння її слухати та передавати зрозумілий їм зміст;
- умінь співати в хорі нескладні 1-2-голосні пісні з допомогою нотного запису;
- знання складних музичних творів (опера, оперета), нескладних вокальних та інструментальних творів, володіння нотною грамотою;
- знання про деяких великих композиторів, місцеву музику;
- розуміння, знання жанрів, форм нескладних музичних творів, щирість відгуку на музику;
- розуміння музичних характеристик дійових осіб дитячих опер, співати в хорі за допомогою нотного запису;
- знання музичного фольклору свого краю тощо;
- використання доступних і зрозумілих для учнів музичних творів на уроках з інших навчальних предметів (читання, природничого матеріалу, образотворчого мистецтва, позакласної роботи);
- проведення музичних вікторин, загадок, ребусів;
- музичні інсценізації байок, літературних творів тощо. Передбачений орієнтовний обсяг знань, умінь і навичок у галузі музичного мистецтва є основою базою для естетичного виховання засобами музики на уроках з усіх предметів, у позакласній та позашкільній виховній роботі.

Уроки образотворчого мистецтва мають велике значення в естетичному вихованні учнів. Засобами живопису, скульптури, графіки, архітектури розкривається краса життя, природи, суспільства, виражаються найвищі думки, почуття, прагнення людей, таврують все підле і ганебне. Здатність розуміти і відчувати прекрасне в образотворчому мистецтві, а в окремих дітей і вміння створювати прекрасне у галузі живопису, графіки, скульптури починає формуватися в процесі власної образотворчої діяльності, під час пізнання образотворчого мистецтва. Вчитель повинен прищеплювати дітям любов до малювання, заохочувати їх до малювання, виконання графічних робіт на всіх уроках і у всіх видах позакласної діяльності.

Крім того, живопис, графіка, ліплення учні повинні не лише вивчати, а й широко використовувати при викладанні інших предметів (читання, музики, математики...).

Твори образотворчого мистецтва мають багато переваг порівняно з іншими видами мистецтва: наочність, доступність для розуміння, конкретність, здатність у яскравій формі показувати сучасне, минуле, майбутнє, здатність розкривати найрізноманітніші явища навколишньої дійсності.

Усе це дає вагомі можливості для використання образотворчого мистецтва в системі естетичного виховання під час вивчення всіх предметів початкової школи на більшості уроків та в позакласній виховній роботі. Але вищесказане іноді формує у вчителя та учнів досить легкий підхід до використання живопису, переоцінки можливостей учнів, хоч, як свідчить педагогічний досвід, ознайомлення учнів початкових класів з образотворчим мистецтвом не така вже й легка справа, як це здається на перший погляд. Враховуючи ці обставини, розроблено методiku зі сприймання і осмислення творів образотворчого мистецтва.

У багатьох школах, особливо міських, образотворче мистецтво викладають вчителі-фахівці, але це не означає, що вчитель початкових класів, вихователь групи продовженого дня

стоїть осторонь цього навчального предмета. Навпаки, вони постійно дбають про те, щоб образотворче мистецтво виконувало свої специфічні естетичні, навчальні, виховні функції, адже його програма побудована на основі тісного внутрішнього взаємозв'язку з іншими предметами початкової школи, реалізує завдання розумового, морально-вольового та естетичного виховання.

Основна мета образотворчого мистецтва як навчального предмета в початковій школі впливає із загальної мети естетичного виховання, а це:

- формування естетичного ставлення до природи, праці і життя;
- виховання інтересу і любові до мистецтва, потреби спілкування з ним і брати посильну участь у його створенні;
- розвиток образного сприймання, логічного мислення, просторових уявлень, фантазії, комбінаторних здібностей;
- виховання інтересу до створення композицій на реальну та фантастичну тематику;
- розвиток сприймання кольорів, гостроти зору, зорово-рухової координації та розширення сенсорного досвіду учнів.

Розв'язання цих та інших завдань забезпечує володіння учнями освітніх основ цього предмету і є основою естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва в навчальній та позакласній виховній роботі.

У пояснювальній записці програми чітко визначені завдання, які повинні розв'язуватися у процесі різнопланових занять на уроках, у позакласній та позашкільній роботі. Програми з образотворчого мистецтва побудовані з урахуванням структури навчального процесу (сприймання, усвідомлення, запам'ятовування, застосування набутих знань до розв'язання навчальних і життєвих завдань) і в кожному класі мають такі три основні розділи:

1. «Сприймання естетичних явищ у житті та мистецтві».
2. «Вправи».
3. «Навчально-пізнавальна і творча робота».

Ми ставимо перед собою завдання розкрити методику викладання образотворчого мистецтва в початковій школі. Хочемо застерегти від двох протилежних крайнощів, які зустрічаються при вивченні цього предмета: перша – це акцентування лише на виробленні в учнів умінь і навичок малювання; друга – на використанні його як засобу естетичного, етичного та інших складових частин виховання. Обидві ці функції треба пояснювати в тісному взаємозв'язку, адже розвивати сприймання дійсності й творів мистецтва в початкових класах передбачено програмою на всіх уроках.

Враховуючи ці завдання, кожний учитель початкових класів, незалежно від того, викладає він чи не викладає образотворче мистецтво, повинен володіти загально-педагогічними методами, прийомами та формами роботи з творами образотворчого мистецтва на уроках всіх навчальних предметів у позакласній та позашкільній виховній роботі. Для цього виділимо загально-педагогічні прийоми використання образотворчого мистецтва в естетичному вихованні молодших школярів:

- організація сприймання творів (розглядання, осмислення) за допомогою системи вдало підібраних запитань (катехізична та евристична бесіди);
- розгляд за завданням учителя картини дітьми мовчки, а потім розповідь про неї або написання невеличкого оціночного судження;
- уважний розгляд дітьми картини із закритою назвою з пропозицією розглянути і придумати її назву;
- інсценізація за картинами (костюм, міміка, сценки тощо);
- ігровий метод (умовні подорожі в ліс, поле, до моря, зображених на картині);
- залучення музичних поетичних творів для кращого сприйняття і розуміння змісту, сюжету картин (пісні та вірші про весну, осінь, природу, Батьківщину, рідний край у поєднанні з творами образотворчого мистецтва);
- широке використання діафільмів, телепрограм, кінофільмів, слайдів, технічних засобів навчання;
- збір учнями репродукцій, листівок, картин за певною тематикою (до Дня 8 березня, Дня Перемоги, про пори року тощо);
- залучення до сприйняття таких логічних операцій, як аналіз, порівняння, пояснення;

- організація в класі, школі художніх виставок, екскурсії в картинні галереї, музеї, виставки, зустрічі з художниками;
- відгадування ребусів, кросвордів, складання альбомів, монтажі, колекцій тощо;
- узагальнення завдань дітей з образотворчого мистецтва за допомогою вдало підібраних питань виду: «Як і для чого створюється картина? Що ви бачили на картині? Якими фарбами художник зображає зміст картини? Чому сподобалась чи не сподобалась картина? Порівняйте близькі картини, знайдіть спільне і різницю? Що таке мова живопису?» тощо.

Уроки трудового навчання мають також суттєві естетичні можливості, адже трудове навчання у початкових класах є важливою ланкою у системі навчальних предметів, спрямованих на всебічний розвиток особистості.

Трудове навчання завжди тісно пов'язане з естетичним вихованням. Естетичне ставлення до дійсності включає в себе не тільки естетичні переживання, смаки тощо, а й естетичну діяльність і насамперед естетику праці. Естетика праці, продуктів праці, вміння і навички, набуті в процесі праці, дозволяють учневі творчо виявляти себе у будь-якій сфері діяльності. Учні повинні зрозуміти, що лише у праці, за допомогою праці ми можемо прикрасити місто, село, вулицю, школу, побут, квартиру, власну зовнішність тощо. Тільки завдяки праці, за словами Ф. Енгельса, людська рука досягла такого високого рівня досконалості, що змогла «ніби чарівною силою викликати до життя картини Рафаеля, статуї Торвальсена, музику Паганіні».

У процесі трудового навчання учні повинні усвідомити, що кожна річ, ручний виріб, засіб виробництва має практичну та естетичну цінність, і люди, купучи їх, враховують обидві якості і майже завжди надають перевагу естетичній стороні. Наприклад, купуючи пральну машину, праску, книжки однакових за змістом, але різних за оформленням, ми завжди надаємо перевагу їх естетичному вигляду. Естетична цінність виробів є одним із важливих показників у конкуренції при ринковій торгівлі, і те підприємство стане процвітаючим, яке буде виготовляти продукцію з високими практичними та естетичними показниками (одяг, речі, машини, продукти харчування, книги, журнали, прилади тощо).

Програмою з трудового навчання передбачено великий обсяг навчального матеріалу, який за своєю технологією, змістом тісно пов'язаний з естетичною діяльністю: елементи графічної грамоти, робота з папером, виготовлення шаблонів і робота з ними, об'ємні вироби, обробка тканини, оздоблення виробів з тканини, в'язання гачком, аплікації, виготовлення об'ємних виробів із природних матеріалів, робота з будівельними та технічними конструкторами, моделями, вирощування рослин та догляд за ними, квітами, тваринами, аплікації, вишивання, обробка деревини, різьба по дереву, випалювання, випилювання, моделювання тощо. Все це дає вчителю цінний матеріал для естетичного виховання через засоби праці.

Учні одержують високе естетичне задоволення від творчої праці, від досягнення поставленої мети у праці. Часто навіть важка, чорнова фізична праця приносить високу естетичну насолоду: гарно і чисто вимили підлогу, поставили всі речі на своє місце, провітрили кімнату, перекопали лопатами ділянку і посадили квіти тощо. Для того, щоб праця виконувала свої естетичні функції, до її змісту та організації ставлять певні педагогічні вимоги:

- праця повинна бути педагогічно правильно організована (забезпечення інструментами, матеріалами, раціональна розстановка робочих місць, чітке визначення завдань, мети, інструктаж, оцінка роботи, підбиття підсумків тощо);
- машини, знаряддя праці, приміщення, оформлення повинні мати естетичний зовнішній вигляд, має здійснюватися старанний догляд за ними з боку учнів;
- необхідно в процесі праці прищеплювати учням навички високої трудової культури, правильності й краси рухів, пози під час роботи, ритмічності;
- пред'явлення високої педагогічної вимогливості до результатів праці: краса, добротність, досконалисть форми, художнє оформлення, практична зручність;
- вчити учнів бачити гарне в праці, результатах праці, виховувати естетичне ставлення до них;
- учні повинні чітко усвідомити мету у користі праці, використання її результатів у житті;
- створювати ситуацію творчості при виготовленні передбачених виробів тощо;

- у будь-який вид праці вносити елементи краси, радості, естетичного задоволення, гордості за свою майстерність тощо.

7. Естетичне виховання у позакласній виховній роботі.

Виховання і навчання – дві сторони єдиного процесу формування особистості, які між собою тісно пов'язані, переплітаються, але кожна з них має свою специфіку, свої завдання, а значить свої методи, принципи, форми.

Під вихованням розуміємо процес цілеспрямованого та організованого формування особистості. Вище ми розглянули шляхи реалізації завдань естетичного виховання у навчальному процесі при вивченні навчальних предметів у початкових класах. Позакласна виховна робота з естетичного виховання тісно пов'язана з навчанням і передбачає свідомий цілеспрямований вплив на особистість, цілеспрямовану естетично організовану діяльність.

У процесі естетичного виховання в позакласній роботі важливо систематично і планомірно впливати на такі основні сфери вихованців:

- на інтелектуальну (на їх свідомість);
- на емоційну (емоції і почуття);
- на вольову (дії, поведінку за законами краси).

Якщо випадає, принаймні, один із цих компонентів, процес естетичного виховання буде неповноцінним. Організуючи позакласну виховну роботу з естетичного виховання, вчитель, вихователь повинні враховувати, що логіка виховання не повторює логіку навчання, що виховання має свою специфіку, яка полягає в тому, що це – багатофакторний, ступінчатий, тривалий, двобічний активний процес; велике місце в ньому займає організаторська робота з дітьми, його результати часто мало помітні для зовнішнього сприйняття, воно має варіативний характер і становить діяльність, спрямовану в майбуття.

У позакласній і позашкільній роботі з естетичного виховання найпоширенішими є такі форми і методи:

- участь у гуртках художньої самодіяльності, студіях при школі, будинках культури, клубах, центрах естетичного виховання;
- участь у проведенні дитячих ранків, свят, концертів для батьків, шефів тощо;
- залучення учнів до участі в художніх конкурсах, олімпіадах, оглядах, виставках; КВК, усних художніх журналах;
- організація екскурсій у картинні галереї, музеї, на виставки;
- перегляд спектаклів, кіно, концертних, фестивалів програм, спеціальних дитячих програм по телебаченню, радіо з наступним обговоренням;
- організація шкіл прекрасного, школи радості, класів під блакитним небом, у природі, клубів любителів мистецтва;
- екскурсії, прогулянки на природу, вивчення природи свого краю, прогулянки в парку, сквер, по вулиці, місту, селу;
- створення в класі, школі куточків прекрасного, залучення учнів до вирощування квітів, дерев, кущів, створення квітників;
- зустрічі з діячами мистецтва, письменниками, поетами;
- естетизація всього шкільного життя: естетичне оформлення школи, класу, майданчиків, подвір'я; гарний одяг, зовнішній вигляд, порядок, чистота, акуратність, стиль, традиції, дисципліна, організованість, створення доброзичливого, радісного, бадьорого настрою в учнів та вчителів тощо;
- залучення учнів до самоосвіти з художнього виховання;
- проведення системи бесід із мистецтва;
- позакласне читання художніх творів.

Велике місце в позакласній роботі з естетичного виховання відводять бесідам про мистецтво, красу навколишньої дійсності, поведінки, вчинків тощо. Бесіда як метод виховання ефективно використовують для розширення кола уявлень, понять, знань учнів у галузі художньої та естетичної культури, для формування естетичних, переживань, смаків, інтересу до естетичної діяльності. Важливо так продумати питання бесіди, щоб учнів підвести до роздумів, оціночних суджень, висновків, узагальнення, формування окремих понять, уявлень тощо.

Структура таких бесід може бути такою:

1. **Обґрунтування теми бесіди**, мета якої полягає в тому, щоб підготувати учнів до сприймання змісту бесіди, викликати інтерес, позитивну мотивацію.

2. **Розкриття змісту теми бесіди**: вчитель подає матеріал для обговорення, формулює так питання бесіди, щоб учні під його Керівництвом приходили до висновків, узагальнень. Завдання Вчителя - спрямовувати і підправляти хід бесіди, домагатися, щоб більше говорили самі учні, а не вчитель.

3. **Підбиття підсумків бесіди** та прийняття конкретної програми дій. Естетична оцінка, естетичні переживання, сприйняття повинні бути використані вчителем для створення прекрасного в житті, навколишній дійсності. Наприклад, після Проведення бесіди про квіти та радість, яку вони приносять Людям, учнів залучають до вирощування квітів у класі, вдома, на пришкольніх квітниках, виробляють бережливе ставлення до них.

У початкових класах бесіду рекомендують будувати індукційним шляхом, тобто від конкретного – до узагальнення, до самостійного висновку.

У зв'язку з тим, що основне завдання естетичного виховання полягає у формуванні в учнів естетичного ставлення до Дійсності, тематика бесід повинна бути різнобічна та охоплювати такі аспекти проблеми: естетика праці, естетика поведінки і побуту, краса природи, художня література, музичне, образотворче, театральне, хореографічне мистецтво, архітектура, естетизація всіх сфер людського життя, бо, як ми вже зазначали, естетичне виховання тісно пов'язане і пронизує розумове, моральне, трудове і фізичне виховання.

Наприклад, з **естетики праці** можна провести бесіди: «Гарні речі навколо нас», «Творці прекрасного», «Практична і художня цінність речей», «Чому ця річ, картина, музика, пісня, будівля вам подобається», «Краса рідного села, вулиці, міста» тощо. У Проведенні бесід увагу учнів акцентують на процесі виготовлення продуктів праці, процесі праці, людях праці, її красі потреби людей у результатах людської праці.

Тематика бесід із естетики поведінки і побуту свідомо орієнтується на красу вчинків, дисципліну, дотримання норм і правил поведінки моральних звичок, краси побуту тощо. Тематика бесід може бути такою: «Чарівні слова», «Звички ввічливості», «Звички уважності і люб'язності до людей», «Звички гарних манер», «Звичка до стриманості», «Звичка турбуватися про інших», «Звичка до точності», «Звичка акуратності», дотримання порядку вдома, в школі, класі, за партою, краса правил поведінки, краса мови, краса людини, про навички особистої гігієни, мови, краса людини, про навички особистої гігієни, краси і чистоти одягу, про красу кімнати, свого куточка тощо. Тематика бесід тісно пов'язана з моральним вихованням, тому при їх проведенні акцентують увагу на естетичних аспектах змісту матеріалу, що розглядають під час бесіди.

Бесіди про естетичне виховання **засобами краси природи** спрямовані на вироблення уміння бачити красу природи в усі пори року, милуватися нею, бережливо ставитися до рослинного і тваринного світу. Для цього вчитель, вихователь може використати тематику бесід, передбачених програмою з образотворчого мистецтва для початкової школи. Рекомендовано для бесід широко використовувати твори образотворчого мистецтва про природу, зокрема в 1 класі: І. Левітан «Золота осінь»; О.Куль-чицька «Осінь у парку»; М. Глущенко «Зима»; І. Шишкін «Зима»; О. Саврасов «Граки прилетіли»; Т. Яблонська «Весна»; І. Машков «Фрукти»; С. Шишко «Соняшники»; О. Шовкунен-ко «Півонії і ромашки». ВІІ класі: Т. Яблонська «Над Дніпром»; М.Глушенко «Ранковесонце»; Л. Лабенюх «Весна»; Г. Головков «Вечір на Дніпрі»; І.Левітан «Свіжий вітер», «Волога»; С. Шишко «Київ. Русанівка»; К. Ломакін «Юні шефи»; ілюстрації до казок «Котик і півник», «Заєць та їжак» та до інших. У 2 класі: Т.Яблонська «Літо»; В. Лемох «Бабуся і онучка»; М. Релюто «Весна в Криму»; Д.Орловський «Хати в літній день»; І. Труш «Самітня сосна»; М. Пимоненко «Перед грозою»; Л. Чернов «Вечірня пісня»; Є. Волобуєв «Ранок»; ілюстрації до дитячих книжок, казок тощо. Якщо в школі відсутні названі репродукції творів образотворчого мистецтва, можна використати інші, близькі за сюжетом, або слайди, діафільми, або ж спроектувати на екран із книги за допомогою технічних засобів навчання. Для естетичного виховання засобами природи широко використовують бесіди під час екскурсій, прогулянок, роботи на пришкольніх ділянках, під час збирання урожаю, лікарських рослин, догляду за квітами, кущами, деревами тощо.

Бесіди з музичного мистецтва. Як метод естетичного виховання молодших школярів,

бесіди відіграють велику роль у розвитку художнього смаку, музичного слуху, музичних здібностей, у виробленні навичок, необхідних для сприйняття і виконання музики. Бесіди з музики повинні бути короткими, не на шкоду слуханню та сприйманню музики. Важливо, щоб у процесі бесіди про музику діти слухали і сприймали музику емоційно. Слід поставити учня в таку ситуацію, щоб у його свідомості виникали певні образи, поняття, пов'язані з життєвим досвідом. Часто бесіда про музику проходить краще, якщо використовують відповідний літературний твір або гарна репродукція картин. У початковій школі може бути така тематика бесід: «Музика мого народу», «Про що і як розповідає музика?», «Музична мова і про що вона розповіла?», «Як слухати і розуміти музику?», «Музика і казка», «Музична азбука», «Секрет народження музики», «Радість у житті й музиці», «Жарту музиці». «В гостях у музики», «Голоси музичних інструментів», «Ритм у житті й музиці», «Музика і природа», «Музичні жанри», «Космос у музиці й живописі», «Образ матері в музиці», «Пісні про матір», «Пісні про дружбу», «Пісні про Батьківщину», «Українські музичні ігри», «Жартівлива українська народна пісня», «Фольклор і музика рідного краю», «Улюблені пісні наших матерів», «Калинова пісня», «Нова пісня» тощо. Учитель початкових класів повинен заохочувати учнів до участі у хорі, у фольклорних ансамблях, оркестрах дитячих музичних інструментів, ансамблях сопілкарів, кобзарів, музично-творчих гуртках, дитячих оперних театрах, тижнях музики, до відвідування шкільних музичних лекторіїв, свят пісні, шкільної дискотеки, дитячих філармоній, свят хорової музики, практикувати купати проведення музичних ігор-подорожей, ігор-змагань, залучати до проведення музично-літературних композицій, інсценівок, музичних ранків, до участі в святах, карнавалах, гуртках тощо.

8. Мета і завдання фізичного виховання

Фізичне виховання - це широка галузь педагогічного впливу на учнів. Таке виховання здійснює фізичний розвиток, створює умови для поліпшення розумового, морального й естетичного виховання. Тому це багатогранний процес організації пізнавальної фізкультурно-оздоровчої діяльності учнів, спрямований на зміцнення потреби в заняттях фізкультурою і спортом, розвиток фізичних сил і здоров'я, вироблення санітарно-гігієнічних навичок і звичок здорового способу життя. Це завдання фізичного виховання.

Раніше наші пращури до фізичного виховання та досконалості відносилися набагато серйозніше та надавали більш особливого значення, ніж духовній сфері. *Наприклад, ми всі знаємо прислів'я, в яких народ висловлював своє особливе ставлення до фізичної досконалості людини: «Сила та розум - краса людини», «В здоровому тілі - здоровий дух», «Сила без голови шаліє, а розум без сили міліє», «Бережи одягу знову, а здоров'я змолоду», «Найбільше багатство - здоров'я», «Здоров'я - всьому голова» тощо.*

Також ми пам'ятаємо про могутніх богатирів, в яких аж переповнюють фізичні ідеали: *Іллю Муромця, Олекса Поповича, Добриню Микитича, Кирила Кожум'яку, Миколу Селяниновича, Котигорошка.*

Упродовж століть народ створив своєрідну систему фізичного виховання дітей:

- 1) це турбота про здоров'я матері, яка виношує дитя,
- 2) годування немовляти материнським молоком, особливості купання тощо,
- 3) потім залучати дитину до різних видів діяльності, які сприяли б розвитку м'язів, загартуванню (ігри на свіжому повітрі, купання, спілкування з природою).

Через хвороби виживали найздоровіші фізично люди. Тому не дивно, що турбота кожної людини про власне здоров'я виступала на перший план життєдіяльності. В умовах науково-технічного прогресу проблеми фізичного виховання різко загострюються. Значна частина дітей уже народжуються хворі. Це зумовлено поганою екологією. Окрім того, через стрімкий розвиток техніки дитина з раннього віку перебуває у стані гіподинамії. Та й значна частина дорослих людей перебуває в такому ж стані. Тому важливою передумовою інтенсивного соціально-економічного поступу нашого народу є турбота про здоров'я усіх громадян України.

9. Основні форми фізичного виховання

Виділяють такі традиційні напрямки (шляхи) фізичного виховання:

1. **Життєдіяльність у сім'ї.** Тут мають бути закладені генетичні основи формування фізичного здоров'я дитини, забезпечені умови для її фізичного розвитку, озброєння першими санітарно-гігієнічними вміннями і навичками догляду за собою (харчування, сон, догляд за тілом тощо).

2. **Перебування в дитячому садку.** Педагоги-вихователі допомагають батькам у забезпеченні системи фізичного виховання дітей із урахуванням їх віку і статі, формують початкові елементи фізичної культури дошкільнят.

3. **Навчання в загальноосвітніх навчально-виховних закладах.** Упродовж 10-11 років школярі охоплені системою занять, інших заходів, які впливають на зміцнення здоров'я дітей, набувають поглиблені знання у галузі фізичної культури через систему навчальних дисциплін (анатомія і фізіологія людини, валеологія тощо.).

4. **Заняття в позашкільних виховних закладах (дитячих спортивно-оздоровчих секціях, клубах тощо).** Ці заклади покликані задовольняти спортивні інтереси школярів і проводити цілеспрямовану роботу по зміцненню їх здоров'я, розвитку спортивних умінь із урахуванням віку й статі вихованців.

5. **Навчання у професійних навчальних закладах.** Оскільки розумова праця є переважаючим видом діяльності учнів, студентів, то для підтримання певної гармонії у розвитку особистості потрібні певні навантаження на фізичну сферу, що дають заняття з фізичної культури, участь у роботі спортивних секцій.

6. **Участь у продуктивній виробничій діяльності.** Фізичне виховання тісно пов'язане з трудовою діяльністю і, передусім, із фізичною працею. Помірковані і дозовані навантаження на фізичну сферу сприяють розвитку м'язових систем, позитивно впливають на підтримання здорового ритму в організмі.

Основними засобами фізичного виховання є:

1. Натуральні сили природи: сонце, повітря, вода.
2. Організація правильного режиму харчування, праці і відпочинку.
3. Гігієнічна гімнастика.
4. Гігієна догляду за тілом.
5. Гімнастика, спортивні ігри, туризм, праця.
6. Проведення фізхвилинок у початкових класах, а в перших класах для шестиліток – дві фізхвилинки протягом уроку, а також щоденне проведення одного з уроків на свіжому повітрі.
7. Уроки фізичної культури відповідно до навчального плану школи.
8. Різні види позакласної роботи з фізичного виховання: олімпіади, змагання, конкурси, прогулянки, турніри, екскурсії на природу тощо.

Традиційні форми фізичного виховання: уроки фізичної культури, діяльність спортивних секцій, гуртків тощо.

Варто зауважити, що фізичне виховання не повинно обмежуватись лише нормами, що забезпечують умови для зміцнення здоров'я, розвитку фізичних потенціальних можливостей, формування спортивних навичок. На кожному «квадратному метрі» виховного простору педагоги мають дбати про створення оптимальних умов для збереження здоров'я дітей, їх фізичний розвиток (безпосередньо на кожному уроці не фізкультурного профілю, на перервах, під час прогулянок, суспільно корисної праці, в ігровій діяльності, у процесі організації дозвілля тощо.).

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Сутність процесу виховання в початковій школі			
1	Тема 1. Виховання як педагогічна категорія.	4	1
2	Тема 2. Самовиховання: суть, умови, етапи, прийоми	2	
3	Тема 3. Закономірності та принципи виховного процесу	4	1
4	Тема 4. Виховання молодшого школяра в поліетнічному регіоні	2	
5	Тема 5. Родинне (сімейне) виховання	4	1
6	Тема Розумове виховання у початковій школі	2	1
7	Тема 7. Моральне виховання учнів початкових класів	4	

Змістовий модуль 2. Виховна діяльність в початковій школі			
8	Тема 8. Дитяча спільність (колектив) у системі виховання	4	1
9	Тема 9. Естетичне виховання у початковій школі	2	1
10	Тема 10. Трудове виховання учнів молодшого шкільного віку	2	
11	Тема 11. Фізичне виховання у початковій школі	2	1
12	Тема 12. Громадянське виховання учнів початкових класів	2	1
13	Тема 13. Екологічне виховання учнів молодшого шкільного віку	2	
14	Тема 14. Виховна робота в умовах інклюзивної освіти	2	
Разом		38	8

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота здобувача вищої освіти передбачає опрацювання навчального матеріалу лекційних занять, підготовку до практичних (семінарських) занять, а також самостійне опрацювання додаткового навчального матеріалу до окремих модулів або тем у вільний від аудиторних занять час, виконання домашнього завдання за темами:

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	Законспектувати статті Конституції України, що стосуються процесу навчання, освіти, виховання, розвитку та формування особистості в суспільстві	5	9
2.	На підставі власного ранжування оцінити за п'ятибальною системою основні ідеї, які впливають на мету виховання за умов творення незалежної держави	5	9
3.	Візьміть участь у підготовці і проведенні одного позакласного виховного заходу в школі, складіть його план, проаналізуйте хід підготовки, проведення і досягнуті результати	5	9
4.	Відвідайте одну-дві позашкільні установи, ознайомтеся із змістом та методикою їх роботи формами взаємодії школи і позашкільних установ з питань виховання учнів. Продумайте шляхи вдосконалення роботи цих закладів	5	9
5.	Під час педагогічної практики подайте допомогу учням у проведенні форм організаційного характеру «Відкритий мікрофон», «Шкільний референдум». Під час педагогічної практики дослідити вияви у дітей комунікативної активності у спільній діяльності (праці, грі, образотворчій діяльності)	5	9
6.	Візьміть участь у підготовці та проведенні одного позакласного виховного заходу в школі, скласти його план, проаналізувати перебіг підготовки, проведення і досягнуті результати	5	9
7.	Проаналізувати план виховної роботи одного з досвідчених учителів початкових класів національної школи.	5	9
8.	Скласти орієнтовний план виховної роботи з учнями (на чверть, півріччя) відповідно до вимог і завдань національної школи	5	9
9.	Проаналізуйте зміст навчального матеріалу з математики, мови, природознавства з погляду їхнього впливу на розумове виховання молодших школярів	5	9
10.	Проаналізуйте навчальні програми початкової школи з точки зору формування засад наукового світогляд. Уважно прочитайте пояснювальну записку до навчальної програми (з математики, природознавства тощо). Визначте основну мету курсу, основні цілі, які реалізуються під час	6	9

	вивчення навчального предмета. Випишіть головні цілі. Порівняйте цю мету зі змістом засадничих світоглядних ідей		
11.	Спроектуйте модель заходу-комплексу	5	9
12.	Випишіть крилаті вислови про працю	5	9
13.	Знайти у психолого-педагогічній літературі різні методи діагностики та вимірювання вихованості	5	8
14.	Проаналізувати різні методи оцінювання рівня вихованості школярів	5	8
15.	Розробити власну методику його оцінювання	5	8
		76	132

Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання подано освітньою програмою та робочим навчальним планом. Індивідуальні завдання виконуються самостійно і не входять до тижневого аудиторного навантаження здобувачів вищої освіти.

Теми індивідуальних завдань:

Творчі завдання (есе) (max. – 20 б.)

1. Знайти максимальну кількість можливих визначень виховання і написати пояснення до них.
2. Користуючись науково-педагогічною літературою, обґрунтувати, чим відрізняються поняття «національне» та «націоналізм».
3. Прорецензувати на вибір одну зі статей на тему шкільного виховання з будь-якого сучасного педагогічного часопису.
4. До кожного з принципів виховання навести приклад з педагогічної спадщини педагогів-класиків (К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського, А.С. Макаренка та ін.).
5. Скласти порівняльну характеристику системи принципів виховання сучасних педагогів: І. П. Підласого, В. І. Лозової, Г. В. Троцько, В. О. Мойсеюка.
6. Користуючись науково-педагогічною літературою, письмово обґрунтувати необхідність комплексного підходу до виховання.
7. Скласти таблицю, яка б уточнювала позитивні і негативні аспекти комплексного підходу до виховання.
8. Прорецензувати на вибір одну зі статей, присвячених шкільному вихованню, з будь-якого сучасного педагогічного часопису.
9. Зробити критичний аналіз класифікації методів виховання на зразок здійсненого Б. Т. Лихачовим.
10. Навести приклади з художньої літератури, що розкривають особливості впливу колективу на формування особистості.
11. Скласти таблицю, яка відобразить позитивні та негативні наслідки формування особистості засобами колективу.
12. Визначити, які шляхи згуртування колективу розглянуто у «Педагогічній поемі» А. С. Макаренка.
13. Виписати показники, які відображають сформованість у дітей засад колективізму, якостей громадськості, колективних взаємин.
14. Визначити умови, що сприяють формуванню комунікативної активності. Навести приклади її вияву.
15. Знайомлячись із твором В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», визначте напрямки діяльності вчителя з формування культури розумової праці молодших школярів.

16. Знайомлячись із твором В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», визначте положення щодо морального виховання молодших школярів у досвіді видатного педагога.
17. Підготувати реферативні виступи на тему «Педагогу, батькам і дітям: а) про етикет за столом; б) про елегантність і культуру одягу; в) про гостьовий етикет; г) про дотримання етикету в громадських місцях».
18. На основі рекомендованої до заняття літератури обґрунтувати роль діяльності у розвитку соціальних емоцій.
19. Скласти таблицю «Засоби і методи виховання у дітей гуманних почуттів». З лівого боку аркуша послідовно запишіть засоби, а потім — методи; праворуч напроти цих пунктів наведіть конкретні приклади, що ілюструють їх: вкажіть художника і назву картини, композитора й автора тексту пісні, назвіть казки, прислів'я і приказки; покажіть, як можна вправляти дітей у добрих справах і вчинках, виховувати турботливе, уважне ставлення до молодших, однолітків, котрі захворіли, тощо. Приклади можна знайти в сучасних освітніх програмах, у спеціальній літературі. У пригоді стане ваш життєвий досвід.
20. Прорецензувати наукові статті з проблеми екологічного виховання молодших школярів в одному з педагогічних часописів за останній рік.
21. Ознайомтесь із творами В. О. Сухомлинського і виберіть 5-6 цікавих, на вашу думку, суджень про місце і роль естетичного виховання молодших школярів.
22. Підготувати коротке повідомлення з одного з видів художньої діяльності дітей (на вибір).
23. З прочитаної літератури вибрати і навести приклади використання методу творчих завдань для розвитку творчості дітей у різних видах художньої діяльності.
24. Користуючись творами А. С. Макаренка, випишіть його міркування про місце і роль праці у соціальному становленні особистості.
25. Запропонуйте зміст загальних доручень для дітей різних вікових груп (у приміщенні, на шкільній ділянці, у різні сезони року). Обґрунтуйте їхнє значення, визначте кількість учасників і розподіліть роботу між ними. Спираючись на рекомендації, покажіть можливі ускладнення у змісті пропонованих доручень для молодших школярів, у розв'язанні ними питань, що потребують узгодження інтересів, думок учасників.
26. Запропонуйте зміст праці, що дає змогу організувати діяльність дітей усієї групи, сформулюйте завдання для кожної підгрупи (ланки). Доведіть відповідність запропонованого вами змісту педагогічним умовам організації праці.
27. Поділити аркуш на дві частини. Дати визначення поняттям «полікультурне виховання», «полікультурна компетентність».

Полікультурне виховання	Полікультурна компетентність

Порівняйте ці два поняття.

Теми рефератів (max. – 10 б.)

1. Основні цінності сучасного виховання.
2. Процес виховання, його специфіка, структурні елементи, рушійні сили.
3. Українська виховна система в контексті світових культурних процесів.
4. Зарубіжна педагогіка про мету виховання.
5. Інтеграція всіх напрямків виховної роботи як умова формування творчої особистості громадянина України.
6. Ідеї народності у працях К. Д. Ушинського, Б. Грінченка.
7. Сучасне тлумачення принципу народності і його застосування в роботі передових учителів України.
8. В.О.Сухомлинський про відповідність виховання віковим та індивідуальним особливостям дитини.

9. Гуманна особистість і шляхи її виховання.
10. Методи виховання в умовах формування відносин співтворчості.
11. Умови оптимального вибору і ефективного застосування методів виховання.
12. В.О.Сухомлинський про використання у початковій школі методів стимулювання.
13. Вітчизняні та зарубіжні психологи, психотерапевти про використання методів заохочення та покарання.
14. Покарання і заходи впливу (за працями А. С. Макаренка).
15. Дисципліна, режим, покарання і заохочення (за працями А. С.Макаренка).
16. Особливості вимог і контролю в роботі з хлопцями та дівчатами.
17. Виховна робота зі шкільними хуліганами.
18. Самовиховання: історія, теорія, методика.
19. Самовиховання: суть, умови, етапи, прийоми.
20. Перевиховання: історія, теорія, методика.
21. Перевиховання, його функції, етапи і принципи.
22. Основні форми організації виховання.
23. Особливості розумового виховання учнів в педагогічній спадщині В. О.Сухомлинського.
24. Формування наукового світогляду молодших школярів.
25. Забезпечення культури розумової праці учнів на уроці (за В. О.Сухомлинським).
26. Моральне виховання як основа вихованості молодшого школяра.
27. Морально-етичне виховання молодших школярів засобами фольклору.
28. Виховання моральних цінностей молодших школярів.
29. Роль вчинку та позитивного прикладу в морально-етичному вихованні молодших школярів.
30. Виховання дисциплінованості та відповідальності молодших школярів.
31. Роль, форми та методи екологічного виховання у формуванні свідомості молодшого школяра.
32. Формування екологічної культури молодших школярів.
33. Формування екологічної свідомості молодших школярів.
34. Зміст, шляхи, форми та засоби естетичного виховання.
35. Естетичне виховання молодших школярів у Павлівській школі В. О.Сухомлинського.
36. Виховання естетичної культури молодших школярів.
37. Естетичне виховання молодших школярів у позакласній роботі.
38. Естетичне виховання молодших школярів на засадах української етнопедагогіки.
39. Трудове виховання молодших школярів у контексті ідей А. Макаренка
40. Виховання трудової активності молодших школярів.
41. Трудове виховання молодших школярів засобами національної педагогіки.
42. Формування в учнів трудової культури засобами народознавства.
43. Зміст та завдання фізкультурно-оздоровче виховання молодших школярів.
44. Сучасні підходи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку.
45. Організація фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку в режимі дня школи.
46. Основні напрямки вдосконалення системи фізичного виховання в початковій школі.
47. Система заходів по формуванню здорового способу життя в загальноосвітніх школах.
48. Взаємодія сім'ї і школи в організації фізкультурно-оздоровчої роботи.
49. Правове виховання молодших школярів як один з шляхів формування патріота - громадянина.
50. Формування правової культури молодших школярів.
51. Спільна виховна робота школи, сім'ї та громадськості.
52. Особливості взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості молодшого школяра.
53. Роль класного керівника у налагодженні ефективної співпраці з батьками.
54. Індивідуальна робота з батьками
55. Особливості й перспективи розвитку сучасної сім'ї.
56. Сучасні методи вивчення сімей учнів.
57. Організація спільної діяльності вчителів, батьків і учнів.
58. Класний керівник. функції, напрями і форми роботи.

59. Інноваційні технології у роботі класного керівника.
60. Робота класного керівника з батьками учнів.
61. Критерії оцінювання діяльності класного керівника.
62. Робота класного керівника з організації та проведення позакласної виховної роботи
63. Планування роботи класного керівника.
64. Діагностичний підхід як важлива умова професійної позиції вчителя початкових класів.
65. Особливості діагностики і вимірювання вихованості дитини молодшого шкільного віку.
66. Сутність, мета, завдання позашкільного виховання.
67. Інноваційні методи позакласної та позашкільної роботи у початковій школі.
68. Гурткова робота – один із видів позакласної роботи у навчально-виховному процесі.
69. Роль класного керівника в залученні дітей до діяльності гуртків і секцій за інтересами
70. Бесіда як форма організації позакласної виховної роботи з молодшими школярами.

7.Контрольні питання

1. Розкрийте сутність процесу виховання.
2. Назвіть завдання курсу «Теорія виховання».
3. Які чинники впливають на формування мети виховання?
4. Хто і в яких працях визначив особливості мети виховання в українській педагогіці?
5. Дайте характеристику сучасним підходам до виховання.
6. Зробіть класифікацію цілей виховання.
7. Охарактеризуйте напрями педагогіки з точки зору їхнього відношення до мети виховання.
8. Який чинник визначає мету, цілі, зміст і напрями виховання?
9. Дайте визначення понять «мета» та «ідеал» виховання.
10. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання в навчально-виховному процесі сучасної школи.
11. В.Сухомлинський стверджував: “Виховання можуть саме тоді, коли воно враховує тендітні капризи природи”. А як вважаєте ви?
12. Ж.-К.Гельвецій писав, що все його життя є, по суті, одне довжелезне виховання. Яка специфічна особливість виховного процесу тут виявляється? Обґрунтуйте її.
13. Проаналізуйте сутність принципів виховання й складіть по 6–8 правил, спрямованих на реалізацію їхніх вимог.
14. Розкрийте основні шляхи формування національної свідомості й самосвідомості.
15. Виховна система школи – це... Продовжіть речення.
15. Що ви розумієте під поняттям “виховна система школи, класу”?
16. З яких компонентів та елементів складається виховна система школи? 4. Як оцінити ефективність функціонування виховної системи школи?
17. Назвіть характерні риси виховної системи.
18. Від чого залежить тип виховної системи навчального закладу?
19. У чому полягає суть авторської виховної системи?
16. Розкрийте сутність методу виховання, його особливості.
17. У чому полягає відмінність між методом, прийомом і засобом виховання. Наведіть приклади.
18. Наведіть різні підходи до класифікації методів виховання.
19. Розкрийте сутність групи методів формування свідомості особистості.
20. Визначте вимоги щодо проведення бесіди з учнями.
21. Дайте коротку характеристику прийомів, що сприяють підвищенню ефективності фронтальної бесіди.
22. Чому, на Вашу думку, особливу трудність для педагога викликає індивідуальна бесіда?
23. Чому диспут є ефективним методом формування свідомості особистості?
24. Перерахуйте вимоги, що ставляться щодо проведення диспуту.
25. В чому, на Вашу думку, полягає особливість виховного впливу прикладом?
26. Назвіть умови, яких необхідно дотримуватись при використанні методів формування свідомості особистості.

27. Розкрийте сутність методів організації діяльності спілкування та формування досвіду суспільної поведінки.
28. Розкрийте зміст методів організації діяльності спілкування та формування досвіду суспільної поведінки, їх функції та значення.
29. А. С. Макаренко вважав, що без ширкої, переконливої і рішучої вимоги не можна починати виховання колективу. Як ви розумієте зміст його слів?
30. Охарактеризуйте шляхи і етапи формування громадської думки.
31. Сформулюйте вимоги, яких слід дотримуватись при використанні методу вправ.
32. Чому метод привчання має особливе значення у вихованні?
33. Доведіть, що застосування методу доручення вимагає врахування індивідуальних особливостей учнів.
34. Розкрийте значення створення виховуючих ситуацій.
35. Розкрийте сутність методів стимулювання діяльності і поведінки.
36. Схарактеризуйте методи стимулювання діяльності і поведінки, їх функції та значення.
37. Визначте умови підвищення виховної ефективності заохочення і покарання.
38. У чому сутність методів самовиховання.
39. Розкрийте зміст методів самовиховання, їх функції та значення.
40. Обґрунтуйте умови за яких здійснюється в школі самовиховання.
41. Визначте етапи педагогічного керівництва самовихованням учнів.
42. Поясніть зміст психологічних і практичних прийомів самовиховання.
43. Обґрунтуйте значення самовиховання у народній педагогіці.
44. Охарактеризувати основні риси творчого підходу до вибору і використання методів виховання.
45. Проаналізуйте взаємообумовленість методів виховання.
46. Розкрийте взаємозв'язок між методами, прийомами і засобами виховання.
47. Розкрийте сутність морального виховання.
48. Назвіть завдання морального виховання молодших школярів.
49. Розкрийте зміст морального виховання у національній школі.
50. В яких організаційних формах реалізується зміст морального виховання учнів?
51. Розкрийте зміст системи моральних цінностей.
52. Розкрийте сутність поняття «моральна свідомість школяра».
53. Назвіть оцінні параметри рівня морального виховання учнів на уроці.
54. Розкрийте сутність понять «культура поведінки», «етикет».
55. Поясніть, чому виховання свідомої дисципліни, обов'язку і відповідальності є актуальним у сьогоdnішніх умовах.
56. Назвіть шляхи виховання гуманних почуттів у дітей.
57. Розкрийте сутність поняття «моральні звички». Наведіть приклади моральних звичок.
58. Назвіть шляхи формування моральних переконань.
59. У чому сутність моральної освіченості особистості. Назвіть виховні функції, які виконує моральна освіченість.
60. Яку людину можна вважати морально вихованою?
61. Розкрийте зміст поняття «культура спілкування».
62. Назвіть правила культури спілкування.
63. Сформулюйте методи і прийоми формування культури спілкування дітей з дорослими та однолітками.
64. Назвіть засоби та шляхи виховання культури поведінки учнів.
65. Назвіть можливі причини невиконання школярами правил поведінки.
66. Розкрийте зміст поняття «культура діяльності».
67. Сформулюйте правила культури діяльності.
68. Назвіть методи і прийоми її формування з урахуванням вікових особливостей і можливостей дітей.
69. Розкрийте сутність діагностики вихованості.
70. У чому полягає основна мета діагностики вихованості?
71. Назвіть функції діагностики вихованості.
72. Назвіть види діагностики в роботі класного керівника.

73. Розкрийте критерії вихованості особистості учня.
74. Назвіть рівні вихованості особистості учня.
75. Назвіть ступені вихованості молодших школярів.
76. Розкрийте показники вихованості.
77. Схарактеризуйте методи діагностики вихованості.
78. Розкрийте умови успішного діагностування вихованості.
79. Доведіть, що людина виховується під впливом різноманітних факторів.
80. Чому, на Вашу думку, виховання органічно зв'язане із суспільними потребами і умовами виховання?
81. Чому рівень вихованості особистості можна оцінити і за її ставленням до оточуючої дійсності?

8.КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Бесіда – метод виховання та отримання інформації про особистість за допомогою безпосереднього словесного спілкування.

Валеологічне виховання – це процес формування ціннісно-орієнтованих установок на здоров'я та здоровий спосіб життя, побудованих як невід'ємна частина життєвих цінностей та загальнокультурного світогляду.

Виховання – процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Виховання всебічне – виховання, яке передбачає формування в особистості певних якостей відповідно до вимог розумового, морального, трудового, фізичного й естетичного виховання.

Виховання гармонійне – виховання, яке передбачає, щоб якості складових виховання (розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного) доповнювали одна одну, взаємно збагачувалися.

Виховання національне – історично зумовлена і створена етносом система виховних ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, спрямованих на доцільну організацію діяльності членів суспільства, в процесі якої відбувається процес оволодіння морально-духовними цінностями народу, забезпечується єднання і спадкоємність поколінь, соборність народу.

Виховна справа – це вид (форма) організації і здійснення конкретної діяльності з метою виховання.

Виховуючі ситуації – спеціально організовані педагогічні умови для формування в учнів мотивів позитивної поведінки чи подолання недоліків.

Вправлення – виконання учнем певних дій з метою вироблення і закріплення необхідних навичок та позитивних форм поведінки.

Гра – один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними.

Громадська думка – система загальних суджень людей, яка виникає в процесі їх діяльності і спілкування та виражає ставлення до різних явищ, подій, що становлять загальний інтерес.

Громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними.

Групова справа – форма організації виховної роботи під час проведення якої учні працюють у групі, виконуючи певне завдання, отримане від вчителя.

Групові форми виховання – це всі види групової навчально-пізнавальної діяльності учнів, наукових об'єднань, діяльність гуртків різного спрямування.

Гуманізація виховання – створення оптимальних умов для інтелектуального й соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини; визнання

природного права особистості на свободу, соціальний захист, розвиток здібностей і вияв індивідуальності, самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності.

Гуманізація виховання – створення умов для розвитку найліпших якостей та здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин між вихователями і вихованцями, постановка виховання у центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіра до неї; виховання гуманної, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості.

Гуманізм – прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найбільшу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист прав на свободу, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Демократизація виховання – принципи організації виховної системи, які передбачають децентралізацію, автономізацію навчально-виховних закладів, забезпечення співпраці вихователів і вихованців, урахування думки колективу й кожної особистості, визначення людини як вищої природної і соціальної цінності, формування вільної творчої особистості.

Дискусія – метод групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок.

Диспут – вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, що хвилюють його учасників.

Діагностика вихованості – це розпізнання і вивчення істотних ознак вихованості, їхніх комбінацій, форм вираження як реалізованих цілей виховання.

Доручення – метод конкретних завдань учителя, батьків, колективу, що сприяє збагаченню досвіду позитивної поведінки, вихованню гуманних якостей особистості, відповідальності, старанності (доручення: відвідати хворого товариша, надати допомогу слабкому учню).

Екологічне виховання – набуття людиною знань у царині екології та формування в неї моральної відповідальності за збереження природного довкілля і розумного співіснування з ним.

Економічне виховання – виховання, що передбачає вирішення таких завдань: формування економічного мислення, оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками економічних взаємин.

Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси.

Естетична діяльність (практика) – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

Естетична культура особистості – своєрідний сплав особистісних якостей, які обумовлюють критерії оцінювання нею прекрасного і потворного. вияв чуття міри у власній творчості.

Естетична освіта – процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок.

Естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів.

Естетичне виховання – розвиток у людини почуттів прекрасного, формування умінь і навичок творити красу в навколишній дійсності, уміти відрізнити красиве від потворного, жити за законами духовної краси.

Естетичне почуття – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції людини.

Естетичне сприймання – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями.

Естетичне ставлення – здатність до емоційного переживання, активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій, спеціальних художніх й творчих здібностей.

Естетичний ідеал – соціальне обумовлений взірець досконалості, який є орієнтиром в оцінюванні естетичних явищ і власної художньо-творчої діяльності.

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний смак – здатність особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

Естетичні погляди – думки, судження, уявлення про прекрасне і потворне, які є основою ставлення до явищ буття загалом і явищ мистецтва зокрема.

Естетична потреба – внутрішня необхідність в осягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь.

Етичні бесіди – розмови вихователя з дітьми на моральні теми під час занять, у повсякденному житті.

Етнізація виховання – насичення виховання національним змістом, що спрямований на формування національної свідомості й національної гідності особистості; формування рис національної ментальності; виховання у молоді почуттів соціальної відповідальності за збереження, примноження і життєдіяльність етнічної культури.

Завдання виховання – забезпечення всебічного гармонійного розвитку особистості.

Заохочення – спосіб вираження позитивної оцінки поведінки та діяльності окремої людини або групи.

Засвоєння – пізнавальна активність особистості, внаслідок якої формуються знання, уміння та навички.

Засоби виховання – це доцільно організовані шляхи розв'язання виховних завдань.

Змагання – природна схильність дітей до здорового суперництва й самоутвердження в колективі.

Зміст виховання – це система морально-духовних, інтелектуальних, трудових, фізичних та естетичних якостей, переконань, умінь і навичок, які спрямовані на досягнення основної мети виховання – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Індивідуальна виховна робота – це форма організації виховного процесу, яка забезпечує реалізацію творчих можливостей молодшого школяра через індивідуально спрямований розвиток здібностей, різні види діяльності.

Індивідуальна робота – форма організації виховного процесу, яка забезпечує реалізацію творчих можливостей молодшого школяра через індивідуально спрямований розвиток здібностей, творчу діяльність.

Індивідуально-виховна робота – це вид планомірної організаційної і виховної діяльності педагога щодо формуванню у молодших школярів необхідних якостей, навичок і норм поведінки з урахуванням їх індивідуальних здібностей і досягнутих результатів у вихованні.

Інформація – деякі відомості, сукупність будь-яких даних, знань та ін.

Класифікація методів – це побудована (складена) за певною ознакою система методів.

Класний керівник – це педагог, який організовує і спрямовує виховний процес у класі, об'єднує виховні зусилля вчителя, батьків і суспільства, відповідає за організацію виховної роботи з учнями.

Колектив – група людей, об'єднаних спільною метою, соціально значущою спільною діяльністю.

Комунікативні звички – комунікативні дії, що стали потребою.

Комунікативність учителя – сукупність істотних, стійких властивостей особистості, що сприяють прийманню, розумінню, засвоєнню, використанню і передаванню педагогічної інформації, тобто інформації, спрямованої на навчання й виховання учнів.

Концепції виховання – система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ; основна ідея теорії змісту й організації виховання людини.

Концепція – визначений спосіб розуміння, трактування якого-небудь предмета, явища, процесу, основна точка зору щодо предмета тощо, загальний задум, ідея для їх систематичного висвітлення.

Критерії вихованості – це теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей особистості (колективу).

Культура поведінки – сукупність корисних, стійких форм щоденної поведінки у побуті, спілкуванні, різних видах діяльності.

Культура поведінки дитини – сукупність корисних для суспільства сталих форм повсякденної поведінки у побуті, спілкуванні, різних видах діяльності.

Культура розумової праці – це вміння раціонально використовувати режим розумової роботи, точно і акуратно виконувати всі операції, підтримувати порядок на робочому місці і т. ін.

Культуровідповідність виховання – органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

Лекція – розгорнутий, системний виклад у доступній формі певної соціально-політичної, моральної, естетичної проблеми.

Майстерність педагогічна – досконале творче виконання учителем-вихователем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального й морально-духовного розвитку.

Масовий виховний захід – це ряд подій, що взяті з реального життя конкретної соціальної спільності.

Метод виховання – спосіб впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку і систему відносин учня з метою формування активних громадян незалежної України.

Методи формування свідомості – це методи, що впливають на свідомість, почуття, волю вихованців для пояснення і доведення правильності чи необхідності певної поведінки, норм і правил спілкування, ставлення до навколишнього світу.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості.

Моральна свідомість школяра – суб'єктивно-ідеальна форма суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відносини і регулює моральну сторону його діяльності.

Моральне виховання – виховання, що передбачає оволодіння нормами й правилами моральної поведінки, формування почуттів і переконань, умінь та навичок.

Моральне переконання – це ідея, вершина морального розвитку, шлях до якої лежить через єдність моральної звички і моральної свідомості.

Моральний реалізм дитини – концепція, згідно з якою у дітей дошкільного віку значно вище розвинута логіка моральних суджень, ніж моральні почуття.

Моральний розвиток – рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки.

Моральні звички – це корисні для суспільства сталі форми поведінки, які стають потребою людини у будь-яких ситуаціях і умовах.

Моральні інстанції – прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це приємно для себе й інших.

Моральні почуття – стійкі переживання у свідомості людини, які зумовлюють її вольові реакції, ставлення до себе, інших людей, явищ суспільного буття.

Морально вихована людина – це така людина, для якої норми, правила і вимоги суспільства виступають як особистісні погляди і переконання, як звичні норми поведінки.

Науковий світогляд – цілісна система понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до дійсності й самої себе.

Особисті моральні переконання – це кінцевий результат морального виховання, головний показник, що характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці.

Педагогічна вимога – педагогічний вплив на свідомість учнів з метою спонукати їх до позитивної діяльності або гальмування негативних дій і вчинків.

Педагогічна техніка – це вміння використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу.

Педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, що спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності.

Педагогічний діалог – дія в педагогічному процесі, яка дає змогу кожному партнерові самовиразитись у спілкуванні.

Переконання – метод виховного впливу, за допомогою якого вихователь звертається до свідомості, почуттів, життєвого досвіду дітей з метою формування свідомого ставлення до дійсності і норм поведінки.

Переконуючий вплив – комунікативний процес, який передбачає активну взаємодію різних за статусом комунікаторів, які мають різну мету, є комунікативно рівноважними (наділені свободою участі, впливу один на одного, що відповідає суб'єкт-суб'єктній парадигмі).

Пізнавальний інтерес – це властивість особистості, яка виявляється в актуальному, емоційно забарвленому ставленні до пізнання предметів, явищ навколишнього світу, видів діяльності, зумовлена усвідомленням їх значущості для особистості.

Планування – це визначення пріоритетних завдань виховання учнів класу на певний термін на основі аналізу проблем у їхньому розвитку, створення системи дійових заходів, дій класного керівника разом з іншими учасниками педагогічного процесу (учителями, батьками, громадськими інституціями).

Позакласна робота – спеціально організовані позаурочні заняття, які сприяють поглибленню знань, розвитку вмінь, навичок, здібностей учнів, задоволенню інтересів і забезпеченню їх розумового відпочинку.

Позашкільна робота – освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.

Позашкільні форми виховання – це форми організації різноманітної суспільно корисної діяльності, яку проводять сьогодні дитячі і молодіжні організації, об'єднання, товариства, загони тощо.

Покарання – це такий вплив на особистість, через який засуджують дії та вчинки, що суперечать суспільним нормам поведінки.

Правове виховання – формування у громадян високої правової культури, що передбачає свідоме ставлення особистості до своїх прав і обов'язків, поваги до законів та правил людського співжиття, готовності дотримуватися і сумлінно виконувати визначені вимоги, які виражають волю й інтереси народу.

Правове виховання молодших школярів – це виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки учнів початкової школи.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми певних дій з метою перетворення їх на звичні форми суспільної поведінки.

Прийом – це частина, деталь методу, необхідна для більшої ефективності виховання.

Прийом виховання – складова частина методу, що визначає шляхи реалізації вимог методів виховання.

Принципи навчання – система вихідних, основних вимог до навчання, дотримання яких забезпечує ефективне виконання завдань учіння і розвитку особистості.

Принципи управління – вихідні положення, які визначають основні напрями, форми, засоби та методи управління загальноосвітніми навчально-виховними закладами.

Природовідповідність виховання – врахування багатогранної та цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської та студентської молоді, анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних і регіональних особливостей вихованців.

Прогнозування – передбачення ситуацій (обставин, процесів, явищ, подій), які раніше не мали місця, але можливі в перспективі.

Професійне самовдосконалення – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетенції та розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку.

Професійний стереотип – персоніфікований образ професії, тобто узагальнений образ

типового професіонала.

Професійно-педагогічна комунікація – система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання професійно-педагогічних відносин.

Професіограма – опис вимог, соціально-психологічних і фізичних особистісних якостей, які висуває певна професія.

Професія (від лат. *professio* – офіційно зазначене заняття) – вид трудової діяльності, що потребує певних знань і трудових навичок та є джерелом існування, життєдіяльності.

Профорієнтація – це науково обґрунтована система соціально-економічних, психолого-педагогічних і виробничо-технічних заходів щодо надання учням особистісно орієнтованої допомоги у виявленні й розвитку здібностей і схильностей, професійних і пізнавальних інтересів у виборі професії, а також формування потреби у праці й готовності працювати в умовах ринку, багатшаровості форм власності й діяльності.

Психологічний вплив – зміна психологічних характеристик особистості, групових норм, громадської думки або настрою шляхом використання психологічних, соціально-психологічних закономірностей.

Робота класного керівника – це цілеспрямована, системна, планована діяльність, яка будується на основі програми виховання всього освітнього закладу, аналізу попередньої діяльності, позитивних та негативних тенденцій суспільного життя, на основі особистісно-орієнтованого підходу з урахуванням актуальних завдань, що стоять перед педагогічним колективом школи, і ситуації у класному колективі, міжетнічних, міжконфесійних відносин.

Самоактуалізація – постійне прагнення людини до повного виявлення і розвитку особистісних потенційних можливостей та до їх реалізації.

Самоаналіз – аналіз власних думок, почуттів тощо.

Самовиховання – свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення, вдосконалення або зміну своїх якостей відповідно до соціальних чи індивідуальних цінностей, орієнтацій, інтересів, цілей, які складаються під впливом умов життя і суспільного виховання.

Самокритика – процес опрацювання результатів самоспостереження за допомогою самоаналізу і самооцінки.

Самоосвіта – процес набуття знань у процесі самостійно/роботи поза систематичним навчанням у стаціонарному навчальному закладі.

Самооцінка – оцінювання особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей.

Самоповага – особисте оцінне судження, виражене в позитивному ставленні індивіда до самого себе.

Самореалізація – свідомо, цілеспрямована матеріально-практична, соціальна й духовна діяльність особи, скерована на реалізацію власних сил, здібностей, можливостей, життєвих настанов.

Саморегуляція – здатність людини керувати собою на основі сприймання й усвідомлення актів своєї поведінки та психічних процесів.

Самоспостереження – спостереження індивіда за своїми діями, вчинками, думками, почуттями.

Самоставлення – ставлення людини до самої себе.

Самоусвідомлення – усвідомлення людиною себе як особистості, свого місця в суспільній діяльності. Самопізнання – процес відкриття себе, пізнання свого внутрішнього світу, сильних і слабких сторін своєї особистості.

Самоутвердження – намагання утвердитися в певному соціальному статусі й соціальній ролі.

Сім'я – невелика соціальна група, до якої входять поєднані шлюбом чоловік і жінка, їх діти (власні або усиновлені), кровні родичі, інші особи, пов'язані родинними зв'язками з подружжям.

Статеве виховання – оволодіння підростаючим поколінням етикою й культурою у сфері взаємин статей, формування у нього потреб керуватися нормами моральності в стосунках між особами протилежної статі.

Структура процесу виховання – логічно взаємопов'язані компоненти, які забезпечують процес формування особистості: оволодіння правилами та нормами поведінки, формування почуттів і переконань, вироблення вмінь і звичок у поведінці, практична діяльність у соціальному середовищі.

Сугестивний метод – психологічний вплив на особу або групу осіб, розрахований на беззаперечне сприйняття незалежно від їх думок і волі.

Теорія – найбільш розвинута абстрактна система знання, що відображає і пояснює певну сферу дійсності обґрунтуванням закономірних та істотних властивостей і зв'язків, містить у собі поняття, принципи, закони.

Трудове виховання – це процес залучення учнів до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Фізичне виховання – виховання, що ставить за мету створення оптимальних умов для забезпечення достатнього фізичного розвитку особистості, збереження її здоров'я, оволодіння знаннями про особливості організму людини та фізіологічні процеси, набуття санітарно-гігієнічних умінь та навичок

Форми виховної роботи – це варіанти організації виховного процесу, композиційна побудова виховного заходу.

9. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
2. Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
3. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 672 с.
5. Мельничук С. Г. Педагогіка (Теорія виховання): навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 288 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (3-є видання, доповнене.).
7. Попадич О. О. Росул В. В. Основи психології та педагогіки (методичний комплекс з навчальної дисципліни). Ужгород : Видавничий центр УжНУ «Говерла», 2014. 40 с.
8. Попадич О. О. Теорія виховання: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. студентів спеціальності 013 Початкова освіта». Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2019. 50 с.
9. Попадич О. О. Методичні рекомендації проходження педагогічної практики (Позакласні виховні заходи) студентів спеціальності Початкова освіта. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 38 с.
10. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Видання 2-ге, виправлене, доповнене).
11. Червінська І. Б. Методика виховної роботи в початковій школі : Ч.-75 теорія й практика. Навчально-методичний комплекс. Частина 1. Опорні конспекти лекцій [для студ. вищ. навч. закл.] / Інна Богданівна Червінська. Івано-Франківськ : Вид-во Симфонія Форте, 2013. 332 с.
12. Шарапова Г. М. Лекції з теорії та методики виховання. <https://vseosvita.ua/user/id219953/library> <https://vseosvita.ua/library/konspekt-lekcij-z-teoria-ta-metodika-vihovanna-407810.html>
13. Ягулов В. П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2003. 560 с.

Допоміжна література

1. Кендзьор П.І. Здійснення системного під- ходу у реалізації полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип.14. С. 216–221. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk> 2013/

2. Короткий термінологічний словник з основ психології і педагогіки дошкільної освіти / За ред. І. Козубовської / [Т. Атрощенко, І. Козубовська, О. Попадич та ін.]. Ужгород : УжНУ, 2020. 51 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. 344 с. (Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади).
5. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
6. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей : навчально-методичний посібник для магістрів спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки» / Розлуцька Г. М. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 116 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 379 с.
8. Дрожжина С. Полікультурна освіта : теоретичні засади реформування. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А.І. Хмельницький : ХГПА, 2008. С. 28–36.
9. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. пос. для студ. вищих пед. навч. закладів. Київ : Освіта України, 2006. 528 с.
10. Законодавство України про освіту. Збірник законів. Київ : Парламентське видавництво, 2002. 159 с.
11. Кобзар Б. С. Класний керівник. Київ: Інститут проблем виховання АПН України. 2000. 257 с.
12. Козубовська І.В., Попадич О.О. Соціально-правовий захист дітей, позбавлених батьківського піклування : зарубіжний досвід. Методичні рекомендації для студентів дошкільної і початкової освіти. Навчально-методичне видання. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», вид-во «Говерла», 2021. 27 с.
13. Кондратьєва О.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх вчителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) : дисс. ... канд. пед.н. : 13.00.04. Київ, 2017. 265 с.
14. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Постанова Президії від 19 квітня 2000. Протокол № 1-7/4-49.
15. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] Київ : Стило, 2006. 543 с.
16. Мартиненко С. М. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 176 с.
17. Молодиченко В., Афанасьєва Л. Аксіологічний вимір освіти: проблеми та потенційні можливості. *Versus : науково-теоретичний часопис* 2013. № 2. С. 6–12.
18. Мичковська Р.В., Буц Ю.І. Поняття «полікультурна» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39 (3). С. 255–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspo_2013_39
19. Навчання і виховання учнів 1 класу : метод. посібник для вчителів / Упор. О. Я. Савченко. Київ: Видавництво «Початкова школа», 2002.
20. Навчання і виховання учнів 2 класу: методичний посібник для вчителів / упор. О. Я. Савченко. Київ: Видавництво «Початкова школа», 2003. 608 с.
21. Національна доктрина розвитку освіти. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16. С. 12-24.
22. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
23. Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання / В.Л. Омеляненко, А.І. Кузьмінський. Київ : Знання, 2008. 415 с.
24. Основи національного виховання / За ред. В. Т. Кузя, Ю. Д. Руденка, З.О.Сергійчука. Київ, 2003. 303с.
25. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
26. Пальчевський С. Педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2007. 575 с.
27. Педагогічні задачі: завдання для батьків / За ред. В.Г. Постоного. Київ., 2006. 239с.

28. Попадич О.О. Педагогічна конфліктологія: Методичний комплекс з навчальної дисципліни для студентів спеціальності Початкова освіта. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 46 с.
29. Попадич О.О. Методика виховної роботи у початковій школі: Методичні матеріали для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності Початкова освіта. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 52 с.
30. Попадич О. О. Педагогічні умови підготовки вчителів до формування правових знань молодших школярів. «Нова педагогічна думка» : науково-методичний журнал. №3 (103) 2020 р., Рівне, 2020. С. 135-139.
31. Попадич О. О. Формування правових знань молодших школярів засобами масової інформації та науково-популярної літератури: науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Випуск 18. Том 2. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 73-77. URL.
32. Попадич О. О. Моделювання у процесі навчання як засіб формування креативності у майбутніх учителів початкової школи: зб. наук. праць з нагоди 25-річчя створення Львівського навчально-наукового центру професійної освіти «Сучасні виклики професійної освіти: теорія і практика», м.Львів, 2019. Том 1. Львів, 2019. С. 145-150.
33. Козубовська І.В., Сідун Л.М., Розлуцька Г. М. Полікультурне виховання учнів початкової школи США. Scientific Journal «Virtus». Монреаль, Канада. 2019. No 35. PP. 114–117.
34. Короткий термінологічний словник з основ педагогіки і полікультурної освіти (для вчителів шкіл з навчанням мовами нацменшин) / За заг. ред. І.В. Козубовської, Г.М. Розлуцької. Ужгород, 2018. 200 с.
35. Розлуцька Г.М. Ідеї полікультурності у контексті сучасного українського виховання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2004. Вип. 7. С. 163-166.
36. Розлуцька Г.М. Використання досвіду педагогів Закарпаття у полікультурному вихованні сучасної молоді. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2004. Вип. 8. С. 164-167.
37. Розлуцька Г.М. Полікультурне виховання дітей, позбавлених батьківської опіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2005. Вип. 9. С. 86-87.
38. Розлуцька Г.М. Толерантність у змісті підручників для молодших школярів. Освіта Закарпаття. Науково-методичний журнал. Ужгород. 2005. С. 52-55.
39. Практична педагогіка виховання: пос. з теорії та методики виховання / За редакцією М. Ю. Красовицького; упорядник Г. І. Іванюк. Київ – Івано-Франківськ : «Плай», 2000. 218 с.
40. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : пос. для вчителів і методистів початкового навчання. – 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Богданова А. М., 2009. 82 – 89 с.
41. Сорока Г. І. Сучасні виховні технології : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2002. 128 с.
42. Сухарева Л. С. Батьківські збори в початковій школі. Харків: ВГ «Основа», 2007. 144 с.
43. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О.Сухомлинський // Вибр. твори: В 5-ти т. Київ : Рад. школа, 1976. Т.1. С. 403-637.
44. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології. Харків : Ранок, 2002. 293с.
45. Теорія виховання: методичні вказівки для організації та проведення практичних занять / автори-упорядники О. І. Кіліченко, О. Б. Чуприна. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 63 с.
46. Товканець Г. В. Педагогіка : навчально-методичні матеріали. Мукачево : МДУ, 2012. 266 с.
47. Товканець Г. В. Університетська освіта. Київ : Кондор, 2011. 188 с.
48. Товканець Г. В. Збірник тестів з курсу «Педагогіка» / Товканець Г. В., Товканець О. С. Київ : Кондор-Видавництво, 2015. 196 с.
49. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Академвидав, 2006. 560 с. (Альма-матер).

50. Червінська І. Б. Методика виховної роботи в початковій школі : теорія й практика. Навчально-методичний комплекс. Частина 1. Опорні конспекти лекцій [для студ. вищ. навч. закл.] / Інна Богданівна Червінська. Івано-Франківськ : Вид-во Симфонія Форте, 2013. 332 с.
51. Червінська І. Б. Теоретико-методичні засади виховної роботи в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. / Інна Червінська, Світлана Довбенко. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. 15 с.
52. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 560 с.
53. Холковська І. Л. Організація діяльності класного керівника : навч. посіб. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 195 с.
54. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.
55. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Paidagogos. URL: <https://paidagogos.com> (дата звернення: 15.06.2021).
2. Афоризми. URL: http://www.foxdesign.ru/aphorism/author/author_m.html (дата звернення: 15.06.2021).
3. Електронний репозитарій ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/university-it/dspace>. (дата звернення: 14.06.2021).
4. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://lib.imzo.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2021).
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>. (дата звернення: 15.06.2021).
6. Методичний матеріал. URL: <http://www.metodportal.net> (дата звернення: 15.06.2021).
7. Наказ Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах від 29.07.2019 URL: <http://osvita.ua/legislation/other/5397/>, (дата звернення: 15.06.2021).
8. Наукова бібліотека ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <http://www.lib.uzhnu.edu.ua/>. (дата звернення: 14.06.2021).
9. Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2021).
10. Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/. (дата звернення: 15.06.2021).
11. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04>
12. Педагогіка. URL: <https://pedagogika.at.ua> (дата звернення: 15.06.2021).
13. Попадич О. О. Деякі особливості професійної підготовки вчителя початкової школи в поліетнічному регіоні [Електронний ресурс] / О. О. Попадич, Т. О. Атрощенко // : the scientific heritage, Budapest, Hungary. No 40 (2019) P.3. 2019. 2019. Режим доступу до ресурсу: www.tsh-journal.com.
14. Сайт електронного навчання ДВНЗ «Ужгородський національний університет». URL: <https://e-learn.uzhnu.edu.ua/> (дата звернення: 15.06.2021).
15. Словник-хрестоматія педагогічних понять. Загальні основи педагогіки, теорія виховання, дидактика, школознавство. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/pedagogika/slovník-hrestomatiya-pedagogichnih-ponyat-zagalni-osnovi-pedagogiki-teoriya-vihovannya-didaktika-shkoloznnavstvo.html> (дата звернення: 15.06.2021).
16. Українська педагогіка. URL: <http://ukped.com> (дата звернення: 15.06.2021).
17. Учительський журнал on-line. URL: <http://teacherjournal.in.ua> (дата звернення: 15.06.2021).
18. Г. Шарапова. Методичні матеріали <https://vseosvita.ua/user/id219953/library> <https://vseosvita.ua/library/konspekt-lekcij-z-teoria-ta-metodika-vihovanna-407810.html> (дата звернення: 15.06.2021).

19. Samoïlova Iryna, Kozynets V. Oleksandr, Havrylenko Tetiana, Popadych Olena, Bondarenko Yuliia. Copyright (c) 2020 Revista Tempos e Espaços em Educação. Current trends in inclusive primary school tendências atuais na escola primária inclusiva tendencias actuales en la escuela primaria inclusive (Сучасні тенденції інклюзивного навчання в молодшій школі). 2020. Current trends in inclusive primary school. Revista Tempos E Espaços Em Educação, 13(32), 1-20. <https://doi.org/10.20952/revtee.v13i32.14961> (дата звернення: 15.06.2021).

Періодичні педагогічні видання:

1. Педагогіка та психологія
2. Початкова школа.
3. Рідна школа
4. Відкритий урок
5. Все для вчителя
6. Директор школи. Україна
7. Обрії
8. Джерела
9. Директор школи.
10. Обдарована дитина.
11. Освіта
12. Освіта України
13. Початкове навчання та виховання